

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
ADMINISTRACINĖS TEISĖS IR PROCESO KATEDRA

RASA BETINGYTĖ – JASAITIENĖ
(Teisės ir valdymo vakarinių studijų programos 5 gr. studentė)

**VIEŠOSIOS POZITYVIOSIOS IR NEGATYVIOSIOS ATSAKOMYBĖS TAIKYMAS
NEPILNAMEČIAMS**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Lekt. R. Kalašnykas

Konsultantas –
Doc. dr. S. Šedbaras

Vilnius, 2006

TURINYS

IVADAS

1. Teisinė atsakomybė	7
1. 1. Atsakomybė apskritai	7
1. 2. Viešoji ir privatinė teisinė atsakomybė	9
1. 3. Pozityvioji teisinė atsakomybė	11
1. 4. Negatyvioji teisinė atsakomybė	14
2. Nepilnamečių administracinė justicija	16
2. 1. Nepilnamečių administracinės justicijos Lietuvoje būklė	16
2. 2. Viešosios pozityviosios atsakomybės taikymas nepilnamečiams	20
2. 3. Viešosios negatyviosios atsakomybės taikymas nepilnamečiams	31
2. 4. Tarptautiniai teisės aktai reglamentuojantys nepilnamečių administracinį procesą	34
3. Viešosios pozityviosios ir negatyviosios atsakomybės taikymas nepilnamečiams: specialistų požiūris	38
3. 1 Tyrimo organizavimas	38
3. 2 Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas	39
3. 2. 1 Dabartinės teisinės sistemos, susijusios su nepilnamečių nusižengiamumu vertinimas	40
3. 2. 2. Viešosios pozityviosios ir negatyviosios atsakomybės taikymas nepilnamečiams: specialistų požiūris	45
3. 2. 3. Mokyklos ir šeimos, kaip artimiausios vaiko aplinkos, įtaka ugdant viešąją pozityviają ar negatyviają atsakomybę	47
IŠVADOS	54
REKOMENDACIJOS	55
SANTRAUKA	57
SUMMARY	58
LITERATŪROS SĄRAŠAS	59
PRIEDAI	62

ĮVADAS

Nepilnamečių daromi teisės pažeidimai yra negatyvus reiškinys, su kuriuo susiduria kiekviena visuomenė. Lietuvoje – neišimtis. Kovoiant su šiuo reiškiniu yra kuriamos moksliskai pagrįstos koncepcijos, steigiamos institucijos, sudarančios vientisą sistemą ir skatinančios socialiai priimtina vaikų ir jaunimo veiklą, apribojančios ir slopinančios socialiai nepriimtino elgesio apraiškas.

Tačiau, vis dar didelis nepilnamečių nusižengimų skaičius priverčia ieškoti, naujesnių ir efektyvesnių priemonių.

Nepilnamečių daromi teisės pažeidimai – tai ne tik didžiausias šeimos, visuomenės, bet ir valstybės rūpestis. Statistika rodo, kad nepilnamečių padariusių įvairių nusižengimų skaičius auga, o priežastys labai įvairios. Kasmet vis daugiau nusikalsta moksleiviai, o taip pat ir vaikai iki 16 metų. Padarius teisės pažeidimą ir atsisakant savo noru atlyginti žalą pradeda veikti negatyviosios atsakomybės normos. Kiekviena sankcija pažeidėją vienaip ar kitaip paliečia ir tik nuo asmenybės priklauso, kokį poveikį ji padaro tolimesniame jo gyvenime. Čia taip pat, įtakos turi ir amžius, visuomenės bei artimųjų požiūris.

Viešojo negatyvioji atsakomybė, kaip vėliau bus paaiškinta, apima konstitucinę, baudžiamąją, administracinę, finansų teisę, tačiau šiame darbe, nepilnamečių daromų teisės pažeidimų problema, daugiausia analizuojama per administracinės teisės ir proceso prizmę. Nes nepilnamečių teisės pažeidimų darymas dažniausiai prasideda nuo smulkių pažeidimų, už kuriuos numatoma administracinė atsakomybė, todėl čia svarbus tinkamas atsakomybės taikymas, su kuo mažesnėmis neigiamomis pasekmėmis ateityje.

Administracinės teisės subjektai, kurie įgyvendina viešojo socialinio valdymo funkciją, sprendžia visuomenei reikšmingus viešuosius uždavinius, taipogi ir nepilnamečių teisės pažeidimų klausimus. Tačiau reikėtų atkreipti dėmesį ar ši funkcija atliekama tinkamai, ar jau viskas padaryta ir ar tinkama linkme einama mažinant nepilnamečių neigiamą elgesį. Manome, kad yra daug daroma, t.y. kuriami įstatymai, vykdoma prevencinė, resocializacinė veikla, tačiau vis dar labai mažai dėmesio skiriama teisinio pozityvizmo ugdymui ir susitelkiama ties negatyviosios atsakomybės taikymu. Valstybė nustato sankcijas, tačiau nepagalvojama ką ir kaip daryti, kad piliečiai labiau vertintų teisių ir pareigų vienovę, teisėtą elgesį ar savanorišką žalos atlyginimą. Kai kurie piliečiai net nėra vartę Konstitucijos, o ką jau kalbėti apie kitus teisės aktus, tai kaip toks žmogus gali žinoti pažeidžia jis teisę ar ne, taipogi pažeidžiamos jo teisės ar ne. Valstybės institucijų subjektai, kuriems yra deleguoti teisės klausimai, turėtų sustoti ir pagalvoti, ar tinkama linkme einama kuriant naujas normas, griežtinant sankcijas ir pan.

Siekiant asmenybės pozityvaus brendimo, teisinė sąmonė ir kultūra turi būti ugdoma nuo mažumės, dar nesubrendusę asmenybę reikia formuoti taip, kad vėliau jo naudojimas teisėmis būtų pavaldus teisingumo, teisėtumo, žmoniškumo ir civilizuotumo principams. Nacionalinėje nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programoje pažymėta: “Valstybės ir visuomenės investicijos į vaikus ir jaunimą, jų asmenybės formavimą šeimoje, švietimą, dorovinį, teisinį ugdymą ir socialinį saugumą yra veiksniai, kurie lemia sėkmingą valstybės raidą, o kartu nusikaltimų prevencijos ir kontrolės sėkmę bei perspektyvas.”¹

Šiame darbe “nepilnametis” – tai asmuo nuo 14 iki 18 m. amžiaus, pažeidžiantis teisės normas (Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso (toliau – ATPK) 13 str.). Taip pat naudojama ir “vaiko” sąvoka, kuri pagal Jungtinių Tautų (toliau – JT) Vaiko teisių konvencijos 1 str. ir Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 2 str. aiškinama sekančiai: “vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18 metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažįstama anksčiau”.

Temos naujumas. Teisinės atsakomybės problema nagrinėta įvairių autorių, tačiau daugiausia per negatyviosios atsakomybės prizmę, šiame darbe akcentuojama, kad atsakomybė labiau turėtų būti orientuota į pozityvizmą. Mūsų šalyje, taip pat ne išimtis: gilesnės šaknys įleistos negatyviosios atsakomybės, o pozityvioji lieka šešėlyje. Kaip teigiama “visuomenės ateitis – vaikai”, todėl jų ugdymas, elgesys su jais, turi būti labai gerai apsvarstytas. Šiame darbe akcentuojamas pozityviosios teisės taikymas nepilnamečiams, siekiant mažinti teisės pažeidimų skaičių. Taip pat, keliama hipotezė – viešosios pozityviosios ir negatyviosios atsakomybės taikymo klausimu, kuri patikrinama pasitelkus specialistus, daugiau ar mažiau dirbančius su nepilnamečiais – teisės pažeidėjais. Tiesa, be negatyviosios atsakomybės dar yra taikomos ir įvairios prevencinės priemonės bei resocializacija, tačiau pozityviosios atsakomybės diegimas yra kur kas platesnis ir gilesnis procesas, taip pat – tai kur kas naudingiau, nei jau sužalotos asmenybės bandymas atvesti į doros kelią. Žinoma prevencija ir resocializacija taip pat yra naudingos priemonės, tačiau pozityviosios atsakomybės diegimas galėtų labiau pasitarnauti ugdant pilietišką, laisvią, orią, teisingą asmenybę.

Temos aktualumas. Šis darbas aktualus tuo, kad teisinės atsakomybės taikymo problema nepilnamečiams, kol kas nepakankamai išanalizuota ir aprašyta įvairiuose dokumentuose ar literatūros šaltiniuose. O juk viena iš didžiausių šių laikų problemų – nepilnamečių daromi teisės pažeidimai. Dauguma jų nelanko mokyklų ar prastai mokosi, veda asocialų gyvenimo būdą. Užaugę šie žmonės nesugeba tinkamai dalyvauti šalies gyvenime,

¹ Nacionalinė nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa. Iš Vidaus reikalų ministerija [interaktyvus] <http://www.vrm.lt/uploads/media/Programa.doc>

neįgijusiems išsilavinimo grėšia socialinė atskirtis, atstūmimas. Netinkama patirtis perduodama savo palikuonims ir taip sukasi užburtas ratas.

Teisinės atsakomybės (tiek pozityvios, tiek negatyvios) taikymas nepilnamečiams – tai pagrindinė priemonė kovojant su jų daromais pažeidimais. Todėl būtinas nuolatinis šios priemonės efektyvumo vertinimas. Taip pat, socialinio elgesio formoms būdingas kompleksinis sąlygotumas, t. y. žmogaus elgesys priklauso ne vien nuo asmens, bet ir nuo jį supančių socialinių darinių (šeimos, draugų, aplinkinių.). Taigi, siekiant paveikti žmogaus elgesį, būtina daryti įtaką ne tik jam pačiam, bet ir visai jį supančiai aplinkai. Šiuo darbu autorė siekia prisidėti prie aktualios nūdienos problemos ir teoriškai bei praktiškai ieško, galimų sprendimo variantų.

Tyrimo objektas – viešosios pozityviosios ir negatyviosios atsakomybės taikymo nepilnamečiams aspektai.

Tyrimo dalykas – ugdymo įstaigų socialinių pedagogų, vaiko teisių apsaugos specialistų bei nepilnamečių reikalų pareigūnų praktinis patyrimas, žinios ir nuomonė, dėl viešosios pozityviosios ir negatyviosios atsakomybės taikymo nepilnamečiams.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti viešosios pozityviosios ir negatyviosios atsakomybės taikymo ypatumus nepilnamečiams.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išsiaiškinti, kaip specialistai vertina dabartinę teisinę sistemą susijusią su nepilnamečių nusižengiamumu.
2. Išsiaiškinti, respondentų nuomonę, apie viešosios pozityviosios ir negatyviosios atsakomybės taikymą nepilnamečiams.
3. Išsiaiškinti, mokyklos ir šeimos, kaip artimiausios vaiko aplinkos, įtaką ugdant viešąją pozityviają ar negatyviają atsakomybę.

Hipotezė – siekiant išugdyti teisingą, žmonišką, civilizuotą pilietį, pirmiausia, nuo mažų dienų, būtina ugdyti jo pozityviają atsakomybę ir tik, kai pats asmuo, laisvu apsisprendimu, ne vykdo pareigų, tuomet pradeda veikti negatyvioji atsakomybė.

Tyrimo metodika. Tema atskleista naudojant lyginamosios ir sisteminės analizės, analitinį kritinį, loginį bei struktūrizuoto interviu metodus. Lyginamosios ir sisteminės analizės metodai leido atskleisti teisinės atsakomybės, viešosios pozityviosios ir negatyviosios atsakomybės sampratos įvairovę. Analitinis kritinis ir loginis metodai padėjo aiškintis teisės normų turinį, pateikiant išvadas ir apibendrinimus. Interviu metodas panaudotas tikrinant hipotezę bei aiškinantis praktinį temos problematiškumą.

Naudoti magistro baigiamojo darbo šaltiniai. Rašant šį darbą naudoti Lietuvos Respublikos įstatymai ir kiti teisės aktai, užsienio ir lietuvių autorių vadovėliai, straipsniai, statistiniai duomenys bei panaudota periodinė spauda.

Darbo struktūra. Magistro baigiamąjį darbą sudaro įžanga, trys skyriai, išvados bei pasiūlymai. Darbo pabaigoje pateikiamas naudotos literatūros sąrašas ir priedai.

Pirmame skyriuje, skaitytojas supažindinamas su teisinės atsakomybės sąvoka, jos skirstymą į viešąją ir privatinę bei pozityviają ar negatyviają.

Antrame skyriuje, autorė siekia atskleisti dabartinę nepilnamečių administracinės justicijos būklę Lietuvoje bei jiems taikomos atsakomybės ypatumus, taip pat trumpai apibūdinamos tarptautinių teisės aktų normos, susijusios su nepilnamečių administraciniu procesu.

Trečiame skyriuje, pateikiami bei apibendrinami tyrimo rezultatai.

1. TEISINĖ ATSAKOMYBĖ

“Būti žmogumi, tai kaip tik ir reiškia būti atsakingam”

(Antuanas de Sent-Egziuperi)

Naujas požiūris į teisę, kaip į socialinio kompromiso priemonę, reikalauja įvertinti ir vieną svarbiausių teisės institutų – **teisinę atsakomybę**. Rašant šią temą teko susidurti su problema – teisinės atsakomybės sąvoka Lietuvoje beveik neanalizuojama. Kitų šalių literatūroje taip pat daugiausia dėmesio sutelkiama atskirų teisės šakų atsakomybei. Šio darbo tema leidžia tik apibendrintai paanalizuoti teisinės atsakomybės institutą bei jo stadijas, tačiau ateityje būtina platesnė ir gilesnė analizė.

“Teisinė atsakomybė plačiąją prasme – tai teisėtas, visą brandaus žmogaus gyvenimą trunkantis procesas, pasireiškiantis išsipareigojimu susilaikyti nuo kitiems visuomenės nariams pavojingos veikos ir išsipareigojimas atlyginti žalą, jei tokia žala atsiranda.”² Asmuo žino teises ir pareigas bei suvokia, kad pats, savo iniciatyva, privalo atlyginti neteisėta veika ar neveikimu pažeistą teisę, tačiau jei asmuo to nesuvokia prievartą vykdančios valstybės institucijos taiko įvairias sankcijas, atsižvelgiant į teisės pažeidimo pobūdį.

Kalbant apie teisinę atsakomybę ir siekiant aiškumo reikėtų išsiaiškinti ir atsakomybės apskritai sampratą.

1. 1. Atsakomybė apskritai

Kaip pastebi V. Žemaitis “atsakomybės terminas Vakarų Europos literatūroje atsirado palyginti ne taip seniai.”³ Toliau teigiama, kad vokiečiai “atsakomybės” sąvoką *Verantwortung* pradėjo vartoti nuo XV a. antrosios pusės, o prancūzų kalboje terminas *responsabilite* imamas vartoti tik XVIII a. pabaigoje. Taip pat ir kitose Europos šalyse šis terminas paplito palyginti vėlai. Tiesa, atsakomybės sąvoka buvo naudojama, tik ją nusakė kiti žodžiai: pavaldumas, atsiskaitomumas, kaltumas ir kt.

Lietuvių kalboje atsakomybė yra apibrėžiama įvairiai, tačiau bendra tai, kad atsakomybė suprantama kaip asmens teisingas požiūris į visuomenę ir valstybę, savo pareigas visuomenei, valstybei ir kitiems asmenims.

² Vaišvila A. Baudžiamoji justicija – juridinė asmens teisinio statuso identifikacija // Teisės problemos. 1998. Nr. 3-4. P.30

³ Žemaitis V. Atsakomybė. V. 1995 m. P.4

“Atsakomybė yra pareiga ištesėti prisiimtus bei patikėtus uždavinius, o vienaip ar kitaip nusikaltus, [...] savo kaltę atlyginti”⁴

“Atsakomybė – tai asmenybės santykis su visuomenės jai keliamais dorovės reikalavimais; jei žmogus laisvai pasirenka šių reikalavimų neatitinkančius poelgius, numato arba gali numatyti jų pasekmes, jam tenka ir atsakomybė už tuos poelgius.”⁵

Atsakomybės pagrindinė sąlyga – laisvė, t.y. jei žmogus kažką daro nelaisvai, o esant prievartai, tai jis nėra savo elgesio “kalvis”. Jis neturi galimybės pasielgti pagal savo valią, tokiu atveju ir atsakomybė už atliktus veiksmus jam nekyla. Tačiau, jei asmuo laisvas pasirinkti vienokią ar kitokią elgesio variantą, sąmoningai gali apsispręsti kaip elgtis ir numato savo veiksmų galimus padarinius, jam gali būti taikomos ir atsakomybės priemonės. Juk tik laisvas žmogus tampa subjektu, kuris vadovaujasi savo protu, jausmais ir atsižvelgdamas į tai projektuoja savo gyvenimą. Taip pat, individas gyvendamas visuomenėje susiduria su kitų žmonių “laisvėmis”, kurių yra labai daug – tiek, kiek žmonių, ir jos tarpusavyje persipina, susikuria įvairūs visuomeniniai santykiai, o jiems reguliuoti yra kuriamos tam tikros normos. V. Mikelėnas teigia, kad: “Laisvo žmogaus pasirinkimo laisvė pripažįstama tiek, kiek ji neriboja kitų asmenų pasirinkimo laisvės. Įgyvendindamas savo teises, žmogus negali pažeisti kitų asmenų teisių. [...] Visuotinis reikalavimas savo elgesį derinti su kitų žmonių interesais, elgtis sąžiningai ir teisingai nėra vien moralinė pareiga. Tai – ir teisinė pareiga, už kurios nevykdymą atsiranda teisinė atsakomybė.”⁶

Beje, atsakomybės nereikėtų painioti su moralės sąvoka, nes pastaroji egzistuoja tuomet kai žmogus laikosi tam tikrų dorovinių nuostatų, nes to reikalauja jo sąžinė, vidiniai įsitikinimai. O atsakomybė – tai teisės normų laikymasis ne vien dėl to, kad to reikalauja vidinis sąžinės balsas, o bijant tose normose numatytų sankcijų, taikytinų už jų nesilaikymą.

Atsakomybė glaudžiai siejasi ir su pareiga. Asmuo vykdydamas (arba ne) tam tikrą pareigą, turi ir atsakyti už kylančias pasekmes. Galimas ir atvirkščias variantas – asmuo įsisąmoninęs atsakomybę atlieka jam priskirtas pareigas, o neįsisąmoninus negalima ir tinkamai atlikti savo pareigos. Pareiga taip pat siejasi su anksčiau minėta “laisvės” samprata. A.Vaišvila teigia, kad: ”Mūsų pareigos – tai tas mastas, kuriuo mes netrukdome, padedame kitam asmeniui būti laisvam. Jeigu pareiga nebūtų laisvės riba, tai tokia riba turėtų tapti mūsų disponuojama brutali jėga, nes kiekviena kokybė, kad išsaugotų savo tapatybę, turi būti kuo nors apribota: šiuo atveju – pareiga arba jėga. Todėl pareigomis neribojama laisvė būtų susinaikinanti laisvė, nes ji

⁴ Lietuvių enciklopedija. T. 1. Boston, 1953. P. 372

⁵ Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. T. 1. Vilnius, 1976. P. 431

⁶ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. V. 1995. P. 9-10

nuolat skatintų ir palaikytų visų karą su visais, kurio sąlygomis jau nėra nei stabilios laisvės, nei stabilaus saugumo.”⁷

Šiame darbe atsakomybė siejama su teise, bet egzistuoja ir kitoks požiūris, t.y. atsakomybė – kaip moralės išdava. Moralinė atsakomybė ilgą laiką buvo kaip pozityviosios atsakomybės sinonimas, tačiau pastaroji yra ne moralinė, o teisinė. Pozityviosios atsakomybės vienas pagrindų yra pareigų vykdymo privalomumas ir jeigu žala nėra atlyginama savo noru, tai pozityvioji atsakomybė virsta negatyviają. Teisės ir moralės, taip pat teisinės bei moralinės atsakomybės santykio problema nėra paprasta, tačiau šiame darbe ji nebus analizuojama.

Teisinė atsakomybė, pagal reguliuojamus teisinius santykius ir įgyvendinamą viešąjį ar privatų interesą, gali būti skirstoma į viešąją ar privatinę atsakomybę.

1. 2. Viešoji ir privatinė teisinė atsakomybė

Viešoji ar privatinė teisinė atsakomybė – tai viešosios ar privatinės teisės normų taikymo išdava. Viešoji teisė reguliuoja santykius, kurių dalyviai yra piliečiai ir valstybė, o privatinė teisė – tik piliečiai, t.y. pirmuoju atveju įgyvendinamas viešasis (bendrasis) interesas, o antruoju – privatus. N. I. Matuzova (Н. И. Матузова) viešąją ir privatinę teisę apibrėžia sekančiai. “*Privatinė teisė* – tai visuma teisės normų, kurios reguliuoja privačios nuosavybės turėtojų santykius, atsirandančius gaminant ir laisvoje rinkoje realizuojant prekes. [...] *Viešoji teisė* – tai teisės normos, nustatančios valstybės valdžios veiklos, parlamentų ir kitų valstybės institucijų sudarymo, jų darbo, taip pat teisingumo vykdymo tvarką.”⁸

P. Leonas teigia, kad “Teisė yra interesų apsaugojimo ir laisvės apribojimo forma, tad pagal formos ypatybes reikia ieškoti požymio, kuris skirstytų teisę į dvi rūšis: viešąją ir privatinę.”⁹ Toliau profesorius, remiantis dalijimo ir pritaikymo objektų skirtumu, išskiria keturis požymių pasireiškimo atvejus: “1) viešosios ir privatinės teisės įgijimo tvarka, 2) jų netekimo tvarka, 3) pačios teisės turinio skirtumu, 4) teisės ir pareigos santykiu.”¹⁰ Toliau P. Leonas apibūdina kiekvieną požymį plačiau (1 lentelė)

⁷ Vaišvila. Teisės teorija. 2004. P. 113

⁸ Теория государства и права / под ред. Н. И. Матузова, Г. В. Малько. Москва, 1997. P. 357

⁹ P. Leonas. Teisės enciklopedijos paskaitos; sociologijos paskaitos; [sudarytojas V. Andrusis]. Raštai T 2. Vilnius, 2005 P. 171

¹⁰ ten pat, P 172.

1 lentelė. Privatinės ir viešosios teisės skirtumai

	Privatinė teisė	Viešoji teisė
Teisės įgyjimas	Teisė yra įgyjama atskiro asmens, todėl įgijimas įvyksta veikiant atskiriems asmenims	Teisė veikia drauge su subjektu, yra pritaikoma visiems interesams.
Teisės panaikinimas	Teisė yra panaikinama ar perleidžiama subjekto nuožiūra	Teisė negali būti panaikinta ar perleista subjekto nuožiūra. Subjektas netenka teisės tik įstatymui įsakant.
Teisės reguliavimas	Teise asmuo ne tik naudojasi, bet ir tvarko ją, pritaiko savo reikalams kaip tinkamas	Teisės asmuo negali tvarkyti, jos tvarkymas priklauso valstybės valdžiai.
Teisės subjektas	Teisės subjektas visuomet yra aiškiai nustatytas	Teisės subjektas yra visa asmenų grupė, kuri apibrėžiama tik bendru požymiu.

Iš to kas pasakyta, galima teigti, kad viešoji teisė reguliuoja: valstybės santvarką, jos ir jos institucijų veiklą, pilietinės visuomenės institucijas, savivaldos institucijas, teisinės sistemos pagrindus, teisėkūrą ir teisės sistemą, teisės taikymą, tarpvalstybinių santykių ir tarptautinių organizacijų principus, normas ir institucijas. Viešoji teisė apima teisinių santykių pagrindą – valdymo santykius. Viešoji teisė tenkina viešuosius interesus jai būdinga hierarchiniai subjektų santykiai, privalomų normų vyravimas, tiesioginis sankcijų taikymas. Viešosios teisės normos yra imperatyvios, t.y. įsakomojo pobūdžio ir privalomos ne tik esant pavaldumo santykiams, bet ir visiems teisinių santykių dalyviams.

Taigi, viešoji negatyvioji atsakomybė kyla pažeidus konstitucinės, administracinės, baudžiamosios, finansų, tarptautinės viešosios teisės normas. Šiame darbe, viešosios negatyviosios atsakomybės ypatumai nepilnamečiams, daugiausia analizuojami Administracinės teisės ir proceso kontekste, nes su šia atsakomybe, dažnai, pirmiausia susiduria nepilnametis, todėl labai svarbus tinkamas jos įgyvendinimas.

Privatinė atsakomybė labiausiai atsispindi civilinėje teisėje. Ši teisės šaka reguliuoja turtinius ir asmeninius neturtinius santykius. Civilinės teisės pagrindiniai principai – sutarčių laisvė, laisvas prekių judėjimas, negalimas savavališkas kišimasis į privatų gyvenimą, nuosavybės neliečiamumas ir pan. Privatinės teisės normos yra dispozityvios, t.y. teisinių santykių dalyviai turi plačias teises, tačiau jos šalių susitarimu yra tikslinamos, norminamos, taip pat čia vyrauja teisinių santykių dalyvių lygiateisiškumas, privačių interesų tenkinimas, platus sutarčių naudojimas.

Nepilnamečiai taip pat, gali būti privatinės teisės subjektais. Tačiau kaip ir viešojoje taip ir privatinėje teisėje yra nustatomi tam tikri apribojimai ir atsakomybė. Pagal Lietuvos Respublikos Civilinį kodeksą (toliau CK) nepilnamečių veiksnumas, įgyjamas nuo 14 metų,

tačiau su tam tikrais apribojimais, t.y. už nepilnamečius iki 14 metų sandorius jų vardu sudaro tėvai arba globėjai. Savarankiškai nepilnamečiai gali sudaryti tik smulkius buitinius sandorius, susijusius su asmeninės naudos gavimu neatlygintinai, taip pat sandorius, susijusius su savo uždirbtų lėšų, atstovų pagal įstatymą ar kitų asmenų suteiktų lėšų panaudojimu, jei sandoriams nebūtina speciali forma. Atsakomybėn traukiami nepilnamečio iki 14 metų atstovai. (CK 2.7 str.) Nuo 14 iki 18 metų nepilnamečiai sandorius sudaro patys turėdami tėvų ar globėjų sutikimą (ne visais atvejais reikalaujama) ir patys atsako, pagal savo sutartines prievoles. (CK 2.8 str.) Taip pat, civilinėje teisėje svarbi viena iš specifinių normų – emancipacija, t.y. visiškas veiksnio suteikimas nuo 16 metų. Toliau nesileisime į privatinės teisės specifiškumus, nes tai nėra mūsų darbo pagrindinis tikslas. Tik, norime akcentuoti, kad ir privatinėje, ir viešojoje teisėje yra išskiriami tam tikri ypatumai, kurių būtina griežtai laikytis ir ginti vaiko teises bei tinkamai užtikrinti teisėtus jo interesus.

Be skirstymo į viešąją ir privatinę atsakomybę, dar galima išskirti pozityviają ir negatyviają atsakomybę. Šis skirstymas priklauso nuo to, kaip asmuo naudojasi savo teisėmis ir vykdo pareigas, jei asmuo suvokia, kad naudodamasis savo teisėmis jis privalo vykdyti ir savo pareigas, bei savanoriškai atlyginti žalą – tai yra pozityvioji atsakomybė, tačiau jei individas naudojasi savo teisėmis, bet nevykdo pareigų jam kyla negatyvioji atsakomybė, kuri įgyvendinama taikant sankcijas.

1. 3. Pozityvioji teisinė atsakomybė

Šio darbo tema susijusi su nepilnamečiams taikoma atsakomybe. O pozityviosios ar negatyviosios atsakomybės taikymas šiems subjektams yra labai svarbus aspektas, nes abiem atvejais, tik skirtingai, įtakojama tolimesnė asmenybės branda. Todėl, toliau autorė bendrais bruožais kalba apie šias atsakomybės stadijas įvedama skaitytoją į sekantį skyrelį, kur tiesiogiai kalbama apie nepilnamečių viešąją pozityviają ir negatyviają atsakomybę.

Teisinė atsakomybė yra sudedamoji teisinės sistemos dalis. Literatūroje daugiausia kalbama apie negatyviają (retrospektyviają) teisinę atsakomybę, o apie pozityviają užsimena tik keletas autorių (A. Vaišvila, G. Lastauskienė, V. Žemaitis). Tačiau, teisinė atsakomybė – tai vientisas reiškiny, apimantis pozityviają ir negatyviają atsakomybę.

A. Vaišvila negatyviosios atsakomybės vyravimą aiškina tuo, kad “absoliuti dauguma autorių, kurie tebesilaiko valstybės primato prieš asmenį tradicijos, tebesilaiko ir tradicinės pažiūros į teisinę atsakomybę kaip į valstybės sankcijų taikymą už padarytą teisės pažeidimą.”¹¹,

¹¹ A. Vaišvila. Teisės teorija. Vilnius. 2004. P. 440

t.y. vyrauja etatistinė (normatyvistinė) teisės samprata, kuomet prievartos priemonėmis garantuojama socialinė tvarka.

Negatyvioji atsakomybė puikiai atliko savo funkciją ankstesniais laikais, tačiau kalbant apie šiuolaikinę, pilietinę, demokratinę visuomenę, kur turi būti gerbiamos kiekvieno teisės, aukštinamas lygiateisiškumas, supratimas, jog teisė atlieka labiau reguliacinę funkciją, o valstybė tik nustato tam tikras elgesio taisykles, kurių asmuo laisva valia laikosi arba ne, prievartinė teisinė atsakomybė turėtų labiau užleisti vietą pozityviosios atsakomybės diegimui.

Kaip pastebi G. Lastauskienė: “Teorinių šiuolaikinės teisinės atsakomybės sampratos ištakų galima rasti ir tarybiniame moksle. Dar trečiajame dešimtmetyje, kol Rusijai įtakos tebeturėjo Vakarų teisinė mintis, kai kurie autoriai atkreipė visuomenės dėmesį būtent į pozityviosios atsakomybės ugdymą: “kalbant apie praeitį (nusikaltimą), reikia žiūrėti į ateitį”. Deja, po to apie 30 metų nebuvo jokių galimybių net užsiminti apie kitokią atsakomybės traktavimą – ji galėjo būti tik griežta, negailestinga ir neišvengiama, ir niekas net negalvojo apie jos socialinį tikslingumą.”¹²

Pozityviajai atsakomybei atgimti nėra taip lengva, nes iki tol bandymai atgaivinti ją būdavo nuolat kritikuojami negatyviosios teisės šalininkų. Teisinės atsakomybės “plačiąją” prasme kritikai nurodė, kad taip apibrėžiama teisinė atsakomybė sutapatinama su teisėtu elgesiu. Tačiau “Teisėtas elgesys - tai asmenų ir organizacijų elgesys, nepriešingas teisės normų reikalavimams”¹³, taigi tokiu elgesiu žmogus stengiasi tiesiog nepažeisti teisės normų ir tai daugiau neutralus elgesys. Nors, kaip toliau pažymi A. Vaišvila teisėtas elgesys gali pasiekti ir aukščiausią lygį, kada asmuo stengiasi sąmoningai atlikti visuomenei naudingą veiklą. Tuo tarpu teisinė pozityvioji atsakomybė yra iniciatyvaus pozityvaus elgesio įsisavinta būtinybė, ne veltui pozityvioji teisinė atsakomybė dar kartais vadinama “aktyviaja”.

Kaip jau buvo minėta, pozityvioji atsakomybė mažai yra aptarta literatūros šaltiniuose, ši atsakomybės forma atsirado žymiai vėliau ir yra aukštesnė atsakomybės pakopa. Ji būdinga brandžiai teisei sąmonei ir savimonei bei teisinės kultūros, tradicijos ugdymui.

“Pozityvioji teisinė atsakomybė – tai asmens suvokimas, kad naudodamasis subjektinėmis teisėmis jis privalo vykdyti atitinkamas pareigas ir savanoriškai atlyginti žalą, jei šios bus padaryta.”¹⁴

Individas žino ne tik savo teises ir pareigas, bet ir naudodamasis jomis, jis stengiasi nepažeidinėti kitų asmenų teisių, o pažeidęs, atlygina padarytą žalą. Teisinėje valstybėje kiekvienas pilietis turėtų žinoti, kokio elgesio iš jo reikalauja teisės normos ir kaip įgyvendinti savo teises nepažeidžiant kitų visuomenės narių teisių. Taip pat, nemažiau svarbu žinoti ir savo

¹² Lastauskienė G. Požiūris į teisinę atsakomybę paieška. Jurisprudencija, 2001, t. 19(11) P.169

¹³ Vaišvila. A. Teisės teorija. Vilnius, 2004. p 427 - 428

¹⁴ Vaišvila. A. Teisės teorija. Vilnius, 2004. P. 444

pareigas bei kas laukia už jų neatlikimą. Tačiau, pažvelgus į mūsų šalies teisės pažeidimų statistiką galima interpretuoti, kad kai kurių lietuvių teisinė sąmonė ir kultūra yra gana žemo lygio. Žinoma, neigiamą elgesį įtakoja daugelis priežasčių, tačiau negalima atmesti ir tos nuomonės, kad jau nuo mažumės taikant, ugdant pozityviają teisinę atsakomybę, sumažėtų teisės pažeidėjų. Be to, valstybei ir visuomenei yra daug naudingiau užkirsti teisės pažeidimams kelią pašalinant priežastis ir sąlygas, negu vėliau likviduoti jo sukeltus padarinius.

A. Vaišvila išskiria sekančius pozityviosios atsakomybės atsiradimo pagrindus¹⁵:

1. teisės norma, legalizuojanti subjektinę teisę ir įpareigojanti ją garantuoti atitinkamu pareigų vykdymu;
2. naudojimasis subjektine teise;
3. žalos padarymas naudojantis šia teise ir savanoriškas jos atlyginimas.

Esant šiems pagrindams, atsiranda valstybės pareiga rūpintis, kad kiekvienas jos pilietis suprastų jų esmę bei tikslą. Tai gana ilgas kelias iki pirmųjų rezultatų, kada bus matoma, jog pozityvioji atsakomybė – tai naujas posūkis teisės pažeidimų mažinime. Tačiau, siekti to niekada nėra per vėlu, juo labiau, kad mes keliame pilietinės, demokratinės visuomenės idėją, o pozityvioji teisinė atsakomybė yra pilietinės visuomenės kategorija, priešingai nei negatyvioji teisinė atsakomybė – valstybės.

Pozityviają teisę būtina diegti nuo mažų dienų, kad kiekvienas vaikas vos pradėdamas suvokti kas yra jo teisės ir kas yra jo pareigos, išmoktų jas taikyti ir elgtis taip, kad ne tik gerbtų save kaip asmenybę, bet ir brangintų kitą. Asmuo suprasdamas savo pareigas, supras ir būtinybę atlyginti žalą, kuri atsirado dėl jo kaltės, o savanoriškumas – tai vienas pozityviosios atsakomybės požymių, nes jei žala neatlyginama savo noru, tuomet būtinas valstybės įsikišimas ir čia jau atsiranda sankcijos – negatyvioji atsakomybė.

Teisinės sąmonės ir kultūros vaidmuo visuomenės gyvenimui yra labai reikšmingas. Tai aktyviai veikia įvairius visuomenės ir valstybės gyvenimo procesus, padeda telkti piliečius, stiprinti socialinių grupių ryšius ir palaikyti teisinę tvarką.

Socialinės teisinės valstybės formavimosi procesas remiasi pilietinės visuomenės brendimu. Pilietinė visuomenė yra demokratinės valstybės idealas ir tam, kad ji realiai egzistuotų, reikia daug laiko ir piliečių pastangų. Tai sudėtingas procesas, kuriame turi susiformuoti pilietinei visuomenei būdinga žmonių mąstysena.

Žmogus, kaip pilietis, gali realizuoti save tik tada, kai žino savo teises ir pareigas, supranta ir gerbia įstatymus, kitų žmonių teises, laisves ir teisėtus interesus. Asmenys nežinantys savo teisių ir laisvių, naudojimosi jomis tvarkos bei ribų dažnai tampa teisės pažeidėjais arba jų

¹⁵ ten pat, P. 449

aukomis. Tai patvirtina ir dabartinė Lietuvos kriminogeninė situacija, kuri kelia susirūpinimą ir pavojų tolimesnei pilietinės visuomenės raidai. Šios problemos skaudžiai veikia ir jaunąją Lietuvos kartą – nepilnamečius.

1. 4 Negatyvioji teisinė atsakomybė

Negatyvioji atsakomybė kyla tuomet, kai pozityvioji atsakomybė nebeįtakoja asmens teisėto elgesio ir to pasekoje padaromas teisės pažeidimas. Taip pat, negatyvioji atsakomybė be sankcijų taikymo siekia, kad asmuo ateityje nepakartotų neteisėtų veiksmų, todėl griežtų ribų tarp šių atsakomybės rūšių nėra.

A.T. Veličkienė rašo, kad negatyviajai atsakomybei galima pritaikyti posakį – už blogą atsilyginama blogu. Net graikų mitologijoje atsakomybės taikymas buvo pavestas keršto ir atpildo deivei Nemesidei, kuri skriedavo su įkinkytais grifais, apsiginklavusi svarstyklėmis (pusiausvyra), kardu ar botagu (bausmė) ir sparnais (greitis)¹⁶.

Kaip jau buvo minėta, negatyvioji atsakomybė teorijoje ir praktikoje siejama su atsakomybės sąvoka apskritai. Negatyviosios teisinės atsakomybės pagalba yra įgyvendinama negatyvi valstybės reakcija į teisės pažeidimą. Pastarieji gali būti skirstomi į nusikaltimus ir nusižengimus, tai priklauso nuo žalingumo visuomenei, padarytos žalos dydžio ir pan.

Kai kurie autoriai negatyviają atsakomybę vadina “retrospektyvine”, nes asmuo atsako už praeityje padarytą teisės pažeidimą. Taip pat yra naudojama sąvoka deliktinė atsakomybė taip akcentuojant, kad atsakomybė taikoma tik padarius teisės pažeidimą. Negatyvioji atsakomybė yra įgyvendinama negatyviųjų sankcijų ir prievartos taikymu.

A. Vaišvila išskiria tokias negatyviosios atsakomybės atsiradimo sąlygas¹⁷:

1. teisės norma, įpareigojanti teisės subjektą vykdyti pareigas, legalizuojančias jo teises, - ši sąlyga yra bendra ir pozityviosios atsakomybės atsiradimui;
2. teisės pažeidimas (atsisakymas vykdyti pareigas, su kuriomis įstatymas sieja naudojimąsi teisėmis);
3. deliktinės teisinės atsakomybės subjektas gali būti tik kaltė. Ji yra subjektyvusis teisinės atsakomybės pagrindas. Asmuo gali atsakyti tik už kaltai padarytą neteisėtą veiką;
4. teisės taikymo aktas, kuris yra juridinis pagrindas taikyti sankcijas konkrečiam teisės pažeidėjui.

¹⁶ Veličkienė A.T. Ariadnės siūlas. Vilnius, 1999 P.155

¹⁷ Vaišvila. A. Teisės teorija. Vilnius, 2004. p. 449 - 450

Negatyvioji teisinė atsakomybė gali būti taikoma tik nustačius visus teisės pažeidimo sudėties elementus: teisės pažeidimo subjektą, objektą, objektinius ir subjektinius teisės pažeidimo požymius. Taip pat, taikant sankcijas, labai svarbu laikytis teisinės atsakomybės principų: teisėtumo, pagrįstumo, teisingumo arba proporcingumo, nekaltumo prezumpcijos, atsakomybės neišvengiamumo, asmenų lygybės ir kt.

Ši atsakomybė visada yra susijusi su valstybės prievarta numatyta įstatyme už padarytą teisės pažeidimą. Tačiau, esant privatinės teisės normų pažeidimui asmuo gali savanoriškai atlyginti žalą ir tik neįvykdžius šios pareigos atsakomybė taikoma teismo būdu. Viešosios teisės atveju, atsakomybę taiko specialios institucijos.

Abiem atvejais asmuo, pažeidęs teisės normas privalo atstatyti jas ir tai lemia tam tikrą praradimą, laisvės suvaržymą, visuomenės pasmerkimą, garbės pažeminimą pažeidėjui atsiranda ir nauja pareiga, kurios iki pažeidimo nebuvo. Atsakomybė gali būti taikoma tik proceso kodeksų nustatyta tvarka, griežtai laikantis normų.

Negatyvioji teisinė atsakomybė sukelia tam tikrų psichologinių, dvasinių išgyvenimų. Kuo jaunesniam asmeniui ši atsakomybė taikoma, tuo didesnės pasekmės tolimesniame jo gyvenime ir nevisada jos būna teigiamos (nebedaromi teisės pažeidimai), bet ir neigiamos. Taikant sankcijas nepilnamečiams reikėtų gerai "pasverti" kaip tai įtakos, ar duos labiau teigiamų ar neigiamų pasekmių ir kaip pasielgti konkrečioje situacijoje.

2. NEPILNAMEČIŲ ADMINISTRACINĖ JUSTICIJA

2. 1. Nepilnamečių administracinės justicijos Lietuvoje būklė

J. Paužaitė-Kulvinskienė pažymi, kad “administracinė justicija” semantiniame prasme siejama su sąvokomis “administracija” ir “justicija”. “Lot. *administratio* – tvarkymas, vadovavimas. Jos požymiai: a) viešasis valdymas, t.y. įstatymų ir kitų teisės aktų įgyvendinimas, valdingų sprendimų priėmimas, atitinkantis teisėtumo ir įstatymo viršenybę. Viešojo valdymo organo kompetencija gali būti griežtai apibrėžta arba diskrecinė; b) tai valstybės institucijų dalis; c) jurisdikcinių klausimų sprendimas gali būti tik viena iš veiklos formų; d) dauguma veiksmų vykdoma pagal administracines procedūras, o ne teismo procesines teisės normas. Lot. *justitia* – teisingumas, teisėtumas, teismo institucija. Jos požymiai: a) teisės taikymas yra svarbiausia funkcija, nes šiuo atveju teisės taikymu konkrečiam atvejui siekiama ne kokių nors valdymo tikslų, bet teisinės gynybos; b) šią funkciją atlieka specifinės savo padėtimi valstybės institucijos – teismai, be to, nustatoma ypatinga jų formavimo tvarka, organizaciniai ir funkciniai santykiai; c) veikla griežtai pagal įstatymo nustatytas procesines normas.”¹⁸

Nepilnamečių administracinė justicija šiame darbe suprantama, kaip viešojo valdymo įgyvendinimas ginant nepilnamečių teises, teisėtus interesus bei mažinant nepilnamečių teisės pažeidimų skaičių. Nepilnamečių teisės pažeidimai – specifinė teisėtvarkos pažeidimų dalis, viena iš svarbiausių socialinių teisinių problemų, o kova su šiais pažeidimais – viena reikšmingiausių teisėsaugos užtikrinimo sričių.

Pasak, A. Juodaitytės, “vaikystės periodas, pirmasis žmogaus psichikos raidoje ir socialiniame jo tapsme, šiandienos visuomenėje įgyja ypatingą reikšmę jau vien todėl, kad vaikai kaip socialinė grupė savo amžiumi yra jauniausi ir socialiai nesavarankiški. Jais nuolat domimasi, tačiau jie užima visuomenėje gana prieštarinę padėtį.”¹⁹, todėl jiems būtinas ypatingas dėmesys.

Sakoma, “vaikai – mūsų ateitis”, taigi valstybė ir kartu visuomenė turi dėti didžiules pastangas ugdant dorą, sąžiningą, pilietišką asmenybę. Lietuvos ir mūsų visų ateitis priklauso nuo jaunosios kartos, kokiais žmonėmis užauginsime savo vaikus. Norėdami gyventi saugioje valstybėje, pirmiausia turime apsaugoti savo vaikus. Tačiau, vaikų padėtis Lietuvoje nepavydėtina, ne tik dėl materialinio aprūpinimo, bet ir dėl moralės. Nors mūsų valstybėje yra gana nemažai įvairių valstybinių ir nevalstybinių institucijų, kurios rūpinasi vaikų gerbūviu bei galioja įvairūs teisiniai aktai reglamentuojantys vaikų teises, laisves bei pareigas, deja, vaikai

¹⁸ J. Paužaitė-Kulvinskienė. Administracinė justicija: teorija ir praktika. – Vilnius, 2005. – P. 17

¹⁹ Juodaityte A. Socializacija ir ugdymas vaikystėje. Vilnius. 2002. 299 p.

nepakankamai žino savo teises ir pareigas, o veikiančios institucijos nepakankamai pajėgios kovoti su nepilnamečių nusižengiamumu. To pasekoje, taip pat esant kitoms priežastims (skurdas, asocialios ar pernelyg užimtos šeimos, bendraamžių įtaka ir t.t.) didėja nepilnamečių teisės pažeidimų skaičius (1 priedas). Beje, analizuojant statistiką, susidurta su problema, kad duomenys pateikiami tik iki 2002 m., o nuo 2003 m. nacionalinės teismų administracijos paskelbtoje statistikoje²⁰ bendrame nagrinėtų bylų skaičiuje nebėra išskiriama nepilnamečių dalis. Šis faktas, taip pat, suformuoja tam tikrą nuomonę, apie mūsų šalies teisingumo požiūri, į nepilnamečių nusižengiamumą.

Taigi, nepilnamečių, kuriems surašomi ATP protokolai, skaičius nuo 1998 metų mažėjo (taip pat pastebimas ir suaugusiems surašomų protokolų mažėjimas), tačiau nuo 2001 m. vėl pastebimas augimas. Procentinė dalis, taip pat kito, didžiausias skirtumas pastebimas tarp 1998 m. kai sudarė 3,65 % ir 2002 m. kuomet ši dalis gerokai padidėjo iki 6,98 % visiems asmenims surašytų ATP protokolų.

Taip pat, pastebima, kad nuo 1998 m. daugiau kaip dvigubai padaugėjo administracinių teisės pažeidimų bylų, nagrinėtų teisme, dėl nepilnamečių teisės pažeidimų: 1998 m. buvo 702 bylos, o 2002 m. – 1633. Šių bylų bendrą daugėjimą lėmė ir tai, kad buvo nuolat papildomas ATPK 224 str., numatantis pažeidimus, dėl kurių bylos nagrinėjamos teisme. Vis dėlto, svarbu pastebėti, jog bylų dėl nepilnamečių padarytų teisės pažeidimų daugėjimo tempai pralenkia bendrą tokių bylų skaičiaus augimą. Nepilnamečių bylos, nors sudaro ir nedidelę santykinę dalį lyginant su bendru bylų dėl administracinių teisės pažeidimų skaičiumi, 2001 m. siekė 3,73 % visų bylų (1998 m. – 2,04%). Tai rodo, kad vis daugiau nepilnamečių susiduria su administracine justicija, ir net su paskutine jos grandimi – teismu.

Statistika rodo, kad mūsų valstybė ir visuomenė nepakankamai aktyviai sprendžia tas socialines problemas, kurios sąlygoja nepilnamečių nusikalstamumą, ir kad nepilnamečių administracinių teisės pažeidimų justicija nėra efektyvi. Iš pateiktos statistikos galime susidaryti nuomonę, kaip veikia mūsų šalies teisinė sistema, t.y. kaip teigia tyrimą atlikę specialistai, “nepilnamečių justicija atspindi vaikų teisių apsaugos ir nepilnamečių padarytų teisės pažeidimų prevencijos būklę, teisės aktus, reglamentuojančius šeimos, vaikų, nusikalstamas veikas padariusių nepilnamečių teisinę padėtį, vaikų teises ir interesus ginančių institucijų veiklą.”²¹

Nepilnamečiai vis dažniau pažeidinėja teisės normas, pažeidėjų amžius taip pat jaunėja, nors kaip pažymima tame pačiame tyrime bendrosios nepilnamečių justicijos srityje yra nemažai nuveikta: “vaikų teisių apsaugą garantuoja tarptautinių konvencijų, ginančių vaikų teises,

²⁰ Nacionalinės teismų administracijos statistinė ataskaita. Iš *Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras* [interaktyvus] <http://www.nplc.lt/stat/atas/pd/sptarn.htm>

²¹ Specializuotų teismų šeimos ir nepilnamečių byloms nagrinėti įsteigimo Lietuvoje poreikis ir galimybės: mokslo taikomasis tyrimas. Iš Nacionalinės prevencijos Lietuvoje centro [interaktyvus]. Vilnius, 2002 m. www.nplc.lt/nj

ratifikavimas, tarptautinių aktų nuostatos inkorporuotos į nacionalinę teisės sistemą, priimtas Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, sukurtos atitinkamos vaikų teisių apsaugos tarnybos, kontrolės ir kitos institucijos.”²², tačiau “specialioji justicija, suvokiama kaip teisėsaugos institucijų veikla sprendžiant konkrečius atvejus, susijusius su vaikų teisių bei interesų gynimu, pačių nepilnamečių padarytais teisės pažeidimais, kaip teisingumo vykdymas nuo pat teisinės atsakomybės atsiradimo iki jos pasibaigimo”²³ dar nepakankamai skira dėmesio ir pastangų, sprenddami šią problemą.

Kalbant apie nepilnamečių daromus teisės pažeidimus, būtų neteisinga vertinti tik teisinę sistemą, nes yra ir daugelis kitų priežasčių lemiančių toki elgesį: šeima, mokykla, neformalios grupės, neužimtumas, žiniasklaida ir pan. Todėl, sprendžiant šį klausimą turi lygiagrečiai eiti visas kompleksas priemonių.

Į šalyje veikiančios teisinės sistemos sąvoką įeina tiek įvairūs teisės aktai, tiek jų praktinis įgyvendinimas, tiek ir taikomos įvairios prevencinės priemonės. Administracinę nepilnamečių atsakomybę reglamentuoja ATPK, kuris nustato tam tikras normas, kurių pagrindu bei esant nusižengiamos veikos požymiams kyla administracinė atsakomybė.

ATPK 9 str. 1 dalis numato, kad “Administraciniu teisės pažeidimu (nusižengimu) laikomas priešingas teisei, kaltas (tyčinis arba neatsargus) veikimas arba neveikimas, kuriuo kėsiniama į valstybinę arba viešąją tvarką, nuosavybę, piliečių teises ir laisves, į nustatytą valdymo tvarką, už kuri įstatymai numato administracinę atsakomybę.” ATPK įtvirtina dvejopo pobūdžio atsakomybę už nepilnamečių padarytus administracinius teisės pažeidimus:

- 1) personalinę atsakomybę;
- 2) nepilnamečių tėvų ar juos atstojančių asmenų atsakomybę.

Pagal, ATPK 13 str. už administracinius teisės pažeidimus, taikant bendros administracinės atsakomybės nuostatas su ypatumais, atsako asmenys nuo 16 iki 18 metų, o už tam tikras kodekse numatytas veikas (įgijimas, laikymas ir vartojimas psichotropinių ar narkotinių medžiagų (44 str. 3 d.); chuliganizmas, tyčinis suaugusiųjų garbės ir orumo žeminimas (175 str.); pirotechnikos priemonių įsigijimo, naudojimo taisyklių pažeidimas (176¹ str. 3 d.); girtų paauglių pasirodymas viešose vietose ar jų gėrimas alkoholinių gėrimų (178 str. 4 d.); viešosios rimties trikdymas (183 str. 3 d.), kurias padaro nepilnamečiai nuo 14 iki 16 metų, administracinė atsakomybė traukiami tėvai arba globėjai (rūpintojai).

ATPK 21¹ str. numatyta, kad už nepilnamečių padarytus administracinės teisės pažeidimus gali būti skiriamos šio kodekso 21 str. numatytos bendro pobūdžio nuobaudos, taikomos suaugusiems teisės pažeidėjams, išskyrus administracinį areštą, tai yra:

²² ten pat

²³ ten pat

1) įspėjimas;

2) bauda;

3) daikto, kuris buvo administracinio teisės pažeidimo padarymo įrankis arba tiesioginis objektas, ir pajamų, kurios buvo gautos administracinio teisės pažeidimo padarymu, konfiskavimas;

4) suteiktos asmeniui specialiosios teisės atėmimas;

5) nušalinimas nuo darbo (pareigų).

ATPK 24 str. 4 d. numato, jog nepilnamečiui gali būti skiriama ne daugiau kaip pusė baudos, numatytos šiame kodekse. Baudos išieškojimo atveju (314 str.), jeigu nepilnametis neturi savo turto ar jo dalies bendrojoje nuosavybėje, bauda išieškoma iš jo tėvų ar juos atstojančių asmenų.

ATPK 31 str. 1d. 8 p. nurodoma, kad nepilnamečio padarytas teisės pažeidimas traktuojamas, kaip administracinę atsakomybę lengvinanti aplinkybė.

ATPK projekto (2004 11 03 Pateikė - Markevičius Vytautas, Teisingumo ministerija) 40 str., teigiama, kad: “nepilnamečių administracinės atsakomybės ypatumų, numatytų šiame skyriuje, paskirtis:

1) užtikrinti, kad administracinė atsakomybė atitiktų šių asmenų amžių ir socialinę brandą;

2) padėti nepilnamečiui pakeisti gyvenimo būdą ir elgesį derinant nuobaudos skyrimą už padarytą administracinį teisės pažeidimą su jo asmenybės ugdymu, auklėjimu, neteisėto elgesio priežasčių šalinimu;

3) sulaikyti nepilnametį nuo naujų administracinių teisės pažeidimų ar nusikalstamų veikų padarymo.”²⁴

Be ATPK, vaiko teises bei pareigas reglamentuoja daugelis Lietuvos Respublikos įstatymų, Vyriausybės nutarimų, ministerijų, žinybų bei vietos savivaldos aktų. Pagrindines vaiko teises (į gyvybę, sveikatą, laisvę, asmens neliečiamybę, teisę į normalų fizinį, protinį, dvasinį, dorovinį, socialinį vystymąsi ir kt.) reglamentuoja ir saugo Lietuvos Respublikos Konstitucija taip pat Baudžiamasis kodeksas, Civilinis kodeksas, ir kiti įstatymai. Įstatymuose be teisių nurodomos ir vaikų pareigos šeimai, mokyklai, bendruomenei, visuomenei, valstybei. Prezidentas, Seimas, Vyriausybė, ministerijos, teismai, prokuratūra, kitos valstybinės institucijos įgyvendina vaiko teisių apsaugos ir gynimo priemones, pagal savo kompetenciją. Specifinį vaiko teisių apsaugos ir nusikalstamumo prevencijos darbą dirba valstybės institucijos – policija, prokuratūra, teismas, nes be teisių apsaugos ir nusikalstamumo prevencijos, šios institucijos vykdo nepilnamečių teisingumą.

²⁴ ATPK projektas. Iš Lietuvos Respublikos Seimas [interaktyvus]. www.lrs.lt

2. 2 Viešosios pozityviosios atsakomybės taikymas nepilnamečiams

“Teisės taikymas yra (beveik visada) kompetentingų institucijų, įstaigų, pareigūnų ar kitų tarnautojų nustatyta tvarka atliekama veikla, kurios metu priimamas teisės taikymo aktas arba sudaroma administracinė sutartis, suteikiantys konkrečiam asmeniui subjektinę teisę arba pašalinantys kitų asmenų sudarytas kliūtis šiam asmeniui įgyvendinti jam priklausančią subjektinę teisę, arba valstybės vardu susiaurinantys kitų teises pažeidusio asmens subjektines ar uždedantys jam papildomas pareigas, siekiant atkurti teisių ir pareigų pusiausvyrą”²⁵

Taikant teisę, kyla ir atsakomybė, kuri, kaip jau buvo minėta, gali būti pozityvioji ar negatyvioji. Tiesa, teisės taikymas taip pat gali būti dvejopas: pozityvus teisės taikymas – “tai valstybės pagalba asmeniui pasinaudoti pozityviosios teisės jam suteikta ar įgyta teise”²⁶ negatyvus teisės taikymas – “tai teisingumo vykdymas: negatyviosiomis sankcijomis siaurinimas ar likvidavimas asmens subjektyvių teisių, kuriomis jis naudojosi nevykdydamas atitinkamų pareigų”²⁷

Galima teigti, kad *viešosios pozityviosios atsakomybės taikymas* – tai kuomet valstybė rūpinasi kaip įdiegti savo piliečiams teisingą jų teisių ir pareigų vienovės sampratą, suformuoti tinkamą teisinę sąmonę bei išugdyti valinį asmenybės pasiryžimą veikti pagal teisę, t.y. jo teisinę kultūrą.

Neteisėtas elgesys gali būti pavaizduojamas kaip procesas. Rusų kriminologas M. Lainas (М. Лайне) sudarė nusikalstamo elgesio proceso schemą²⁸, kuri prasideda kairiajame viršutiniame kampe ir dažnai pereina visas stadijas. Šią schemą truputi pakoregavus, galima pritaikyti ir vaizduojant nusižengiamumą kaip procesą (1 schema). Pozityviosios atsakomybės tikslas – rūpintis, kad šis ratas nesusidarytų ir nesiformuotų asmenybė linkusi į teisės pažeidimus. O šiam tikslui pasiekti būtinos įvairios intervencijos pradedant nuo šeimos ir baigiant visa mūsų visuomene.

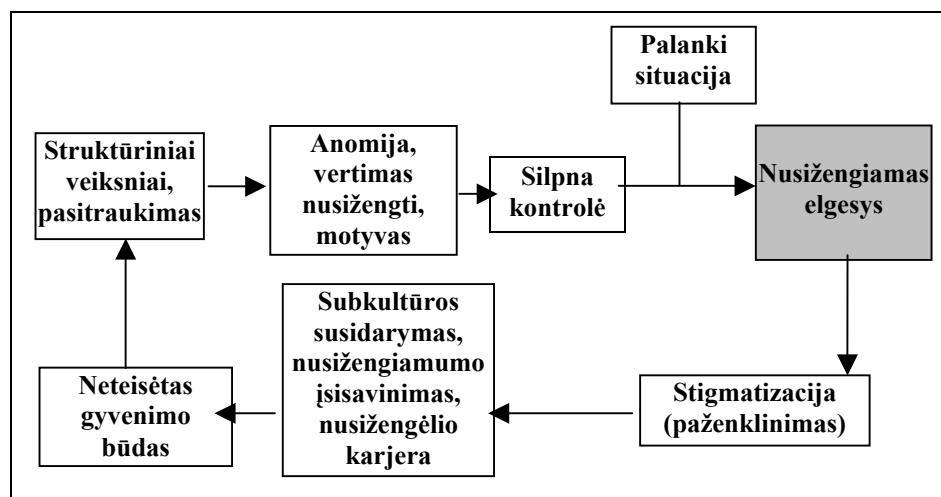
²⁵ Šedbaras, S. Bendrojo administracinio proceso teisinis reglamentavimas Lietuvos Respublikoje: problemos ir sprendimai. Socialinių mokslų teisės krypties daktaro disertacija. Vilnius, 2005 P.49

²⁶ Vaišvila A. Teisės teorija. V. 2004 P.383

²⁷ ten pat, P. 384

²⁸ Лайне М. Криминология и социология отклоненного поведения. Хельсинки, 1994. С. 72

1 Schema Tradicinis nusizengiamumas kaip procesas

“Administraciniame procese kaip tik labiausiai ir atsiskleidžia pozityvusis teisės taikymas, nes visa vykdomosios valdžios sistema skirta, visų pirma tvarkyti šalies reikalus, rūpintis žmonių socialiniu ir fiziniu saugumu [...]”²⁹

ATPK 1 straipsnyje, taip pat deklaruojamas pozityviosios atsakomybės diegimas: “... stiprinti teisėtumą, užkirsti kelią teisės pažeidimams, auklėti piliečius, kad jie tiksliai ir nenukrypdami laikytųsi Lietuvos Respublikos Konstitucijos bei kitų įstatymų, gerbtų kitų piliečių teises, garbę ir orumą, sąžiningai vykdytų savo pareigas, jaustų atsakomybę visuomenei.”

ATPK 6 str. 1 d. teigiama, kad: “Valstybiniai organai, visuomeninės organizacijos, darbo kolektyvai rengia ir įgyvendina priemones, kuriomis siekiama užkirsti kelią administraciniams teisės pažeidimams, išaiškinti ir šalinti priežastis bei sąlygas, padedančias juos padaryti, auklėti piliečius, kad jie būtų didžiai sąmoningi ir drausmingi, griežtai laikytųsi įstatymų.”

Tačiau, kaip praktiškai veikia šios normos tai jau kitas klausimas. Mūsų visuomenėje vis didėja nepilnamečių teisės pažeidimų skaičius. Jie pažeidinėja teisę dėl pačių įvairiausių priežasčių (objektyvių ir subjektyvių). Didelę įtaką tam turi šeima, aplinka kurioje jie auga ir tai su kuo bendrauja, kaip praleidžia laisvalaikį. O kovos su teisės pažeidimais priemonės dauguma yra orientuotos jau padarius nusizengimą ar nusikaltimą: “Aktyvios pagalbos nepilnamečiui (vaikui) pozicija visuomenėje ir valstybėje pakeista pasyviu vaiko gyvenimo ir jo problemų stebėjimu netgi tuo atveju, kai įstatyminė bazė tam pakankama. Tokiu būdu mes “brandiname” teisės pažeidėją, nes stebime ir laukiame tokių pasekmių, kai jau galima taikyti represiją. [...]”

²⁹ Šedbaras, S. Bendrojo administracinio proceso teisinis reglamentavimas Lietuvos Respublikoje: problemos ir sprendimai. Socialinių mokslų teisės krypties daktaro disertacija. Vilnius, 2005. P.53

Taigi šioje srityje reikia iš esmės pakeisti teisės taikymo praktiką, ypač taikant vaikams represiją.”³⁰

Sprendžiant nepilnamečių nusižengiamumo mažinimo problemą, pirmiausia yra taikomos negatyviosios atsakomybės priemonės – sankcijos. Deja, bet statistika rodo, kad nepilnamečiai kartą padarę nusižengimą, patyrę atpildą už tai yra kur kas labiau linkę vėl daryti naujus teisės pažeidimus, nors su jais ir dirba didžiulė rehabilitacijos komanda: socialiniai pedagogai, psichologai ir kt. specialistai. Toks jaunas teisės pažeidėjas daro žalą ne tik savo, bet ir šeimos, artimųjų ir kitų aplinkinių gyvenimui bei žinoma valstybei.

Todėl, reikėtų dėti visas pastangas, kad užkirsti kelią dar tik pradedant formuotis neteisėto elgesio užuomazgoms. Ir čia reikėtų pasitelkti pozityviają atsakomybę, anot A. Vaišvilos, asmuo pats suvokia, kad naudodamasis savo subjektinėmis teisėmis jis privalo vykdyti ir atitinkamas pareigas bei savanoriškai atlyginti žalą jei ji yra padaroma kito asmens teisėms, taip pat – tai žinojimas, kodėl šitai reikia daryti ir kokių teisių praradimą reikš atsisakymas vykdyti pareigas.

Pozityvioji atsakomybė įgyvendinama netaikant sankcijų, o jeigu ji nepajėgia garantuoti teisių ir pareigų pusiausvyros pradeda veikti negatyvioji teisinė atsakomybė ir tuomet pažeidėjas jau yra valstybės priverčiamas atlyginti žalą padaryta savo kaltais veiksmais, čia pradeda veikti administracinės, baudžiamosios, civilinės ir kt. teisės šakų normos.

Tiesa, nemaža dalis visuomenės narių pasisako (neretai dėl kvalifikuotos informacijos stokos) už griežtas sankcijas teisės pažeidėjams, tarp jų ir nepilnamečiams, tačiau pagrindinis nepilnamečių justicijos tikslas, neabejotinai, turi būti nepilnamečių pozityviosios atsakomybės ugdymas ir kuo ankstesniame amžiuje pradeda formuoti teisinė sąmonė, tuo geresni rezultatai sulaukiami ateityje.

Pozityviosios atsakomybės ugdymui įtakos turi daugelis veiksnių: šeima, mokykla, bendruomenė, visuomenė, valstybė ir žinoma pačio individo asmenybė.

Pirmuosius pagrindus pozityviajai atsakomybei padeda šeima. Kaip teigiama “Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencijoje”³¹, šeimoje pradeda formuotis išstisas kompleksas veiksnių, vėliau darysiančių įtaką, visam tolesniam individo gyvenimui: vaiko asmenybei, jo savęs suvokimui, vertybių sistemos užuomazgoms, charakterio bei elgesio ypatumams, bendravimo su aplinkiniais patirčiai ir kt. Todėl labai svarbu, kokia yra ta aplinka, kurioje mažasis žmogus ateina į pasaulį ir pradeda jį pažinti. Dėl konfliktų, skyrybų, tėvų abejingumo vaikams ar prievartos prieš juos naudojimo bei kitos neigiamos įtakos, vaikas patenka į įvairių sutrikimų veikimo lauką, dingsta taip reikalingas vaikui saugumo pojūtis, jo

³⁰ Vaikų teisės ir jų įgyvendinimo garantijos. V. 1996. P. 23

³¹ Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija. Situacijos analizė ir metodinės rekomendacijos. Iš Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras [interaktyvus] <http://www.nplc.lt/leidyba.html> p. 133 - 140

vietą užima netikrumas ar net baimė; nepatenkinamas bendravimo poreikis, jaučiamas tėvų meilės, dėmesio trūkumas; nepilnoje šeimoje nėra adekvataus vyriško ar moteriško elgesio modelio ir t. t. Tokiems vaikams vėliau neretai kyla problemų norint pritapti prie visuomenės ir normaliai joje funkcionuoti.

Deje, bet realybė yra tokia, kad ne reta šeima tinkamo pavyzdžio parodyti negali. Dėl susiklosčiusios ekonominės, socialinės situacijos mūsų šalyje dalis šeimų yra priversti dirbti tokį darbą, kuris atima didžiąją dalį laiko ir jiems nelieka arba lieka mažai laiko auklėti, prižiūrėti savo vaikus, domėtis jų interesais, pomėgiais bei laisvalaikiu, kontroliuoti jų elgesį, kita dalis – nuskurdę gyventojai, kur juntamas nuolatinis materialinis nepriteklis, piktnaudžiaujantys alkoholiu, bedarbiai, linkę daryti teisės pažeidimus. Žinoma yra ir normalių šeimų, tačiau ir čia (dėl išsilavinimo, teisinių žinių stokos ir pan.) kyla problemų ugdant teisingą asmenybę.

V. Motiejūnas savo straipsnyje³² išskiria keleta, neigiamą elgesį skatinančių, priežasčių:

1. pati šeima gali įtraukti vaiką į neteisėtą veiklą;
2. vaikai iš struktūriškai nedarnių šeimų;
3. nepilnamečiai iš sunkios ekonominės padėties, vos galinčių pragyventi šeimų turi mažiau galimybių patenkinti savo poreikius legaliu būdu, todėl pasirenka nusižengiamą ar nusikalstamą;
4. šeimos kontrolės, apsaugos, auklėjimo funkcijų susilpnėjimas jo atžvilgiu;
5. tėvų jėgos naudojimas šeimoje (tai matydamas vaikas gali imti manyti, kad teisus tik stipresnis) ir t.t.

Praplečiant, galima paaiškinti, jog vieni tėvai pakankami aprūpina vaikus finansiškai, tačiau šiems trūksta žmogiško bendravimo, emocinės, auklėjamosios bei kitokios ne finansinės paramos. Tokie vaikai ieško meilės, dėmesio kažkur kitur, kur jo gauna, bet ar jis tinkamas ir kur vedantis? Savo meilę tėvai bando kompensuoti dovanomis, didesniais kišenpinigiais, tačiau nemoko kaip su jais elgtis. Šie vaikai taip pat yra paaugliai kuriems norisi viską išbandyti, o jei dar yra ir už ką, tuomet prasideda piktnaudžiavimas alkoholiu, rūkalais, narkotikais, o kai to reikia vis daugiau prasideda įvairūs teisės pažeidimai.

Kitas atvejis, kuomet vaikai kiekvieną dieną mato tėvų blogą elgesį, taip pat dažniausiai vaikas tiesiogiai yra įtraukiamas į neteisėtą veiklą. Dėl nepakankamai gerai sukurto išorinės prevencijos mechanizmo šiose šeimose baisi čia gyvenančių vaikų situacija. Valstybė užsidengia akis, teismai tik teisia, bet nesiūlo jokios alternatyvos gyvenimo nuskriaustam paaugliui. Pagalba vaikams suteikiama tik tada, kai jie pradeda lankyti mokyklą. Tokia pavėluota intervencija lemia,

³² Motiejūnas V. Nepilnamečių nusikaltimų socialiniai veiksniai. Iš Sociumas [interaktyvus]. <http://www.sociumas.lt/Lit/nr22/nepilnameciai.asp>

kad valstybė prievarta atima iš šeimų vaikus. Ir čia iškyla kita dilema kuri blogybė geresnė ar vaikas asocialioje šeimoje, ar globos namuose. Vaiko teisių konvencijoje teigiama, kad vaikas visapusiškai ir harmoningai vystytis gali tik augdamas šeimoje, jausdamas laimę, meilę ir supratimą. Žinoma, vaikas augdamas asocialioje šeimoje to negauna, tačiau ar čia neturėtų susimąstyti mūsų valstybės atstovai, kaip padėti tokioms šeimoms, kad jie išbristų iš tamsaus liūno ir šeima galėtų tinkamai, teisėtu būdu kurti šeimos gerbūvį.

Ir trečia, vaikai auga vidutiniškose šeimose, kur nejaučiama nei dėmesio, nei pinigų trūkumo, tačiau jose neugdoma pozityvioji teisinė atsakomybė, neformuojama teisinė sąmonė ir kultūra. Vaikai žaidžia įvairius žaidimus, žiūri televizijos laidas, bendrauja su bendraamžiais ir galima pastebėti, kaip suvokia blogį ir gėrį, tiesą ir melą, teisingą ir neteisingą elgesį. Pastebėjus “pavojaus signalus” su vaiku reikia kalbėtis, aiškintis, o ne palikti likimo valiai ir galvoti, kad tai tik žaidimas, tai nerimta – išaugs. Taip... vienas, kitas, trečias išaugs, o ketvirtas matydamas smurtą per televizijos laidas, bandydamas taikyti tai savo žaidimuose ir nesuvokdamas, kodėl vienaip ar kitaip elgiamasi ir kokios to elgesio pasekmės, taip gali ir užaugti, tik tie žaidimai su amžiumi vis rimtės ir virs nebe žaidimais.

Tačiau, taip pat nereikėtų atmesti ir to, kad ir pasiturinčiose, ir varganai gyvenančiose, ir vidutiniškose šeimose gali išaugti dori, sąžiningi, teisingi piliečiai, viskas priklauso nuo ugdymo, aplinkos ir asmenybės.

Taigi, pozityviosios atsakomybės ugdymas turėtų prasidėti šeimoje. Tačiau, anot Vilniaus miesto Vyriausiojo policijos komisariato Organizacinio skyriaus Viešųjų ryšių poskyrio vyresniosios specialistės T. Černiavskienės “nepakanka dirbti tik su vaikais, elementarių teisinių žinių trūksta ir jų tėvams, ypač tiems, kurių vaikai jau nusižengė įstatymams. Dauguma nežino nei savo, nei vaikų teisių ir pareigų.[...] Tėvai turi žinoti, kur atsitikus nelaimėi, kreiptis pagalbos, kilus problemai – prašyti paramos. Visi – vaikai, tėvai, mokytojai – tos pačios bendruomenės nariai, visų interesai turi būti tie patys “³³

Administracinė teisė siejama su socialiniu viešuoju valdymu, o viešojo valdymo funkcija pavedama valstybės vykdomajai valdžiai, kuri turėtų imtis atitinkamų priemonių sprendžiant problemas, atsirandančias dėl tėvų menkos teisinės sąmonės, kultūros. Tiesa, Teisingumo ministerija bando teisiškai šviesti visuomenę: ministerijoje veikia Informacijos biuras, rengiamos televizijos ir radijo laidos, organizuojamos virtualios konsultacijos. Tačiau, ar ta informacija pasiekia kiekvieną, ar pakankamai dėmesio skiriama nepilnamečių nusižengiamumo problemoms spręsti?

³³ Kai ugdoma vaikų teisinė sąmonė Tėvai negali likti nuošalėje. Lietuvos policijos žurnalas „Policija“ 2006 Gegužė Nr.10 p. 5 – 388.

Kaip, pažymima Nusikaltusio vaiko ar jaunuolio grąžinimo į socialų gyvenimą visuomenėje koncepcijoje „reikia stiprinti ryšius su šeima ir bendruomene, stebėti vaiko priežiūrą šeimoje, stiprinti darbą su tėvais, organizuoti socialinių darbuotojų ankstyvus vizitus į namus, į mokyklas, šeimos terapiją ir tėvų švietimą (mokyma), šeimos – mokyklos bendradarbiavimo programos”³⁴.

Sprendžiant šeimos problemas, taip pat trūksta vienos bendros institucijos – Šeimos ir jaunimo ministerijos, kuri tvarkytų visus klausimus susijusius su šeima, vaikais. Šios ministerijos įkūrimo poreikį pirmieji akcentavo Tėvynės sąjungos atstovai. Kaip teigia buvusi socialinės apsaugos ir darbo ministrė Irena Degutienė: “Kaimyninių šalių patirtis rodo, kad Lietuvai jau seniai reikalinga tokia institucija. Šiandien sunku kalbėti apie nuoseklią šeimos politiką, nes viena ministerija tvarko vienus, kita - kitus reikalus [...] Šiuo metu šeimos ir jaunimo reikalus sprendžia net keturios ministerijos Švietimo ir mokslo, Finansų, Vidaus reikalų, Socialinės apsaugos ir darbo. [...] Dėl to reikėtų diskutuoti. Panašų žingsnį kur kas anksčiau gana sėkmingai žengė Latvija, Belgija. Gerai, kai kryptingai dirbama atkreipiant dėmesį tik į šeimą ir vaiką.”³⁵ Vaiko teisių apsaugos kontrolierė Rimantė Šalaševičiūtė domėjosi, kaip Latvijoje veikia Vaiko reikalų ministerija. “Negaliu pasakyti, ar Lietuvoje reikalinga dar viena ministerija, tačiau Latvijos pavyzdys rodo, kad jos įkūrimas davė daug naudos šeimos gerovei”³⁶

Literatūroje kalbama ir apie “valstybės pareigą – mažų mažiausiai šviesti tėvus ir konsultuoti dėl jų pareigų, turint omenyje jų vaikų pagrindines teises. Vaiko teisių komitetas nustatė, kad reikia rengti tėvus vykdyti savo pareigas, ir paskatino įgyvendinti įvairias strategijas, kurios padėtų stiprinti vaiko teisių ir jo gerovės pripažinimą, kaip antai: vykdyti tėvų švietimo programas, konsultuoti tėvus ir būsimočius tėvus, ieškoti naujų būdų, kaip suteikti tėvams konkrečių žinių apie vaiko vystymąsi, jo didėjančius sugebėjimus ir įgūdžius, būtinus tolesniam gyvenimui ir vystymuisi”³⁷ Tėvų švietimas tikslingas ir siekiant juos labiau supažindinti su teisės normomis, spręsti iškilančias problemas, susijusias su nepilnamečių teisės pažeidimų darymu. Nepakanka vien kabinti plakatus ar organizuoti vienkartinis seminarus, apie tai turi būti kalbama nuolat, čia galėtų pasitarnauti televizija, t.y. reikėtų kurti laidas, kurių metu, pasitelkus specialistų pagalbą, būtų sprendžiamos įvairios problemos susijusios su nepilnamečių nusizengimu, prevencija, pozityviosios atsakomybės taikymu. Tiesa, Lietuvos radijas ir televizija transliuoja įdomias, turiningas ir pamokančias laidas, tačiau reikėtų specialių laidų (laidos) susijusių su nepilnamečių teisės pažeidimų darymu.

³⁴ Žukauskienė R., Giedrienė R. Ir kt. Nusikaltusio vaiko ar jaunuolio grąžinimo į socialų gyvenimą visuomenėje koncepcija. [interaktyvus]. http://www.smm.lt/old/reformos_d/file/tyrimas_3.doc

³⁵ Seime sklaido idėja steigti Šeimos ir jaunimo ministeriją. Iš Omni [interaktyvus] http://www.omni.lt/index.php?base/z_353633

³⁶ ten pat

³⁷ Vaikų teisės. Nuostatų įgyvendinimas. 2002 m. P 77

“Nusikaltusio vaiko ar jaunuolio grąžinimo į socialų gyvenimą visuomenėje“ koncepcijoje akcentuojamas ir darbas su šeima bei vaiku įkuriant “šeimos namus”: “Pagal gyvenamąsias vietas, didesnius mikrorajonus, netoli mokyklų gali būti įsteigti vadinamieji “Šeimos namai”. Juose dirba psichologai, socialiniai darbuotojai, pedagogai. Čia vyksta bendri ir individualūs pokalbiai, užsiėmimai su kiekvienu šeimos nariu. Yra įrengtas ir butas, kur gali leisti laiką šeima darbuotojų priežiūroje.”³⁸ Tokiu būdu šeimos neliktų vienos su savo problemomis. Kvalifikuoti specialistai laiku pastebėtų kylančias problemas ir padėtų laiku jas išspręsti. Šeimos bendraudamos tarpusavyje dalintųsi patirtimi bei viena kitą paremtų. Žinoma, čia kaip ir daugumoje intervencijos į šeimą programų, susilaukiama pasipriešinimo, tačiau kuo daugiau šeimų žinos, apie šią pagalbą, kaip apie normalų veiksnį, tuo labiau bus domimasi ir nesibaiminama eiti prašyti pagalbos.

Tėvai, įsisauginę pozityviosios atsakomybės taikymo ypatumus, geriau juos galės perduoti ir savo atžaloms bei pritaikyti juos auklėjant. Vaikas, kurio šeimoje nėra smurto, fizinių bausmių, o pokalbiai ir skatinimas savo noru atlyginti žalą bei elgtis, kaip dera doram, teisingam piliečiui, tikrai stengsis nepažeidinėti įstatymų, gerbti kito žmogaus teises bei tinkamai atlikti savo pareigas. Deje, čia kaip ir visur atsirasi išimčių, tačiau šansų, kad vaikas augantis anksčiau minėtomis sąlygomis darys teisės pažeidimus, tikrai sumažės, o to pasekoje mažės ir bendras nepilnamečių teisėtvarkos pažeidimų skaičius.

Valstybė, taip pat, turėtų materialiai prisidėti, padėdama šeimoms tinkamai auklėti savo atžalas. “Vaiko teisių konvencijoje” nurodomos valstybės pareigos įgyvendinant socialines ir ekonomines teises. 26 str. kalbama apie vaiko teisę “naudotis socialiniu aprūpinimu”, o 27 str. – apie kiekvieno vaiko teisę “turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi”. 18 str. nurodyta valstybės pareiga “teikti tėvams ir teisėtiems globėjams paramą, reikalingą tinkamam vaikų auklėjimui”. Valstybė turi priiimti svarbius išsipareigojimus didinti šeimos išteklius, kad būtų galima kuo geriau užtikrinti vaiko interesus. Tai, kad svarbu investuoti į šeimas akcentuoja ir Kanados nacionalinė nusikalstamumo prevencijos taryba.³⁹

A. Stankevičienė, savo straipsnyje, kalbėdama apie užsienio šalių patirtį, taip pat pažymi, kad: “Olandijoje tai jau suprasta ir imtasi tam tikrų priemonių, čia veikia socialinė policija, kuri bet kada gali įeiti į namus pažiūrėti, kas ten vyksta, ar tėvai girtauja. Jei šeima asociali, vaikas neprižiūrimas – tai pirmiausia ne vaikas paaimamas iš šeimos, o stengiamasi paveikti tėvus. Švedijoje, kur šeimai mokama nuolatinė išmoka už vaiką, atsiradus dėl jo elgesio

³⁸ Nusikaltusio vaiko ar jaunuolio grąžinimo į socialų gyvenimą visuomenėje koncepcija
http://www.smm.lt/old/reformas_d/file/tyrimas_3.doc

³⁹ Preventing Crime by Investing in Families and Communities. – The National Crime Prevention Council. – Ottawa, 1997

bėdų, kurias tenka spręsti dienos centrui ar nevyriausybinei organizacijai, tie pinigai pereina į jų sąskaitą. Visuomenės nuomonė, didelė negarbė, jei vaikas paaimamas iš šeimos. Tokį požiūrį palaiko ir žiniasklaida. Beje, latviai, pasinaudoję švedų pavyzdžiu, taip pat palaiko mintį mokėti nuolatinės išmokas už vaiką.⁴⁰ Tai argi nereikėtų ir mums imtis kitų šalių pavyzdžio? Nes dabartinė situacija yra tokia, kad vaiku susidomima tik kai jis nebelanko mokyklos, pradeda eiti klystkeliais ir pamačius problemas šeimoje, skubama vaiką atimti, šeimą palikus likimo valiai. Jeigu būtų sureguota laiku ir tinkamai, to daryti nereikėtų. Tiesa mūsų valstybėje taip pat yra skiriamos pašalpos šeimoms, piniginės išmokos už vaikus, tačiau ar kas kontroliuoja kaip tos, nors ir labai menkos, lėšos panaudojamos? Iš praktikos žinoma, kad probleminės šeimos nemoka tvarkytis namų ūkio biudžeto, todėl reikėtų ir čia atitinkamai padirbėti.

Be šeimos, vaikų teisinis švietimas turėtų prasidėti dar ikimokyklinio ugdymo įstaigose, bendraujant jiems suprantama kalba. Vaikas, labai daug laiko praleidžia ir mokykloje, kur taip pat veikia tam tikri veiksniai įtakoiantys vaiko vienokį ar kitokį elgesį. G. Kvieskienės teigimu, mokykla – antroji vaiko bendruomenė, į kurią vaikas patenka po šeimos ir kurioje socializuojasi, įgauna tam tikrus elgesio, bendravimo su bendraamžiais ir vyresniais žmonėmis standartus. Kiekvienam moksleiviui mokyklos (klasės) bendruomenė dažniausiai yra artimiausia (po šeimos) socialinė aplinka, kurioje pasireiškia jo gebėjimai, vyksta aktyvus socializacijos procesas.⁴¹

V. Motiejūnas išskiria šiuos su mokykla susijusius veiksnius, kurie vienaip ar kitaip įtakoja nepilnamečių delinkventinį elgesį:

1. mokykla nesugeba suteikti nepilnamečiams žinių, įgūdžių, nesuformuoja įsitikinimų, kurie pakreiptų vaiką visuomenei priimtina kryptimi;
2. mokykloje svarbus yra ir jos darbo organizavimas, mokytojų požiūris į mokinius (ypač į nepažangius);
3. mokinio pašalinimas iš mokyklos už nusižengimus, kuris poto paprasčiausiai neturi kur dėtis;
4. ne visi turi galimybę įgyti aukštesnį išsilavinimą, o visuomenėje pastaruoju metu vis labiau vertinamas mokslas, todėl pripažinimo gali būti siekiama neteisėtais būdais.⁴²

Žinios, kurių negauna vaikas šeimoje, turi būti diegiamos ugdymo įstaigose. Apie vaikų teisinį švietimą kalba ir A. Dziegoraitis: “vaikai dažnai nežino elementarių įstatymo reikalavimų, nesugeba įvertinti būtiniosios ginties ribų, pilnai nesuvokia sunkių dramatiškų pasekmių jų

⁴⁰ Stankevičienė A. Kaip iš padaužų padaryti žmones. Iš *Laikas* [interaktyvus] <http://www.laikas.net/Default.aspx?tabid=90&ItemId=136>

⁴¹ Kvieskiene G. Socializacijos pedagogika. Vilnius, 2003. P. 83

⁴² Motiejūnas V. Nepilnamečių nusikaltimų socialiniai veiksniai. Iš *Sociumas* [interaktyvus]. <http://www.sociumas.lt/Lit/nr22/nepilnameciai.asp>

ateičiai ir likimui sunkiai pažeidus įstatymą. Neretas naiviai tikisi išvengti atsakomybės. Populiarūs jaunimo tarpe ir šie motyvai: “pagarbą įdiegia jėga”, vartojama iš esmės pseudokilnumo argumentacijai ir pan.”⁴³ Menkos teisinės žinios ir iškreiptas teisingumo, pripažinimo suvokimas be abejo veda ir prie neteisėto elgesio.

Tačiau, jau galime pasidžiaugti, kad mokyklose pradedama mokyti teisės pagrindų. Nuo 2000 m. suburta pedagogų ir teisininkų grupė, vadovaujama Švietimo ir mokslo ministerijos Suaugusiųjų švietimo skyriaus vedėjo Ričardo Totoraičio ir tuo metinio Teisės universiteto dėstytojos, mokslų daktarės Rimos Ažubalytės, ėmėsi sudėtingo darbo – parengti modernias praktines teisės mokymosi priemones Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklų moksleiviams.

Kaip pažymima, “Teisinio švietimo” programoje⁴⁴ - “Street Law” (“Gatvės teisės” arba kitaip “Teisinio švietimo”) projekto idėja atsirado ir pirmą kartą pradėta įgyvendinti JAV Džordžtauno universitete (Vašingtone) 1971 m. Po metų susikūrė specialiai visuomenės teisiniu švietimu užsiimanti JAV nevyriausybinė organizacija – Nacionalinis pilietinio teisinio švietimo institutas, kuri vėliau pavadinta “Street Law INC”. Šios programos įvykdymo forma – teisės studentų vedamos pamokos atskirų visuomenės grupių nariams. 1997 m. ši organizacija gavo finansinę Dž. Sorošo fondo paramą, vykdyti tarptautinį “Street Law” projektą Europos ir Azijos šalyse. Ji savitai pritaikyta daugiau nei 30-yje pasaulio šalių. Kiek vėliau šis projektas buvo pradėtas įgyvendinti ir Lietuvoje. 1998 m. projekto įgyvendinimą koordinavo Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, o 2000 m. kovo 23 d. buvo perduota Švietimo ir mokslo ministerijai bei Europos Tarybos informacijos ir dokumentacijos centrui.

Programos koordinatoriai ir mokomųjų priemonių kūrėjai tikisi, jog: “Mokiniai suvoks, kad įstatymai ir kitos teisės normos nėra neišvengiamos, kad teisės normų nereikia akiai vykdyti, kad šiandieninei visuomenei svarbu aktyvūs ir kritiškai mąstantys bei kuriantys piliečiai, dalyvaujantys visuomenės gyvenime, suvokiantys, kaip demokratija gali pasitarnauti įgyvendinant asmeninius ir visuomeninius tikslus”⁴⁵

Anot, buvusio Teisingumo ministro G.Bužinsko: “labai svarbus yra visuomenės, o ypač jaunimo, teisinis švietimas. „Turime ne tik teisiškai šviesti jaunus žmones, kurie sugebėtų ginti savo teises, bet ir privalome skiepyti jų pagarbą kitų žmonių teisėms“. Beje, Vyriausybės patvirtinta teisinio švietimo programa ir priemonės, kur numatoma daugiau dėmesio skirti ir neformaliam jaunimo teisiniu švietimui (jau rengiami teisinių žinių viktorinos konkursai jaunimui „Temidė“, analogiškas projektas pradėtas vykdyti internete) bei skatinimui

⁴³ Vaiko teisių apsaugos garantijos baltijos šalių teisinėse sistemose: nepilnamečių justicija. Vaikai konflikte su įstatymu. Alternatyvos įkalinimui. Vilnius, 2001 P.119

⁴⁴ Teisinio švietimo (“STREET LAW”) programa. Iš Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro [interaktyvus]. www.nplc.lt

⁴⁵ Laurinčiukienė L. Teisė kiekvienam. Iš Švietimas [interaktyvus] <http://svietimas.takas.lt/il/il.php?st=3&msgid=269>

savarankiškai naudotis teisine informacija internete ir pan. Taip pat, kasmet atliekami specialūs teisinio švietimo ir ugdymo priemonių poveikio tyrimai, leidžiami ir nemokamai platinami įvairūs populiarūs leidiniai teisine tema.”⁴⁶

Pozityvioji atsakomybė jau pradėta ugdyti vidurinėse mokyklose. Deje, bet tik kai kuriose (daugiausia miestų), o ir ugdomi tik vyresniųjų klasių moksleiviai. Kaip jau buvo teigta, kuo jaunesnis amžius, tuo daroma didesnė įtaka asmenybės formavimui, todėl teisinis švietimas turėtų prasidėti jau nuo pradinių klasių. Ši programa turėtų būti pritaikyta to amžiaus vaiko suvokimo galimybėms ir vykdoma žaidimo forma, tačiau teisinės sąmonės ir kultūros ugdymui būtina, kad pagrindai būtų dedami nuo mažumės. Taip pat, reikėtų atkreipti dėmesį į kaimo mokyklas lankančius vaikus, juose irgi būtina vykdyti “Teisinio švietimo” programą, nes čia kur kas mažesnės galimybės komunikacijai, t.y. ne daugelis turi internetus, silpnesnės tėvų teisinės žinios bei priėjimas prie jų, sudėtingiau kviesti į mokyklas praktikuojančius teisininkus.

Be Teisinio švietimo pamokų, dar galimi kiti pozityviosios atsakomybės ugdymo veiksniai. “Nusikaltusio vaiko ar jaunuolio gražinimo į socialų gyvenimą visuomenėje koncepcijoje” nurodoma, kad tikslinga organizuoti jaunų (16 – 24 metų) žmonių apmokymus, kurie vėliau dirbtų su rizikos grupės vaikais: “Projektas “Vyresniojo brolio/jaunesniojo brolio, vyresnės sesers/jaunesnės sesers modelis”. Jauni, 16-24 metų žmonės, atrinkti iš gimnazijų, aukštųjų mokyklų, universitetų, bažnyčių, ir apmokyti kursuose, imasi globoti 6-15 metų vaikus iš rizikos grupės, linkusius nusikalsti bei turinčius kitų elgesio bei mokymosi problemų. Vyresni jaunuoliai tampa pozityvaus vaidmens modeliai ir draugai jaunesniems vaikams, susipažįsta ir bendrauja su jų šeimomis bei draugais, kartu sportuoja, lanko koncertus, teatrus, sprendžia iškilusias problemas ir sunkumus.”⁴⁷ Čia galėtų pasitarnauti ir asmenys, buvę teisės pažeidėjai, bet sėkmingai resocializavę, nes susidūrimas su realiu žmogumi turėtų didesnės įtakos klausytojams.

Minėtoji, vyr. specialistė T. Černiavskienė teigia, kad: “vien kodeksų straipsnių skaitymas nieko neduoda. Su vaiku būtina kalbėtis – apie pasekmes, galimybes gyventi kitaip, kad jis galų gale pats padarytų išvadas. Vien pasakymas, kad vartoti narkotikus yra pavojinga, nieko nepakeis. Reikia su vaiku tartis, kartu ieškoti būdų atsikratyti žalingo įpročio. Gąsdinimais, nuobaudomis nieko nelaimėsime. Vaikas turi suprasti, kad kiekvienas mūsų žingsnis įrašytas į įstatymus, kad žmogus gyvena bendruomenėje, kur be įstatymų, be kodeksų, be taisyklių neišsiverstume. Gyvendamas bendruomenėje turi gerbti jos pripažintus įstatymus. Vaikas turi suprasti, kad už kiekvieną veiksmažį reikės atsakyti ir vienkartinėmis akcijomis to nepadarysi, su

⁴⁶ Teisės pagrindai vaikams – jau vidurinėse mokyklose. Iš Litlex [interaktyvus] http://www.litlex.lt/portal/start_visuom.asp?act=news&Tema=44&str=14113

⁴⁷ Nusikaltusio vaiko ar jaunuolio gražinimo į socialų gyvenimą visuomenėje koncepcija. Iš Švietimo ir mokslo ministerija [interaktyvus] http://www.smm.lt/old/reformas_d/file/tyrimas_3.doc

vaikais, ypač keliančiais rūpesčių, dirbti reikia diena iš dienos, sistemingai.⁴⁸ Būtina atkreipti dėmesį ir į tai, kad vaikų teisinis auklėjimas neapsiriboja tik faktinės informacijos perteikimu. Tam, kad teisinis auklėjimas būtų efektyvus ir galėtų pasiekti savo tikslus reikia taip pat, ugdyti pagarbą vertybėms, puoselėti sugebėjimą rūpintis kitais, skatinti aktyvią visuomeninę veiklą, reikalingas praktinis jos veikimo įgyvendinimas kasdieniniame gyvenime.

Be šeimos, mokyklos yra ir daugelis kitų veiksnių įtakančių nepilnamečių nusižengiamumą tai:

- *neformalios grupės*. Daugumai nepilnamečių, šiame gyvenimo periode, labai svarbi aplinkinių nuomonė, o ypač bendraamžių ar kitų draugų pripažinimas. Stengiamasi lygiuotis į lyderius, o jie dažnai būna ne patys geriausi autoritetai teisėto elgesio ugdymui.

- *neužimtumas*. Šiuo metu labai aktuali tema. Nors yra gana nemažai įvairių formalių ir neformalių institucijų, kurios rūpinasi šia problema, tačiau vis dar nemažai nepilnamečių šlaistosi gatvėmis, kiemais neturėdami ką veikti. Neužimtumo klausimas taip pat liečia ir nepilnamečių įdarbinimo klausimą, o jeigu pastarasis dar buvo teistas tai dar labiau susiaurėja jo pasirinkimo galimybės.

- *žiniasklaida*. Labai įtakoja vaikų elgesio, moralės, vertybių skalę. Žiūrint įvairias televizijos laidas ar skaitant laikraščius, žurnalus sužinoma apie daugelį dalykų ir ne tik teigiamų, o gal net ir labiau neigiamų, nes dabar reta kuri laida (net ir kai kurios laidos vaikams) apsieina be smurto, prievartos ar kito negatyvaus elgesio apraiškų. Beto, iš žiniasklaidos sužinome ir apie tokių žmonių (t.y. kai kurių valdininkų), kurie turėtų būti laikomi autoritetais, ir pavyzdžiais kaip reikia tinkamai elgtis, daromus teisės pažeidimus bei jų konfliktus su visuomenės nariais.

Tačiau, jei bus skiriamas didelis šeimos ir mokyklos dėmesys – tai kitus veiksnius, jų pagalba, galima pamažu pašalinti. Todėl, šeima, mokykla ir kitos atsakingos institucijos turėtų bendradarbiauti kuriant atsakingą, pozityvią asmenybę. Administracinė teisė, atlikdama socialinio valdymo funkciją, ne tik turėtų rūpintis, kaip diegti pozityvią atsakomybę, bet ir kontroliuoti, kaip atliekamos deleguotos funkcijos, analizuoti, kokią turi įtaka teisės pažeidimų mažinimui, ir ką reikėtų keisti.

Tačiau, kad ir kaip būtų ugdoma pozityvioji atsakomybė vis viena atsiras tokių, kurie pažeidinės teisę, todėl būtina aptarti ir viešosios negatyviosios atsakomybės taikymo ypatumus nepilnamečiams.

⁴⁸ Kai ugdoma vaikų teisinė sąmonė, tėvai negali likti nuošalėje. Policija, 2006 Gegužė Nr.10 (5 -388)

2.3 Viešosios negatyviosios atsakomybės taikymas nepilnamečiams

Viešoji negatyvioji atsakomybė – tai valstybės (atstovaujamos teisėsaugos institucijų: teismų, įvairių inspekcijų, pareigūnų) taikomos sankcijos asmenims pažeidusiems viešosios teisės normas.

A. Piliavecas ir M. N. Bikauskienė teigia, kad nepilnamečiams negatyvioji atsakomybė turi būti taikoma labai atsargiai, “nes per griežtos priemonės žlugdo vaiko asmenybę ir skatina vėl nusikalsti. Kuo anksčiau nepilnametis nuteisiamas pirmą kartą, tuo didesnė tikimybė, kad ateityje jis vėl nusikals.”⁴⁹

Viena iš viešosios negatyviosios atsakomybės rūšių – administracinė atsakomybė. S. Šedbaras teigia, kad “administracinė atsakomybė yra savarankiška teisinės atsakomybės rūšis, taikoma administracinio proceso teisės normų nustatyta tvarka administracinės teisės pažeidimus padariusiems fiziniams ir juridiniams asmenims, skiriant jiems įstatymų numatytas administracines nuobaudas, kuriomis siekiama užtikrinti teisinę tvarką įgyvendinant valstybinį valdymą.”⁵⁰ Būtent per šios teisės šakos prizmę, toliau analizuojama nepilnamečių viešoji negatyvioji atsakomybė.

Bendros, elgesio su nepilnamečiais administracinių teisės pažeidimų procese, nuostatos įtvirtinamos 1996 m. kovo 14 d. priimtame Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme. 48 str. numato, kad vaikas yra visuomenės narys ir naudodamasis savo teisėmis turi laikytis nustatytų elgesio normų, Lietuvos Respublikos Konstitucijos, šio ir kitų įstatymų bei teisės aktų nuostatų, gerbti kitų žmonių teises. 50 str. numatytos vaiko atsakomybės bendrosios nuostatos: vaikas, pats atsako už teisės pažeidimą, išskyrus išimtis; už administracinius teisės pažeidimus atsako vaikai, kuriems yra suėję 16 metų. 53 str. numato, kad, nagrinėjant vaiko teisės pažeidimų bylas, teismas turi laikytis visų procesinių taisyklių bei ypatumų vaiko atžvilgiu. Skiriant nuobaudą vaikui, būtina atsižvelgti į jo amžių, asmenybės ypatumus, gyvenimo bei auklėjimo sąlygas, kitas įstatymų numatytas aplinkybes. 54 str. nurodomos vaiko, kuriam apribota ar atimta laisvė, teisės ir jų garantijos. Apie vaiko sulaikymą būtina nedelsiant pranešti tėvams arba kitiems jo teisėtiems atstovams, o jeigu jų nėra, - vaiko teisių apsaugos institucijai.

Nepilnamečių atsakomybę, už administracinius teisės pažeidimus, plačiau reguliuoja ATPK. Tačiau, galiojančiame ATPK numatyta nedaug ypatumų, ypač procesinių normų, susijusių būtent su nepilnamečių atsakomybe, dauguma nuostatų taikoma ir suaugusiems, ir vaikams.

⁴⁹ Vaiko teisių apsaugos garantijos baltijos šalių teisinėse sistemose: nepilnamečių justicija. Vaikai konflikte su įstatymu. Alternatyvos įkalinimui. V. 2001 m. P. 16

⁵⁰ Šedbaras. S. Administracinė atsakomybė. V. 2005 P.72

ATPK 265 str. 2 dalyje numatyta, kad: “sulaikyto administracinėn atsakomybėn traukiamo asmens prašymu pranešama, kur jis yra, jo giminaičiams, darbovietės arba mokyklos administracijai. Apie nepilnamečio sulaikymą būtina pranešti jo tėvams arba globėjams (rūpintojams).” Jeigu administracinėn atsakomybėn traukiamas nepilnametis, taip pat jei pastarasis yra nukentėjęs, jo interesams turi teisę atstovauti įstatyminiai atstovai (ATPK 274 str.). Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 49 str. 4 dalyje ši teisė numatoma ir kai nepilnametis yra teismo proceso šalis. ATPK 281 str. nurodo, kad: “nepilnamečių, jų tėvų ar juos atstojančių asmenų administracinių teisės pažeidimų bylos nagrinėjamos pagal pažeidėjo gyvenamąją vietą.” Visos kitos ATPK procesinės normos yra taikomos tiek suaugusiems, tiek nepilnamečiams, pvz.: ATPK 276 str. teigiama, kad liudytoju gali būti šaukiamas bet kuris asmuo. Nepilnametis liudytoju pripažįstamas ta pačia tvarka ir tais pačiais pagrindais: teisės pažeidimo protokole turi būti nurodoma liudytojo vardas, pavardė, asmens kodas, adresas gali būti paimtas jo paaiškinimas. Todėl vėliau galimas pažeidėjų poveikis vaikui ir jo šeimai, įtarus, kad taip gali atsitikti, būtina užtikrinti vaiko interesus, atsisakant jo, kaip liudytojo parodymų.

Apie menką nepilnamečių administracinių bylų teisinį reglamentavimą kalbama ir 2002 metų mokslo taikomajame tyrime “Specializuotų teismų Šeimos ir nepilnamečių byloms nagrinėti įsteigimo Lietuvoje poreikis ir galimybės”⁵¹, kurį atliko prie Teisės instituto sudaryta darbo grupė vykdant Nepilnamečių justicijos programą. Vykdamas šį tyrimą, buvo parengta ir išplatinta teisininkų (teisėjų, prokurorų, tardymo darbuotojų, advokatų, teisės mokslininkų) bei institucijų, susijusių su nepilnamečių justicija, darbuotojų apklausos anketa. Kurioje buvo užduodami klausimai, liečiantys ir nepilnamečių administracinę atsakomybę. Pavyzdžiui, į anketos 6 klausimą “Ar, Jūsų nuomone, galiojantys įstatymai pakankamai išsamiai reglamentuoja šeimos ir nepilnamečių bylų tyrimo procesą?” Buvo atsakyta, kad Civilinio proceso kodeksas (CPK) ir Baudžiamojo proceso kodeksas (BPK) pakankamai išsamiai reglamentuoja šeimos ir nepilnamečių bylų tyrimo procesą, tačiau nuomonė apie ATPK yra blogesnė ir didesnė dalis respondentų 42,7 proc. nurodė, kad šį procesą ATPK reglamentuoja nepakankamai. Į 7 klausimą. “Jūsų manymu, ar reikėtų keisti ir papildyti galiojančių CPK, BPK, ATPK nuostatas?” Dauguma respondentų atsakė, kad minėtus kodeksus reikėtų keisti ir papildyti. (2 priedas) Dėl ATPK respondentai pasiūlė šiuos pakeitimus ir papildymus: “numatyti nepilnamečiams įvairesnes nuobaudas, atitinkančias jų amžių; įtvirtinti normą, įpareigojančią dalyvauti bylose tėvus, kaip įstatyminius nepilnamečių atstovus; reglamentuoti ikiteismines procedūras; reglamentuoti nepilnamečių bylų nagrinėjimo procesą; sugriežtinti tėvų atsakomybę

⁵¹ Specializuotų teismų šeimos ir nepilnamečių byloms nagrinėti įsteigimo Lietuvoje poreikis ir galimybės: mokslo taikomasis tyrimas. – Vilnius, 2002 m. www.nplc.lt/nj

už nepilnamečių padarytas neteisėtas veikas; įtvirtinti atsakomybę nuo 12 metų, nes dabar vaikai anksti bręsta ir už padarytą pažeidimą turi atsakyti jie patys, o ne jų tėvai; pagalvoti apie atskirą dalį ATPK, kurioje būtų reglamentuoti tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai; palengvinti nepilnamečių administracinę atsakomybę; numatyti paties nepilnamečio atsakomybę, jei jis iki 16 metų nelanko jokios mokymo įstaigos, o ne tik tėvų, nes būna atvejų, kai nepilnametis pats, savo iniciatyva nevykdo pareigos mokytis; atriboti administracinę atsakomybę nuo baudžiamosios. Kai kurie respondentai pabrėžia, kad daugeliu atvejų atsakomybė už ATP perkeliama ant tėvų ir globėjų pečių.”⁵²

Esant menkam, nepilnamečių administracinio proceso teisiniam reglamentavimui kyla didesnė grėsmė pažeisti jo teises, interesus. ATPK lyginant su BPK, pastarajame nepilnamečiams skirti ypatumai plačiau reglamentuojami (duomenų neskelbtinumas, kaltinamojo apklausa ir pan.), tačiau tai nereiškia, kad dėl savo mažareikšmiškumo (padarytos žalos dydžio ir pan.) nepilnamečių administraciniam procesui turėtų būti skiriamas mažesnis dėmesys. Įstatymų leidėjas turi atsižvelgti į šią problemą ir naujai reglamentuoti nepilnamečių procesinius ypatumus administracinio proceso metu. Tiesa, galima teigti, kad iškilus kazusams remiamasi bendrosiomis normomis, principais, tačiau tinkamas reglamentavimas ir pritaikymas tam tikram procesui pagerintų elgesį su nepilnamečiais administracinio proceso metu. Apie tinkamą reglamentavimo būtinumą kalbama ir Pekino taisyklių 2.3 p. teigiant, kad kiekviena valstybė turėtų siekti, jog būtų priimtas kompleksas įstatymų, taisyklių ir nuostatų, tiesiogiai susijusių su nepilnamečiais pažeidinėjančiais teisę ir institucijomis, vykdančiomis teisingumą jų atžvilgiu.

Taikant negatyviają atsakomybę, taip pat būtina pagalvoti apie alternatyvias priemones. “Nusikaltusio vaiko ar jaunuolio grąžinimo į socialų gyvenimą visuomenėje koncepcijoje” viena iš alternatyvų išskiriama “Šeimos pasitarimai”, teigiama, jog ši priemonė “labai pasitarnautų esant administraciniams teisės pažeidimams, kuomet nepilnametis pažeidžia teisę, tačiau pagal ATPK jam nėra taikoma atsakomybė. Siekiant, kad nepilnametis suprastų savo veiksmų neigiamas pasekmes, reikia apie tai kalbėti su juo pačiu bei jo auka, tėvais. Žinoma čia nereikėtų pažeisti konfidencialumo principo – tai turėtų būti sprendžiama tik tarp tų asmenų, kuriuos tiesiogiai liečia bei pasitelkiant specialistų pagalbą. Šiai programai taip pat galima pateikti kontraargumentų, bet nepabandžius nežinosi, o beto ši priemonė tikrai daug geriau, nei apsimesti, kad nieko nebuvo ar nuteisti ir patalpinti tarp tokių pačių (ar blogesnių) pažeidėjų, kurie nieko teigiamo neduoda.”⁵³ Mūsų manymu – tai labiau tinkama priemonė, nei tėvų atsakomybė už nepilnamečių iki 16 metų padarytus pažeidimus, kuomet pastarieji geriausiu atveju tik gauna barti nuo tėvų. Pažeidėjo susitikimas akis į akį su jo auka turėtų teigiamos įtakos

⁵² ten pat

⁵³ Nusikaltusio vaiko ar jaunuolio grąžinimo į socialų gyvenimą visuomenėje koncepcija. Iš Švietimo ir mokslo ministerija [interaktyvus] http://www.smm.lt/old/reformos_d/file/tyrimas_3.doc

suvokiant, ką jis padarė, kokios to elgesio pasekmės ir kad už kiekvieną prasižengimą yra numatoma atsakomybė, nuo kurios nei vienas nepabėga. Kitu atveju, esant tėvų atsakomybei arba įspėjimui, nepilnametis nepajaučia atsakomybės sąvokos ir apsisukęs daro kitus pažeidimus. Todėl, jau esant mažiausiam prasižengimui turi būti reaguojama ir atsižvelgiant į pažeidėjo amžių, asmenybę taikoma individuali atsakomybė. Kaip toliau teigiama koncepcijoje: “Visa teisingumo vykdymo nepilnamečiams sistema turi remtis jaunų žmonių gerove ir orientuotis į paramą nepilnamečiams bei jų integraciją gyvenimui ir darbui visuomenėje. Nepilnametis teisės pažeidėjas turi būti skatinamas pajauti atsakomybę, suvokti savo elgesio pavojingumą ir žalingumą, ir šiame procese labai svarbi pozityvi valstybės parama.”⁵⁴

Kitos alternatyvios priemonės, galėtų būti: pagalba kitoms probleminėms šeimoms, grupėms, viešieji darbai, moralaus samprotavimo lavinimas, keičiant vertybių sistemą ir pan. Galėtų pasitarnauti ir įvairūs dienos centrai, tačiau kaip teigia seimo narė Vincė Vaidevutė Margevičienė. “Dabar veikiančys centrai orientuojasi į geresnius vaikus, kurie mielai čia ateina, piešia, lipdo, šoka, dainuoja. Nelinkusiems persiauklėti reikia rimtesnės priežiūros, o tam Lietuvoje nepasirengta. Tokių vaikų nereikia izoliuoti, bet su jais turi dirbti specialistų brigada: pedagogas, socialinis darbuotojas, psichologas, galbūt psichiatras. Taip yra Švedijoje, kur vaikui, kuriam reikia rimtesnės priežiūros, skiriami 4 darbuotojai. Vaikas tik naktį paliekamas kambaryje vienas – kitu paros metu jį prižiūri pedagogai. Tokios sistemos sukūrimas ir išlaikymas yra labai brangus, bet, rūpinantis mūsų visų ateitimi, kitos išeities nėra”⁵⁵ Taip pat į teisės pažeidimus linkusiam nepilnamečiui būtų naudinga padirbėti vaikų, senelių globos namuose, ligoninėse, žadinant neugdytą atjautą. Šis užsienyje paplitęs prevencijos būdas Lietuvoje dar mažai taikomas.

Problemas, iškilusias nepilnamečių administraciniame procese, dėl nepakankamo reglamentavimo, galima (būtina) spręsti pasiremiant Tarptautinių teisės aktų nuostatomis.

2. 4. Tarptautiniai teisės aktai reglamentuojantys nepilnamečių administracinį procesą

Nepilnamečių nusizengiamumas – socialinis reiškiny, kurio nepavyksta išvengti nei vienai valstybei. Tačiau jo būklė ir prevencijos metodai atskirose šalyse yra skirtingi. Tai priklauso nuo įvairiausių socialinių, ekonominių, teisinių, religinių ir kitokių priežasčių. Sprendžiant šią problemą reikėtų atkreipti dėmesį į kitų valstybių patirtį, kurios sėkmingai

⁵⁴ ten pat

⁵⁵ Stankevičienė A. Kaip iš padaužų padaryti žmones. Iš *Laikas* [interaktyvus] <http://www.laikas.net/Default.aspx?tabid=90&ItemId=136>

mažina nepilnamečių nusižengimų skaičių bei siekti bendradarbiavimo su šiomis valstybėmis. Taip pat, taikant atsakomybę, būtina atsižvelgti į Tarptautinius teisės aktus ir laikytis juose nustatytų reikalavimų. Todėl, aptarsime pagrindinius Tarptautinius teisės aktus susijusius su nepilnamečių administracine atsakomybe.

Kaip pažymi, G. Sakalauskas ir A. Jatkevičius, tarptautiniai teisės aktai reglamentuojantys nepilnamečių atsakomybę, dažniausiai vartoja “teisės pažeidimo”, o ne “nusikaltimo” sąvoką, tačiau daugelyje užsienio valstybių, tokios administracinio teisės pažeidimo sampratos, kokia ji yra mūsų valstybėje, nėra. Todėl esant dažniems administracinių teisės pažeidimų ir nusikalstamų veikų panašumams, galima teigti, kad kai kurie tarptautiniuose dokumentuose įtvirtinti standartai gali būti taikomi ne tik baudžiamajai, bet ir administracinei justicijai.⁵⁶ Pagrindiniai Jungtinių Tautų Organizacijos (toliau JTO) teisės aktai, susiję su nepilnamečių administracinių bylų teismo nagrinėjimo ypatumais, yra šie:

- 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas;
- 1989 m. Vaiko teisių konvencija;
- 1959 m. Vaiko teisių deklaracija;

Nepilnamečių justicijos reforma Lietuvoje prasidėjo 1992 m. Lietuvai prisijungus prie JTO, Vaikų teisių konvencijos bei 1959 m. Vaiko teisių deklaracijos. Taip pat numatytos trys rekomendacijos, kurios tiesiogiai susijusios su nepilnamečių justicija:

- 1) JTO standartinės minimalios nepilnamečių justicijos administravimo taisyklės (Pekino taisyklės, priimtos 1985m. lapkričio 29 d.);
- 2) JTO nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės, priimtos 1990 m. gruodžio 14 d.)
- 3) JTO nepilnamečių, kuriems atimta laisvė, apsaugos taisyklės (Havanos taisyklės, priimtos 1990 m. gruodžio 14 d.);

Tai rekomendacinio pobūdžio dokumentai JTO narėms ir jie nėra privalomi. Tačiau pasinaudojant jomis bei suderinus su savo šalies nacionaliniais įstatymais, politika ir praktika galima siekti nepilnamečių nusižengiamumo sumažinimo iki minimumo.

Vienas iš reikšmingiausių tarptautinės teisės šaltinių, numatančių nepilnamečių procesinių teisių apsaugos reikalavimus, yra JT standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (toliau - Pekino taisyklės), priimtos JTO Generalinės Asamblėjos 1985 m. “Nepilnamečių teiseną laikoma neatskiriama kiekvienos valstybės nacionalinės raidos dalimi privalomoje socialinio teisingumo sistemoje visiems nepilnamečiams ir šitaip kartu prisideda prie jaunimo apsaugos ir taikingos tvarkos palaikymo visuomenėje” (Pekino taisyklės 1.4 str.) 5

⁵⁶ Sakalauskas G., Jatkevičius A. Tarptautiniai dokumentai reglamentuojantys vaikų ir jaunimo baudžiamąją atsakomybę// Teisės problemos. 2000, Nr. 3-4 P.109

taisyklėje nurodomi pagrindiniai nepilnamečių teisenos uždaviniai: 1. Prisidėti prie nepilnamečio gerovės; 2. “Proporcingumo principas” – tai sankcijos pagrįstumas pažeidimo sunkumu bei asmeninėmis aplinkybėmis (pvz., visuomeninė padėtis, šeiminė padėtis, pažeidimo padaryta žala ir kiti asmenines aplinkybes veikiantys veiksniai), t.y. sankcija turėtų būti nei didesnė, nei mažesnė, bet teisinga. Teisingumo supratimas, dar turėtų būti užtikrinamas, greitu atsakomybės įvykdymu už padarytą nusižengimą: “Kiekviena byla nuo pat pradžių nagrinėjama reikiamu laiku, be nereikalingo vilkinimo. [...] Laikui bėgant, nepilnamečiui bus sunku, o gal net neįmanoma susieti procedūros ir sprendimo su pažeidimu tiek intelekto požiūriu, tiek psichologiškai.” (Pekino taisyklės 20.1) Psichologai akcentuoja, kad vaikas tiek pagyrimą, tiek bausmę turi patirti iškart, kitu atveju atpildas praranda savo auklėjamąją reikšmę.

Teisminis nagrinėjimas, turi atitikti nepilnamečio interesus ir turi būti vykdomas supratimo atmosferoje, kuri leistų nepilnamečiui dalyvauti ir laisvai išdėstyti savo požiūrį. (Pekino taisyklės 14. 2 p.) Čia būtinas Vaiko teisių apsaugos tarnybos, socialinių pedagogų (darbuotojų), psichologų dalyvavimas užtikrinant nepilnamečio interesų apsaugą ar jis būtų liudininkas, nukentėjęs, įtariamasis, ar pažeidėjas. Taip pat pabrėžiama tėvų ar globėjų teisė dalyvauti teismo nagrinėjimo metu, o kartais ir reikalaujama, kad privalomai dalyvautų. Numatomos ir kitos procedūrinės priemonės: nekaltumo prezumpcija, teisė būti supažindintam su kaltinimais, teisė tylėti, teisė turėti advokatą, teisė surengti akistatą ir kryžminėje apklausoje, apklausti liudytojus ir teisė pateikti apeliacinį skundą aukštesnei instancijai yra garantuojamos visomis teismo nagrinėjimo pakopomis (Pekino taisyklės 7. 1 p.).

Administraciniame procese taip pat svarbus klausimas, dėl protokolo surašymo ir nepilnamečio asmens duomenų pavišinimo. “Protokolai dėl nepilnamečio pažeidėjo laikomi griežtai konfidencialiais ir trečiajai šaliai neskelbiami. Su tokiais protokolais gali susipažinti tik asmenys, tiesiogiai susiję su sprendimu byloje, ir kiti teisėtai įgalioti asmenys. Protokolai dėl nepilnamečių pažeidėjų nenaudojami per suaugusiųjų teismo nagrinėjimą po to einančiose bylose, su kuriomis yra susijęs tas pats nepilnamečio pažeidėjas.” (Pekino taisyklės 21.1 p., 21.2 p.) Negali būti skelbiama jokia informacija apie nepilnamečio pažeidėjo tapatybę, nes stigmatizacija, pažeminimas ir pan. gali neigiamai paveikti tolimesnį jo gyvenimą, be to šiame amžiaus periode ypač jautriai reaguojama į kitų nuomonę.

Kalbant apie nepilnamečio sulaikymą, Pekino taisyklių 10.1 p., 10.2 p. teigiama, kad: “Sulaikius nepilnamečių, apie tokį suėmimą nedelsiant pranešama jo tėvams arba globėjams, o kur nėra įmanoma pranešti nedelsiant, tėvams arba globėjams apie tai turi būti pranešta per trumpiausią įmanomą laiką.[...] Teisėjas arba kitas kompetentingas pareigūnas ar organas nedelsdami svarsto paleidimo klausimą.” Panašiai tik siauriau apie tai, kalbama ir ATPK 265 str.

Pekino taisyklių 10.3 p. komentaras, apibūdina žalos (šturkšti kalba, fizinis smurtas arba sąlytis su aplinka) išvengimo sąvoką: išvengti žalos - tai "visų pirma padaryti nepilnamečiui kiek galima mažiau žalos, taip pat bet kokios papildomos arba neteisėtos žalos. Tai be galo svarbu pirmą kartą susidūrus su teisėsaugos institucijomis, kurios gali labai veikti nepilnamečio požiūrį į valstybę ir visuomenę. Be to, bet kokio tolesnio kišimosi sėkmė labai priklauso nuo tokių pradinių susidūrimų. Šiose situacijose svarbi užuojauta ir nuoširdus tvirtumas." Nepilnamečių, teisės pažeidėjų, pirmasis susidūrimas su teisėsauga dažniausiai įvyksta per administracinį procesą, todėl būtent čia begalo svarbus tinkamas elgesys, dėmesys jauniems teisės pažeidėjams. Pareigūnai turi, ne tik gerai išmanyti įstatyminę bazę, bet ir turėti geras psichologijos, pedagogikos žinias bei nuolat mokytis, domėtis, kelti kvalifikaciją.

Taigi, iš viso to, kas pasakyta galima teigti, kad nepilnamečių bylose visada turi būti tinkamai užtikrinami jaunuolio interesai, gerovė ir ateitis.

Pekino taisyklių šeštojoje dalyje kalbama apie tyrimų, planavimo, politikos formulavimo ir vertinimo svarbą. "Tyrimai sudaro pagrindą planuoti, formuluoti politiką ir vertinti. [...] Būtinai pastangos periodiškai peržiūrėti ir įvertinti tendencijas, problemas ir nepilnamečių teisių pažeidimų, nusikalstamumo priežastis ir įvairias sulaukytų nepilnamečių reikmes." (Pekino taisyklių 30 p. ir 30.2 p) Šių punktų komentare teigiama, kad: "Greitai ir dažnai drastiškai keičiantis jaunimo gyvenimo būdai ir nepilnamečių nusikalstamumo krypčių formoms, visuomenės ir teisinės bausmės už nepilnamečių pažeidimus ir nusikalstamumą greitai sensta ir tampa netinkamos." Todėl, siekiant bent minimaliai prisidėti prie nepilnamečių teisinės sistemos tobulinimo, atlikome kokybinį tyrimą, dėl nepilnamečių teisinės atsakomybės. Gauti rezultatai pateikiami sekančioje dalyje.

3. VIEŠOSIOS POZITYVIOSIOS IR NEGATYVIOSIOS ATSAKOMYBĖS TAIKYMAS NEPILNAMEČIAMS: SPECIALISTŲ POŽIŪRIS

3. 1. Tyrimo organizavimas

2006 m. rugpjūčio - rugsėjo mėn. atliktas anoniminis kokybinis tyrimas Vilniaus miesto vidurinėse mokyklose, vaiko teisių apsaugos tarnybose (VTAT) bei policijos komisariatuose. Apklausta 7 socialiniai pedagogai, 7 VTAT inspektoriai ir 14 nepilnamečių reikalų pareigūnų. Šiame darbe, respondentai, pagal bendravimą su nepilnamečiais, skirstomi į dvi grupes: 1 grupė – socialiniai pedagogai ir VTAT inspektoriai, kurie dirba socialinį darbą su vaikais ir 2 grupė – nepilnamečių reikalų pareigūnai, kurie dirba su vaikais, dėl jų delinkventinio elgesio. Toks skirstymas pasirinktas, todėl, kad vieni (pirma gr.) labiau susiduria su pozityviosios atsakomybės taikymu, o kiti (antra gr.) – negatyviosios. Todėl tikrinant hipotezę bei atliekant tyrimą gaunamos objektyvesnės išvados.

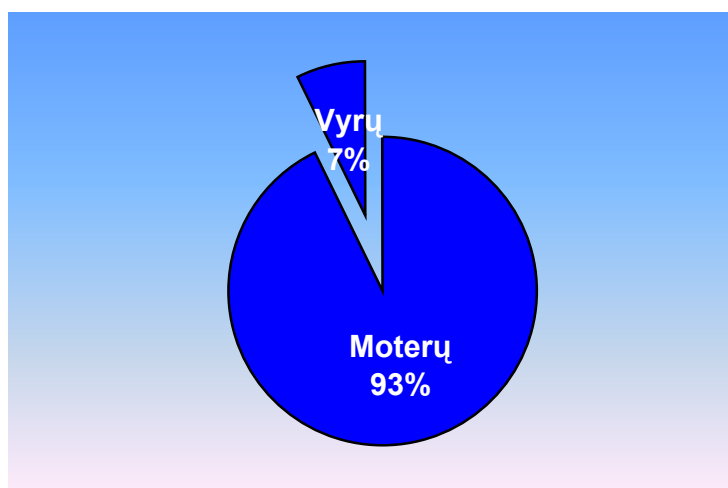
Organizuojant tyrimą, pirmiausia atsitiktinio grupių parinkimo būdu buvo skambinama ir tariamasi dėl susitikimo laiko. Po to, visais atvejais tyrimą ėjau atlikti į minėtąsias institucijas. Tyrimo anketa (5 priedas) sudaryta remiantis nagrinėta literatūra, taip pat laikantis rekomendacijų ir reikalavimų, į kuriuos tyrėjas privalo atsižvelgti (K. Kardelis, 2005) bei pasikonsultavus su M. Romerio universiteto Socialinės politikos katedros vedėja prof. Vida Kanopiene. Anketą sudaro “svarstyklių” tipo klausimai bei klausimai su fiksuotais ir laisvai formuluojamais atsakymais. Atsakymai į klausimus buvo fiksuojami diktofonu, o respondentams nesutikus, jų pačių užrašomi pateiktoje anketoje. Struktūrizuoto intervių metodas pasirinktas, todėl, kad tai priimtinausias metodas aiškinantis tiriamą problemą.

3. 2. Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas

Ši sociologinį specialistų nuomonės tyrimą galima apibūdinti, kaip žvalgomąjį (pilotažinį) arba kaip pradinį gilių ir plačių tyrimų etapą, inicijuotą tiriamos problemos sudėtingumo ir jos reikšmingumo nepilnamečių justicijoje bei šalies visuomeniname gyvenime.

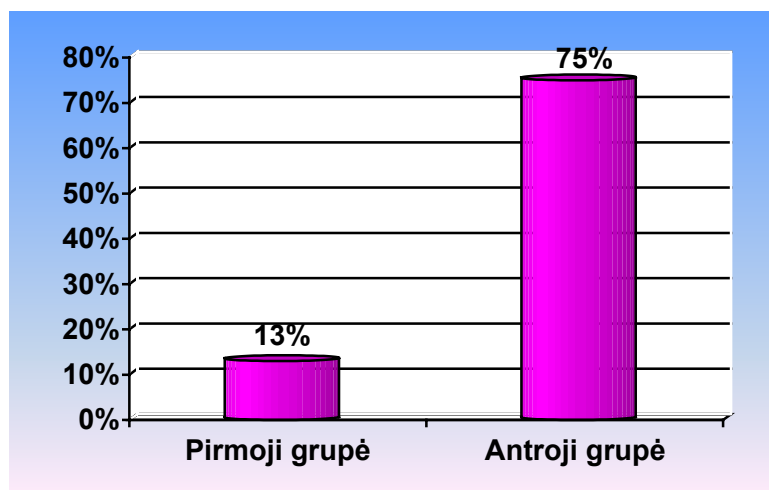
Duomenys analizuojami, laikantis tyrimo uždavinių nustatytos sekos. Tai yra kokybinis tyrimas, todėl aptariant duomenis naudojama statistinė analizė nėra patikima. Intervijų metu buvo užduodama ir atvirų klausimų. Cituojant atsakymus, respondentų kalba netaisyta, be to atsakymai kur nuomonės sutampa, pažymimi kaip viena, bendra nuomonė, pasikartotinai neperrašinėjant. Paveikslėliuose ir tekste naudojama gautų duomenų procentinė išraiška, jos atitikimą respondentų skaičiui galima pasižiūrėti 3 priede.

Tyrimo metu apklausta 26 moterys ir 2 vyrai (1 pav.) Respondentų amžiaus intervalas nuo 24 iki 65 metų, vidurkis 37 metai. Atliekant tyrimą pastebėta, kad geranoriškiau bendravo, plačiau atsakinėjo į klausimus respondentai iki 40 metų.

1 pav. respondentų pasiskirstymas pagal lytį

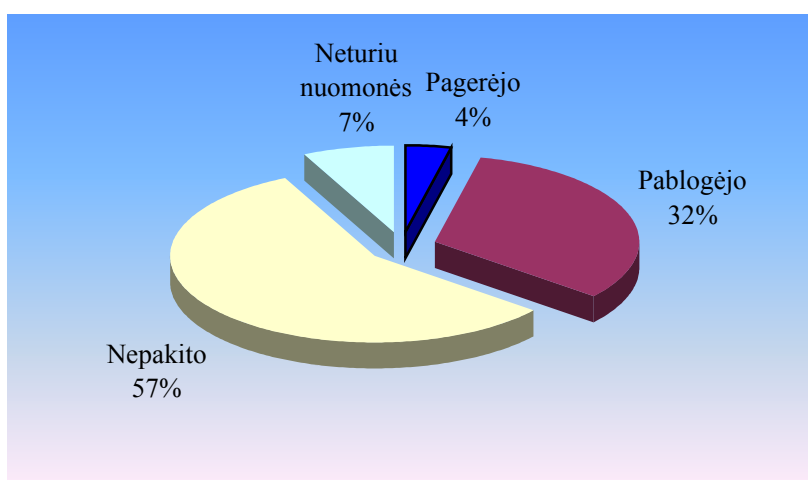
Tiek socialinių pedagogų, tiek VTAT inspektorių ar nepilnamečių reikalų pareigūnų, pareiginės instrukcijos nurodo, kad šie specialistai sprendžia įvairias problemas, susijusias su vaikams kylančiais sunkumais, taip pat ir teisės pažeidimų problema. Tik skiriasi jų įsitraukimas į šią veiklą. Apie darbo laiko dalį, kurią specialistai skiria darbui su nepilnamečiais teisės pažeidėjais, kalbama pirmajame anketos klausime. Gauti rezultatai patvirtina, jog nepilnamečių reikalų pareigūnų pagrindinė funkcija – darbas su nepilnamečiais teisės pažeidėjais, tuo tarpu likusieji specialistai, laiko tam skiria minimaliai (2 pav.)

2 pav. Specialistų įsitraukimo į darbą su nepilnamečiais teisės pažeidėjais procentinis pasiskirstymas

3. 2. 1 Dabartinės teisinės sistemos, susijusios su nepilnamečių nusižengiamumu vertinimas

Sprendžiant nepilnamečių nusižengiamumo problemą, būtinas nuolatinis jiems taikomų priemonių, programų vertinimas. Tik stebint, analizuojant statistiką, mes galime spręsti ar einama tinkama linkme, ar reikia kažką keisti. Tyrime siekiama, išsiaiškinti specialistų požiūrį į šios problemos sprendimą valstybės mastu. Apklausus 28 respondentus, paaiškėjo, kad 57 % specialistų mano, jog nepilnamečių nusižengiamumo situacija Lietuvoje, lyginant su paskutiniais dvejais metais nepakito, 32 % teigia, jog pablogėjo ir tik 4 %, kad pagerėjo (3 pav.). Todėl galima teigti, kad reikėtų nuodugniai išanalizuoti nepilnamečių justicijos klausimą ir spręsti šią problemą naujomis priemonėmis.

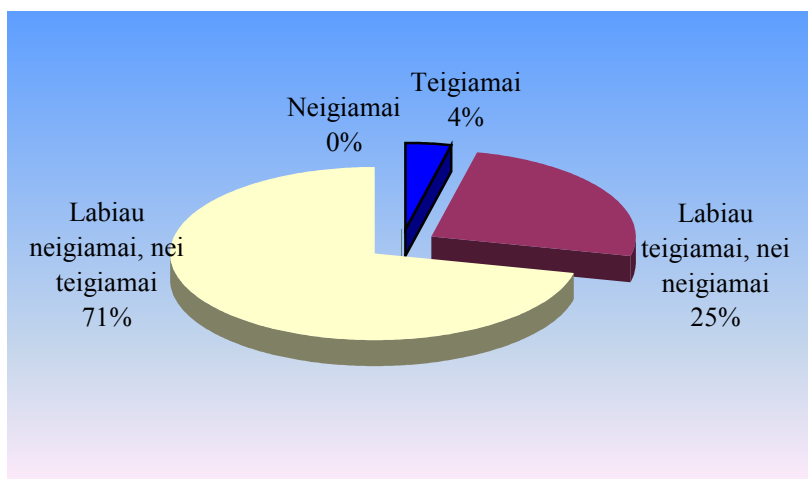

3 pav. Specialistų vertinimo, dėl nepilnamečių nusižengiamumo situacijos Lietuvoje, procentinė išraiška

Nepilnamečių teisės pažeidimų mažinime, svarbus vaidmuo atitenka mūsų šalies teisinei sistemai, t.y. be daugybės (charakterio savybės, šeima, aplinka) negatyvių asmenybės formavimasi įtakojančių veiksnių, taipogi svarbu tinkamas teisinės sistemos suformavimas ir įgyvendinimas. Su teisėsauga, nepilnametis susiduria, tiek padaręs teisės pažeidimą, tiek kaip liudininkas ar nukentėjęs, todėl labai svarbu, kad visose trijose pozicijose būtų tinkamai užtikrinamos jo teisės bei teisėti interesai. Respondentai, mūsų šalies teisinę sistemą vertino iš nepilnamečio, kaip pažeidėjo pozicijos ir dauguma – 71 % ją įvertino labiau neigiamai, nei teigiamai, 25 % labiau teigiamai, nei neigiamai ir 4 % (t.y. tik vienas respondentas) teigiamai (4 pav).

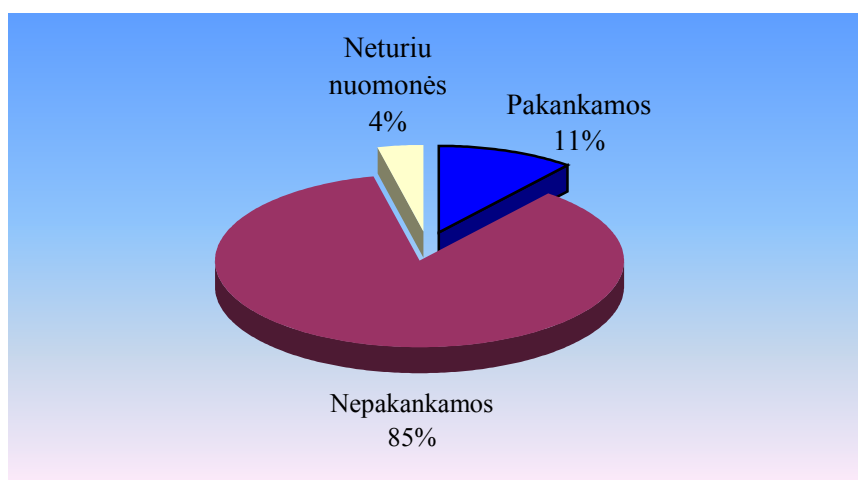
Paprašius pakomentuoti savo atsakymą, pirmos ir antros grupės specialistų nuomonės išsiskyrė. Pirmieji labiau akcentavo asmenybės unikalumo ir nusižengimo priežastingumo vertinimą: “Taikant sankcijas reikia pažiūrėti į sąlygas, kodėl vaikas pasielgė neteisėtai ir pirmiau stengtis pašalinti priežastis neteisėtam elgesiui atsirasti, o tik po to taikyti sankcijas”. Taip pat, pastebėta, jog “trūksta teisinio švietimo ir ne tik nepilnamečių, bet ir visos visuomenės”. Kai kurie respondentai teigia, kad taikomos sankcijos reikšmė labai didelė tolimesniame nepilnamečio gyvenime, todėl jos turi būti taikomos labai atsargiai: “Reikia taikyti atsakomybę kiekvienam nusižengusiam taip, kad jis suprastų esmę, nes nuo tinkamai pritaikytos bausmės priklauso ar jis toliau darys teisės pažeidimus, ar ne.” Keletas respondentų paminėjo, jog būtina ankstinti atsakomybės už pažeidimus amžių, nes pažeidėjų amžius irgi jaunėja bei jų atsiranda vis daugiau.

Antroji grupė, labiau pabrėžė sankcijų taikymo problemą, teigdami, jog: įstatymai numato atsakomybę nuo 16 m., todėl dauguma pažeidėjų jaučiasi nebaudžiami iki to amžiaus, netgi ir po 16 m. jiems, kaip nepilnamečiams labai retai taikomos realios bausmės; per švelniai žiūrima į nepilnamečių padarytus pažeidimus ir nusikaltimus; sistema nepakankamai efektyvi yra daug spragų susijusių su įstatymų įgyvendinimu; dažniausiai vaikai lieka nenubausti už padarytą pažeidimą ir per mažai priemonių paveikti vaikams – pažeidėjams; per daug laisvių, nuolaidžiavimo nepilnamečių teisinėje sistemoje.

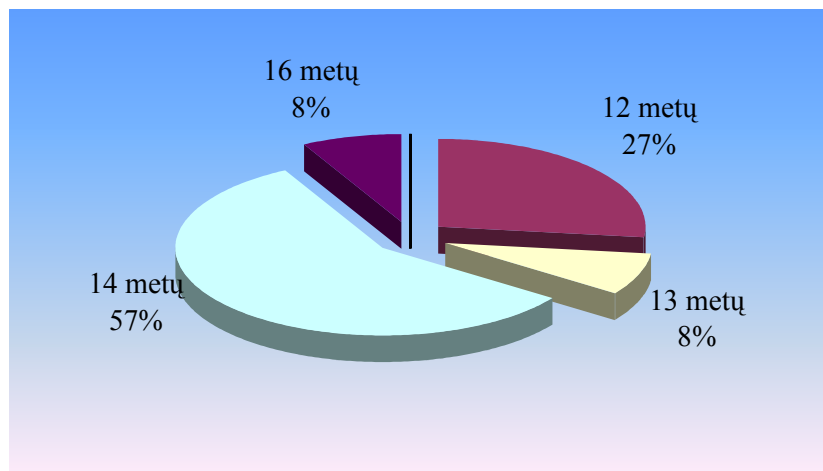
4 pav. Specialistų vertinimo, dėl teisinės sistemos, susijusios su nepilnamečių nusižengiamumu, procentinė išraiška

Tęsiant mintį, apie nepilnamečių teisinę sistemą mūsų šalyje, sekančiu klausimu siekama išsiaiškinti: ar valdžios įstaigų taikomos administracinės priemonės, pakankamos nepilnamečių teisės pažeidimų mažinimui bei kontrolei? Dauguma respondentų – 86 % teigia, kad jos nepakankamos, 11 % kad pakankamos (5 pav.). Tačiau, paprašius pakomentuoti savo atsakymą ne visi galėjo (norėjo) tai padaryti. Iš tų, kurie išsakė savo nuomonę galima reziumuoti, kad pagrindinė problema – nepilnamečių nebaudžiamumas: nepakankamumą rodo vis didėjantys ir sunkėjantys nepilnamečių teisės pažeidimai; reikėtų viską griežtinti, kad nepilnamečiai daugiau žinotų ne tik savo teises, bet būtų labiau orientuojamasi į pareigas, turėtų būti didesnės baudos už pažeidimus, kad neatrodytų juokinga, o susimąstytų; didžioji dauguma vaikų lieka nenubausti už padarytus pažeidimus; dažniausia baudžiami tėvai – tai ugdo vaikuose nenubaudimo jausmą; taikomos priemonės per švelnios; valdžia nemato to kas ištikrųjų vyksta su nepilnamečių pažeidimais, na kad ir pavyzdžiui mokyklose.

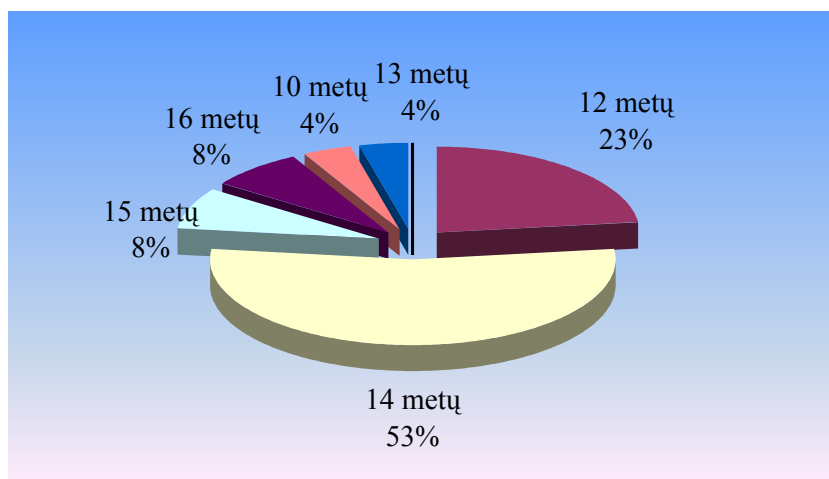

5 pav. Specialistų nuomonės, dėl valdžios įstaigų taikomų priemonių pakankamumo, nepilnamečių teisės pažeidimų mažinimui bei kontrolei, procentinis pasiskirstymas

Vertinant teisinę sistemą, viena iš problemų, kurią būtina spręsti – amžius, nuo kurio nepilnamečiams teisės pažeidėjams, turėtų būti taikoma atsakomybė. Amžiaus riba nustatoma labai atsakingai, nes tai labai įtakoja tolimesnį pažeidėjo asmenybės brendimą, gyvenimą. Sprendžiant šią dilemą, du respondentai negalėjo nurodyti amžiaus ribos. Vienas iš jų savo nuomonę motyvavo tuo, kad “šito geriau klausti psichologo, nes labai daug priklauso nuo vaiko protinio išsivystymo”, o kitas teigė, kad “sankciją reikia taikyti nuo tokio amžiaus, kiek metų būdamas padarė teisės pažeidimą. Jeigu gali padaryti nusižengimą, turi ir atsakyti.” Likusiųjų dauguma ir už baudžiamojo kodekso normų pažeidimus – 57 %, ir už administracinius nusižengimus – 53 % siūlo įtvirtinti amžiaus ribą nuo 14 metų. Dabartiniai įstatymai, 14 metų nepilnamečiams taiko atsakomybę, tik už labai pavojingus nusikaltimus (BK), o ATPK nurodo, kad už šio amžiaus nepilnamečių padarytus nusižengimus atsako tėvai ar globėjai. Atsakomybės taikymo vyriausias amžius, abiem atvejais 16 metų, o nurodant jauniausią nuomonės išsiskiria: už nusikaltimus ar baudžiamuosius nusižengimus – 12 metų, o už administracinius nusižengimus – 10 metų (6 pav. ir 7 pav.)

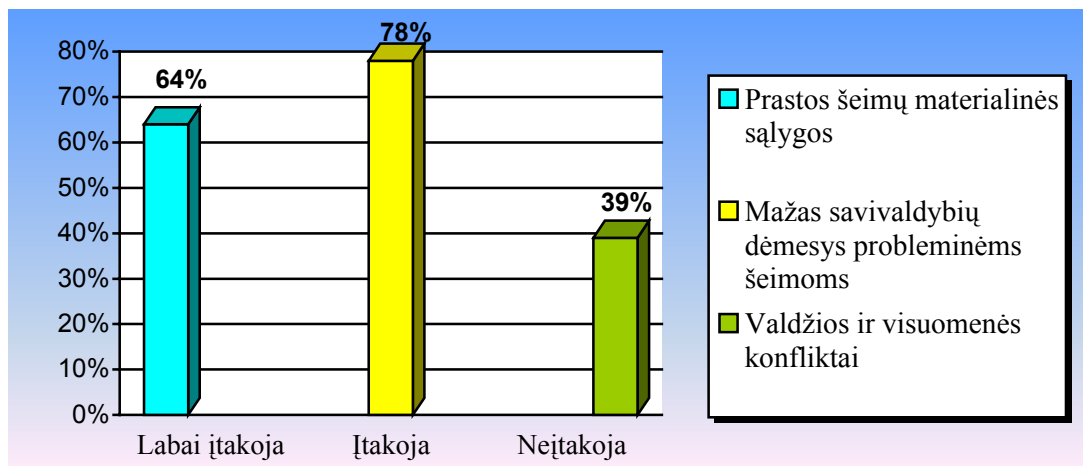

6 pav. Specialistų nuomonės, dėl nepilnamečių amžiaus, nuo kurio atsiranda teisinė atsakomybė, pagal BK, procentinė išraiška

7 pav. Specialistų nuomonės, dėl nepilnamečių amžiaus, nuo kurio atsiranda teisinė atsakomybė, pagal ATPK, procentinė išraiška

Vertinant teisinę sistemą, lygiagrečiai būtina vertinti ir socialinę aplinką, kuri vienaip ar kitaip įtakoja nepilnamečių nusižengiamumą. Tik veikiant kompleksiskai galima tikėtis teigiamų rezultatų. Tyrimo metu buvo prašoma pažymėti, kuris, iš paminėtų, socialinės aplinkos veiksnių labai įtakoja, įtakoja ar neįtakoja nepilnamečių nusižengiamumą. 8 pav. pateikiami labiausiai išryškėję veiksniai bei jų procentinis pasiskirstymas imtyje, o 4 priede galima pasižiūrėti suranguotą mažėjančia tvarka visų veiksnių įvertinimą. Respondentų nuomonė, kad labiausiai įtakoja prastos šeimų materialinės sąlygos, atspindi realybę. Būtent tokios šeimos, nesulaukusios pagalbos, paramos bei tinkamai nesugebančios ar neturinčios galimybių savarankiškai pasirūpinti savo pragyvenimu – tai daro neteisėtais būdais, įtraukdamos ir savo vaikus. Todėl, būtinas, visos valstybės ir artimiausios valdžios – savivaldybės, seniūnijos darbuotojų didžiulis dėmesys šioms rizikos grupės šeimoms. Specialistai, kaip mažiausiai įtakojantį nepilnamečių neteisėtą elgesį, nurodė valdžios ir visuomenės konfliktus. Turbūt, tiesiogiai tai mažiausiai įtakoja, iš visų išvardintų veiksnių, tačiau netiesiogiai įtaka yra daroma. Galime pasižiūrėti paprastą gyvenimišką pavyzdį: tėvai namie burnoja, kokia prasta mūsų valdžia, kokie netinkami žmonės ten dirba ir pan., o kartais net matome, kaip naudojama fizinė jėga tiek iš valdžios atstovų, tiek iš visuomenės narių pusės, o vaiko, visą tai matančio ir girdinčio, sąmonėje formuojamas iškreiptas kovos už tiesą vaizdas bei išankstinis nusistatymas apie tuos, kurie “aukščiau”. Kiekvienas žmogus turi savo nuomonę ir turi teisę ją reikšti, tačiau tai reikėtų daryti taip, kad būtų kuo mažesnės neigiamos pasekmės vaiko samprotavimui ir protiniam vystymuisi.

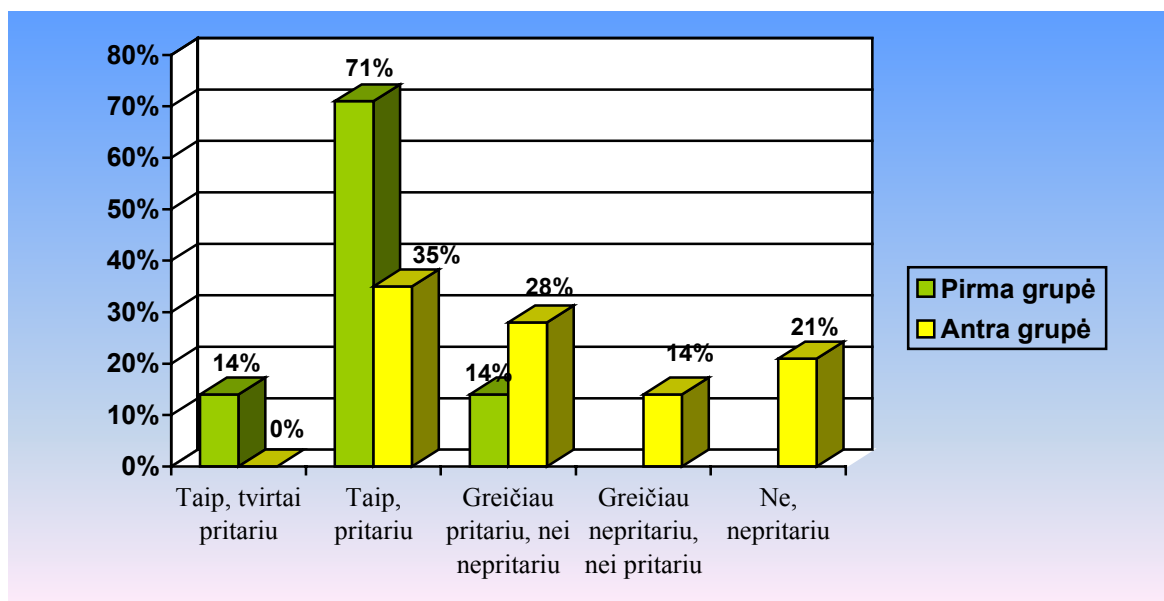
8 pav. Specialistų nuomonės, dėl socialinės aplinkos įtakos, nepilnamečių nusizengiamumui, procentinis pasiskirstymas

3. 2. 2 Viešosios pozityviosios ir negatyviosios atsakomybės taikymas nepilnamečiams: specialistų požiūris

Tyrimo pradžioje iškėlėme **hipotezę** – siekiant išugdyti teisingą, žmonišką, civilizuotą pilietį, pirmiausia, nuo mažų dienų, būtina ugdyti jo pozityviają atsakomybę ir tik, kai pats pilietis, laisvu apsisprendimu, nenori vykdyti pareigų, tuomet pradeda veikti negatyvioji atsakomybė.

Nulinė hipotezė (Ho) *pasitvirtino*, dauguma (82 %) specialistų teigia, kad pritaria ar greičiau pritaria nei nepritaria, jog didžiausias dėmesys turi būti skiriamas viešosios pozityviosios atsakomybės ugdymui ir tik tuomet, kai pozityvioji atsakomybė nebeužtikrina teisėto asmens elgesio – taikoma negatyvioji atsakomybė.

Analizuojant duomenis, vėlgi pastebėta, kad socialiniai pedagogai ir VTAT inspektoriai (pirma gr.), labiau linkę į pozityviosios atsakomybės ugdymą (iš jų nei vienas nepažymėjo, jog *greičiau nepritaria, nei pritaria* ar visiškai *nepritaria* pozityviosios atsakomybės diegimui). O pareigūnai (antra gr.), dažniau susiduriantys su pažeidėjais, labiau palaikė negatyviosios atsakomybės pusę (9 pav.)

9 pav. Specialistų nuomonės, dėl pirmumo ugdant pozityvią atsakomybę ir tik jai neveikiant taikymo negatyviosios, procentinis pasiskirstymas

Negatyviosios atsakomybės šalininkų argumentai, dėl pasirinktos pozicijos, pasiskirstė sekančiai: kad ir kaip bebūtų, kurie jau daro nusizengimus ir nusikaltimus tie ir darys, ir juos reikia izoliuoti nuo kitų nepilnamečių; žinodami, kad jų atsakomybė nuo 16 metų iki to amžiaus vaikai visiškai nepaiso ir nesidomi teisiniais klausimais kas susiję su atsakomybe, pabrėždami tik savo teises, o pareigas permesdami kitiems, pvz. tėvams; visada reikia vertinti konkrečią situaciją, nes būna atvejų, kai sankcijas reikia taikyti iškart, o ne laukti, kol pažeidimas turės sistemingumo tendencija, jeigu vaikas turi keleta įspėjimų, lygtinį teistumą ir dar padaro nusikaltimą turi būti taikomos sankcijos, o ne auklėjimas arba į kalbėjimas; sankcija plačiąja prasme suprantama kaip įvairaus poveikio priemonės, o siaurąja – tai priemonė, kuria siekiama nubausti: viena iš jų, gali būti ne tik bauda, bet ir įspėjimas, kalbėdami apie teisinę sąmonę nieko nepasieksime, jei pažeista teisės norma, tai ir reikia taikyti sankciją. Taip pat išsakyta ir labiau pozityvistinė nuomonė, kad: “Pirmiausia turi būti informuojama, šviečiama visuomenė, daugiau įvairiausių šviečiamųjų laidų rodoma pirmą kartą galima pažiūrėti atleidžiai, o pasikartojus kitam kartui taikyti kuo griežtesnes, didesnes teises sankcijas.”

Pozityviosios atsakomybės šalininkų prašoma nurodyti, kokiomis priemonėmis, jų manymu, būtų galima ugdyti pozityvią atsakomybę – tai: vertybių stiprinimas šeimoje; kompleksinė pagalba vaikui ir jo šeimai; teisinis kompleksas: kontrolė, stebėseną; didesnis valdžios atstovų dėmesys LR piliečiams, pragyvenimo lygio bei kitų socialinių garantijų keitimas, požiūris į teisėsaugą ir jaunąją kartą; tinkamas auklėjimas šeimoje, tėvų dalyvavimas vaikų gyvenime, mokyklos įtaka ugdant atsakomybę už savo veiksmus ir elgesį; informacijos

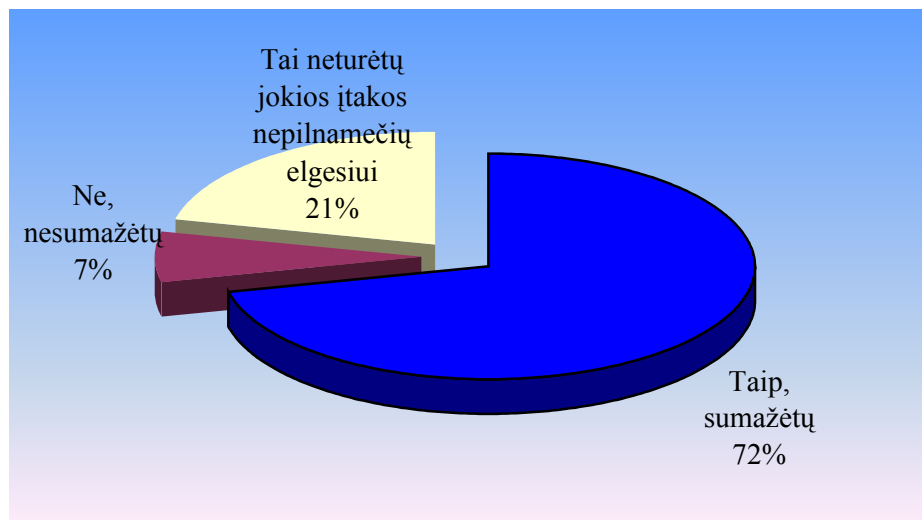
suteikimas apie psichologinės, socialinės, teisinės pagalbos galimybes; visuomenės informavimo priemonių dėmesys formuojant teisinę sąmonę; labai svarbu pirminės prevencijos organizavimas; būtinas teisinis švietimas mokykloje, mokinys privalo žinoti, kaip turi elgtis pamokų metu ir po jų bei už mokyklos ribų, žinoti pagrindinius įstatymus bei jų reikalavimus; turi būti teisiškai šviečiama visa visuomenė; institucijų atsakingų už nepilnamečių nusižengiamumą bendradarbiavimas; teisinės kultūros ugdymas mokykloje; dėmesys tėvystės įgūdžių formavimui; kompleksinė pagalba šeimoms auginančioms vaikus; griežtindami bausmes nepilnamečiams nieko nepasieksime, reikia daugiau dėmesio skirti probleminėms šeimoms.

3. 2. 3 Mokyklos ir šeimos, kaip artimiausios vaiko aplinkos, įtaka ugdant viešąją pozityviąją ar negatyviąją atsakomybę

Vaikas daugiausia laiko praleidžia šeimoje ir mokykloje. Teisinis ugdymas turi prasidėti, nuo mažumės šeimoje, tačiau ne visi tėvai patys žino ir išmano įstatymus, todėl reikalinga mokyklos pagalba ugdant pozityviąją atsakomybę. Kaip buvo minėta literatūros apžvalgoje, teisės pagrindai jau dėstomi kai kuriose mokyklose, tačiau tik vyresnėse klasėse. Mūsų manymu, pozityviąją atsakomybę būtina ugdyti nuo pat mažumės, kai vaikas pradeda lankyti mokyklą, tačiau tai turi būti daroma jiems suprantama kalba. 71 % specialistų taip pat, mano, kad nepilnamečių daromų teisės pažeidimų sumažėtų, jeigu jau nuo pradinių klasių būtų mokoma teisės pagrindų. (10 pav.). Šie specialistai savo pasirinkimą argumentuoja tuo, kad: dauguma nepilnamečių teigia, jog nežinojo, kad už vieną ar kitą veiką yra numatyta atsakomybė ir tai draudžia įstatymas, o jeigu būtų žinoję, būtų nenusižengę teisėtškai, vadinasi, apie tai reikia kalbėti, aiškinti, kad vaikas žinotų elementarias elgesio taisykles, tačiau tai reikia daryti tik taip, kad vaikas – pradinukas suprastų; tokio amžiaus vaikai, dar labai atsakingai klauso savo mokytojo ir jiems tai daugiau būtų įsimintina. Be to, kokio supratimo apie teisę vaikas negauna iš šeimos, tokį galėtų gauti mokykloje ir žinodamas ne tik savo teises, bet ir pareigas bei atsakomybę už neteisėtą veiklą bent jau pamąstytų, ką daro negerai, nes dabar jie kartais nesupranta, ką daro blogai ir kas laukia poto.

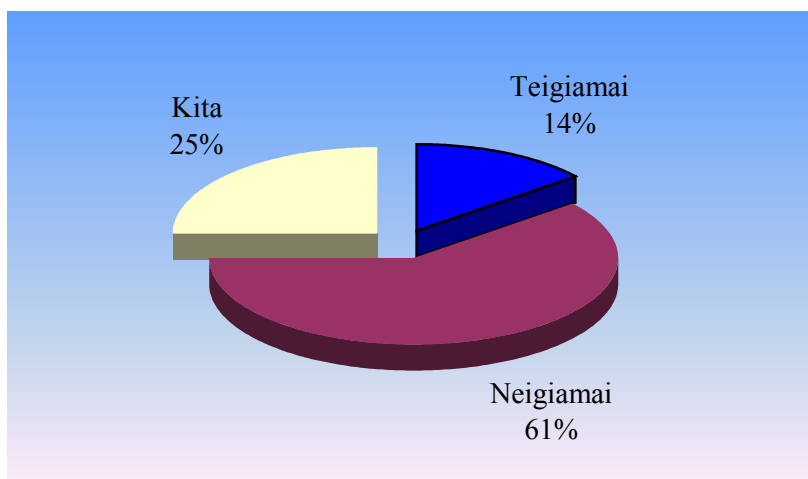
Likusieji respondentai teigia, kad nesumažėtų ar neturėtų jokios įtakos, nes: pradeda suprasti teisinio švietimo esmę tik nuo paauglystės; vien ugdoma pozityvioji teisinė atsakomybė be kitų veiksmų, manau, labai didelės įtakos neturėtų; tai neturėtų jokios įtakos, todėl, kad nepilnamečių teisinė atsakomybė ugdoma tik šeimoje bei didesnę įtaką turi aplinka, išsilavinimas ir užimtumas; ugdyti vaiką turi tėvai nuo pat vaikystės, jie turi vaikui paaiškinti elementariausias privalomo elgesio taisykles: nevogti, nesmurtauti; jeigu vaikas gyvena girtuokliaujančių, smurtaujančių, vogiančių tėvų šeimoje apie kokias dar teises pradinėse klasėse gali būti kalbama;

gal visiškai teigti negalima, kad nebūtų jokios įtakos, bet daug kas priklauso nuo šeimos, turbūt kiekvienas žino, kad vogti, mušti ir t.t. negalima, o be to, kol nepasikeis visuomenės, valdžios požiūris į švietimą, policiją, jokie švietimai, ugdymas ir keli pareigūnai nieko nepakeis.

10 pav. Pozityviosios teisinės atsakomybės ugdymo, nuo pradinių klasių, reikšmė nepilnamečių teisės pažeidimų mažinimui

Taikant negatyviają atsakomybę, būtina įvertinti vieną iš priemonių - nepilnamečių uždarymą į specialias auklėjimo įstaigas. Įspėjimas ar bauda, taip giliai nepaveikia nepilnamečio, kaip jo patalpinimas į tokią įstaigą, kur jau gyvena tokie patys ar didesni teisės pažeidėjai. Čia, pažeidėjas ir gyvena, ir mokosi, apie tinkamą teisinės sąmonės ugdymą nebegali būti nei kalbos, nes jau pats individas turi asmenybės problemų, o dar ir aplinka pastiprina tokią jo būseną. “Geresni” pažeidėjai iš “blogųjų” perima patirtį, taikosi prie pastarųjų, nes nei vienas nenori būti “gaidžiu” ar pan., todėl šios įstaigos turėtų būti perorganizuotos: pažeidėjai skirstomi pagal pažeidimo rūšį, charakterio ir asmenybės savybes grupės turi būti mažinamos, kad specialistai galėtų pakankamai laiko skirti kiekvienam ir t.t. Tai, kad ši priemonė netinkama patvirtina ir dauguma – 61 % apklaustųjų specialistų (11 pav.) Pasirinkę variantą “kita”, respondentai labiau akcentavo teigiamą šios priemonės pusę, tik argumentavo kitaip nei nurodyta anketoje: teigiamai, nes bus nors trumpam sustabdomi nusižengti; nes tai izoluos juos nuo tų, kuriuos dar galima sulaikyti, nuo teisės pažeidimų; niekas dėl to nepasikeis, jeigu jis daro sistemingus administracinius teisės pažeidimus, jis jau yra neigiamai įtakojamas aplinkos.

11 pav. Specialistų nuomonės, dėl nepilnamečių, teisės pažeidėjų, uždarymo į specialias auklėjimo įstaigas, procentinis pasiskirstymas

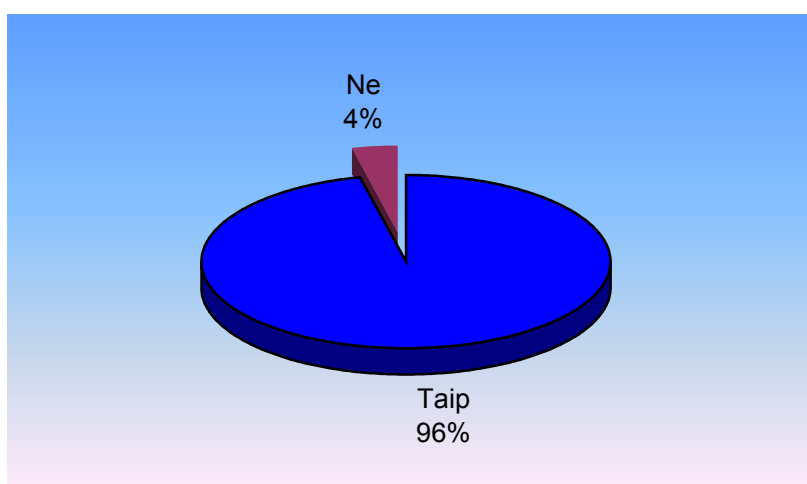
Šeima - tiek literatūroje, tiek anksčiau aptartuose tyrimo rezultatuose, vetinama kaip vienas iš svarbiausių veiksnių formuojant vaiko teisinę sąmonę bei ugdat teisinę kultūrą. Nuo joje vyraujančių vertybių, nuostatų, auklėjimo priklauso vaiko požiūris į aplinką tiek mikro, tiek makro lygiu.

Respondentų nuomone, šeimos įtaka nepilnamečių nusižengiamumui vidutiniškai sudaro apie 75 % (nuo 50 % iki 99 %), nes, kaip teigia specialistai: visos elgesio šaknys slypi šeimoje, čia vaikas gauna visus auklėjimo, moralės, pasaulėžiūros pagrindus būtent tame amžiuje, kai formuojama jo asmenybė, todėl tėvų, brolių, t.y. šeimos pavyzdys įtakoja labiausiai ir dažnai nepakeičiamai; neteisėtą elgesį lemia keli faktoriai: kada tėvai girtuokliauja, vaikai daro ką nori ir aišku susiranda gatvėje ne kokių draugų ir antra - tėvų užimtumas, kuris taip pat vaikus pastumia draugų ieškotis gatvėje, o didžiausią įtaką turi, kad tėvai nesupranta kas yra demokratija, laikydamiesi pozicijos “tik mano vaikas”, kol bus toks požiūris, tol bus ir nusižengimai; genų įtaka; auklėjimas, šeimos struktūra, tėvų požiūris į gyvenimą ir savo vaikus; manau, turi didžiulę įtaką, nepriklausomai kokios problemos kamuoja šeimą: per didelis tėvų užimtumas; tėvystės įgūdžių neturėjimas; nepilnos šeimos; pedagoginis ir kitoks apleistumas; hipergloba; kitą 50 % sudaro mokyklos draugai, kiemo draugai, visuomenės informavimo priemonės.

Kovojant su nepilnamečių, (taip pat ir suaugusiųjų) teisės pažeidimų darymo problema, viena iš priemonių - teisinis švietimas. Su tuo sutinka ir 96 % respondentų (12 pav.). Savo nuomonę jie papildė sekančiais: nes šį informavimo šaltinį dažniausiai visi pasirenka ieškodami informacijos; tėvai dažnai patys nežino savo teisių ir pareigų bei numatytos atsakomybės už tam tikras veikas ir ne tik patys pažeidinėja teisę, bet ir negali tinkamai ugdyti vaikų; manyčiau, kad daugiau taip, bet iš kitos pusės, kas pats nori tas ir domis, o kam neįdomu, kaip besistenktumėm

nieko nepadarysim, reikia visą požiūrį keisti pradėdant nuo valdžios; būtų labai tikslinga, nes daugelis tėvų nežino, kaip elgtis su rizikos grupės vaikais, ką daryti jei pastebima, kad jų vaikas susidėjo su netinkamais draugais, pradėjo netinkamai elgtis, atsirado žalingų įpročių. Kuo daugiau kalbant apie tai tėvai suprastų, kad nėra vieni, kad ir kiti turi panašių ar tokių pačių problemų, tuo laisviau kreiptusi pagalbos.

Vienas respondentas į šį klausimą pažiūrėjo, kiek kitaip ir atsakė neigiamai. Jo komentaras toks: “Kokiais dar teisės klausimais? Ką žmonės nežino, kad negalima vogti, girtuokliauti, triukšmauti (vaikai – lankyti mokyklą, gerbti tėvus, mokytojus)?” Tačiau, į “teisinio švietimo” sąvoką įeina daugiau – tai ne tik pasakymas, kad negalima daryti to ar ano, bet ir argumentavimas kodėl, kas įvyksta pasielgus priešingai bei mokymas, skatinimas tinkamai ugdyti savo vaikus, kad jie sąmoningai elgtųsi pozityviai, o ne todėl, kad taip pasakyta.

12 pav. Specialistų nuomonių procentinis pasiskirstymas, dėl šeimų teisinio švietimo reikalingumo, mažinant teisės pažeidimų skaičių

Be teisinio švietimo, valstybės institucijos turėtų imtis ir kitų priemonių, kurios tiesiogiai ar netiesiogiai įtakotų nepilnamečių teisėtovos pažeidimų mažinimą. Anketoje išskiriamos su šeima ir su pačiais nepilnamečiais susijusių priemonių reikalingumas. Respondentų klausiant, kokių priemonių, jų manymu, šeimos atžvilgiu turėtų imtis valstybė, kad mažėtų nepilnamečių nusižengiamumas, pastebimas nuomonių skirtumas, tarp pirmos ir antros grupės specialistų. Socialiniai pedagogai, VTAT inspektoriai labiau akcentavo švelnesnias priemones, t.y. materialinių sąlygų gerinimas šeimoje; stiprinti ir propaguoti šeimos instituciją; piniginės paramos šeimoms, kurių vaikai pavyzdingai mokosi ir elgiasi ne tik mokykloje, bet ir už jos ribų; šeimų, turinčių ribotus finansinius išteklius, laisvalaikio užimtumo organizavimas; organizuoti ne tik paramos akcijas sergantiems vaikams, bet ir šeimoms (ne asocialioms), kurios galą su galu vos suduria, nes tokios šeimos lieka vienos su savo bėdomis ir pamažu klimsta į asocialumo liūną;

dėmesį kreipti į skurstančias šeimas, padėti įsitvirtinti visuomenėje, nes dabar daug kas paliekama likimo valiai; plėtoti tarnybas konsultuojančias tėvus kartu su vaikais (yra socialiniai pedagogai, bet šeima mieliau eitų į neutralią aplinką, kur “mažiau akių”), besiskiriančių porų konsultavimas ir pan.; užtikrinti, kad būtų vykdomas nepilnamečių apsaugos, nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas ir likusį eterio laiką skirti socialiniai reklamai bei pozityvios informacijos sklaidimui.

Nepilnamečių reikalų pareigūnai, taip pat akcentavo tinkamo finansinio stabilumo užtikrinimą: reikia ekonomiškai, morališkai stiprinti šeimą; reikia didinti darbo užmokestį mamoms auginančioms vienoms vaikus, mokėti pašalpas, užtikrinančias vaikų gerovę; garantijas į būstą, negalintiems jo įsigyti patiems; efektyvios sistemos sukūrimas su socialiai apleistomis šeimomis; vaikų ypač iš neturtingų šeimų užimtumo organizavimas, darbo vietų pasiūla vasaros metu paaugliams iki 18 m.; valstybė turėtų suteikti tėvams didesnes socialines garantijas, kad vaikai galėtų daugiau laiko praleisti su tėvais, o ne nuo metų numesti į perpildytus darželius, neaiškios reputacijos auklėms.

Tačiau, nemaža jų dalis pasisakė ir už griežtesnį negatyviosios atsakomybės taikymą tėvams, neprižiūrintiems savo vaikus: daugiau dėmesio skirti socialinės rizikos šeimoms, kuriose yra nepilnamečių vaikų, griežtinti tėvų atsakomybę už netinkamą tėvų valdžios panaudojimą; pirmiausia daugiau dėmesio skirti pačioms šeimoms ypač socialiai remtinoms, asocialioms šeimoms, o nepilnamečiams sugriežtinti sankcijas, nes pasak jų jie yra nebaudžiami; apriboti laisvę ir demokratiją, uždėti didesnes baudas tėvams, už vaikų nepriežiūrą; griežčiau kontroliuoti asocialias šeimas ir lanksčiau taikyti socialinę pagalbą joms. Dėl asocialių šeimų – griežtinti bausmes arba įvairinti poveikio priemones tėvams už netinkamą tėvų pareigų vykdymą; labiau kontroliuoti girtuokliaujančias šeimas, kontroliuoti kur išleidžiamos pašalpos vaikams.

Kito klausimo - *kokios dar, jūsų manymu, tinkamos priemonės, nepilnamečių teisės pažeidimų mažinimui*, atsakymai pasiskirstė įvairiai, daugiausia respondentų akcentavo užimtumo problemą, tiek vaikų, tiek šeimų: gausus laisvalaikio užimtumo formų pasirinkimas, jų prieinamumas, nemokamų sporto bei užimtumo klubų tinklo platinimas, įvairių socialinių sluoksnių vaikams padėtų išspręsti didelę dalį problemos; galimybė įsidarbinti jaunesnio nei 15 metų amžiaus vaikams.

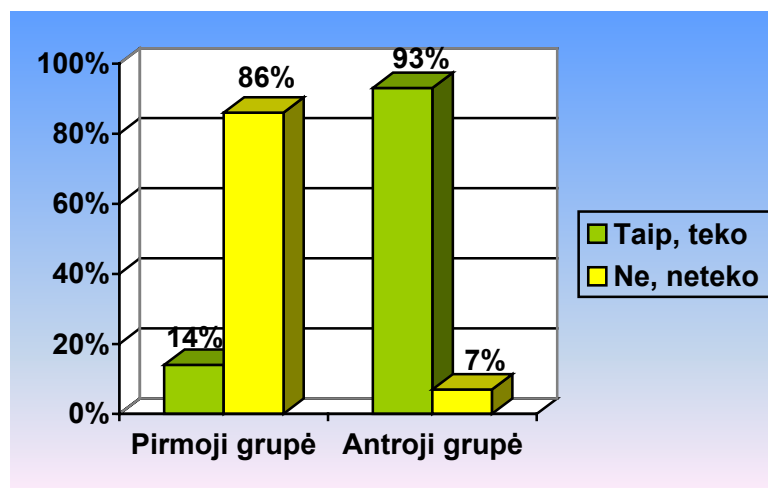
Taip pat, būtinas bendravimas su vaikais: profilaktiniai pokalbiai; skatinti motyvaciją tinkamai elgtis, daugiau orientuotis į patį vaiką, jo unikalumą; pedagogų neabejingumas, gebėjimas ir noras dirbti su rizikos grupės vaikais; kuo daugiau bendrauti su šiais vaikais, išsiaiškinti jų negatyvaus elgesio priežastis.

Išsakyta nuomonė ir dėl bausmių sistemos už administracinius teisės pažeidimus nuo 14 m. sukūrimą bei taikymą patiems nepilnamečiams taip pat, manoma, kad nepilnamečiui gali būti

skiriama ne pusė baudos, o visa. Kalbant apie sankcijas, viena iš jų specialistų manymu, galėtų būti vieši apsvarstymai tėvų bei vaikų, padariusių pažeidimus mokyklose, darbovietėse.

Taip pat, norėčiau pacituoti vienos specialistės plačiai išsakytą nuomonę bei pasiūlymus, dėl nepilnamečių justicijos tobulinimo: “Keisti požiūrį į švietimą, policiją, daugiau teigiamų pavyzdžių perimti iš ES šalių, o ne taip, kad dalį pritaikom, nors mums visai netinka, o kita dalis lieka kaip buvusi. Pavyzdžiui, aš pilnai suprantu, kad tėvams sunku susitaikyti, kad tavo vaikas yra ne toks kaip visi ir anksčiau tokie vaikai mokėsi tam tikrose mokyklose, kur jie buvo stebimi, buvo kartas nuo karto suteikiama medicininė apžiūra, o kai tokie vaikai buvo integruoti į bendras mokyklas, kas vyksta, jau turbūt girdėjome ne vieną atvejį. Aišku integracija nėra blogai, bet tada turėtų būti klasėse mažiau moksleivių, klasėje turėtų dirbti ne vienas mokytojas, o ir socialinis pedagogas, psichologas ir t.t. Tai tokių nesuderintų dalykų pas mus labai daug. Kitas atvejis, kad valstybė turėtų atkreipti dėmesį į alkoholio prekybą, riboti jo prekybą, laiką, o pas mus svarbiausia pinigai, kaip išturtėti, o kokiais būdais nesvarbu. Tai tas turėtų keistis. Trečia – įvesti komendanto valandą, kad vaikai kuo mažiau būtų vieni kieme be užimtumo ir t.t. Labai daug ką galima būtų vardinti, bet eilinį kartą noriu pabrėžti, kol nepasikeis požiūris, eilinis pareigūnas ar mokytojas nieko nepakeis.”

Efektyviam darbui su nepilnamečiais teisės pažeidėjais svarbus ne tik tinkamas specialistų darbo krūvio paskirstymas, bet ir nuolatinis jų mokymas, kvalifikacijos kėlimas. Nes šie darbuotojai yra pirmasis sąlyčio taškas su nepilnamečių justicijos problema, todėl svarbu, kad jie veiktų kompetentingai ir tinkamai. Todėl klausėme respondentų, *ar per pastaruosius dvejus metus jiems teko dalyvauti seminaruose, kvalifikacijos kėlimo kursuose, kuriuose buvo nagrinėjamos nepilnamečių nusizengiamumo problemos*, kaip ir buvo galima nuspėti, nepilnamečių reikalų pareigūnų dauguma, beveik visi (išskyrus vieną) dalyvavo tokiuose renginiuose, o socialinių pedagogų ir VTAT inspektorių - ne, iš jų dalyvavo tik du specialistai. (13 pav.) Specialistai dalyvavo įvairiuose kvalifikacijos kėlimo renginiuose ir Lietuvoje, ir užsienio šalyse: Danijoje, Lenkijoje, Latvijoje. Nedalyvavusieji nurodė, kad tam trūksta laiko (54 %) arba negauna informacijos apie tokius renginius (46 %).

13 pav. Specialistų atsakymų, dėl dalyvavimo renginiuose, skirtuose nepilnamečių nusižengiamumo problemos mažinimui, atsakymų procentinis pasiskirstymas

Taigi, būtinas šių specialistų nuolatinis kompetencijos kėlimas, nes tik esant gausiam žinių ir praktinių įgūdžių багаžui, galima, tinkamai, padėti vaikui papuolusiam į bėdą. Socialiniai pedagogai ir VTAT inspektoriai – tai specialistai, kurie dirba su šeima ir su pačiu vaiku. Jie taip pat atstovauja vaiko interesus teismuose, todėl būtinas geras įstatymų išmanymas bei sugebėjimas tinkamai apginti vaiko teises. Nepilnamečių reikalų pareigūnų švietimas, pasak jų vyksta, tačiau jiems, galbūt labiau, trūksta pedagoginių – psichologinių žinių, kurios būtinos bendraujant su pažeidėju bei jo šeima.

IŠVADOS

Lietuva žengia pilietinės, demokratinės visuomenės link, todėl būtina keisti supratimą apie teisinę atsakomybę. Negatyvioji atsakomybė buvo veiksminga ankstesniais laikais, kalbant apie šiuolaikinę visuomenę, būtinas pozityviosios atsakomybės diegimas ir tik asmeniui, laisvai pasirinkusiam nesilaikyti nustatytų elgesio taisyklių turi būti taikoma negatyvioji atsakomybė. Kitu atveju, vien tik bausdami, mes nieko nepasieksime.

Apklausus Vilniaus miesto specialistus paaiškėjo, kad:

1. Nepilnamečių nusižengiamumo situacija Lietuvoje per pastaruosius dvejus metus nepakito (57 %), ar pablogėjo (32 %). Todėl vertinant šalies teisinę sistemą, dauguma (71 %) respondentų ją įvertino labiau neigiamai, nei teigiamai. Savo vertinimą argumentavo įvairiai: vieni labiau akcentavo teisinio švietimo ir atsižvelgimo į vaiko asmenybę, taikant sankcijas, trūkumą, kitų nuomone – per švelnios ir nepakankamos priemonės, kovojant su šia problema. Beje, analizuojant literatūros šaltinius, iškilo problema, dėl nepilnamečių padarytų teisės pažeidimų statistinių duomenų viešo skelbtinumo. Todėl teisėsaugos institucijos turėtų susirūpinti, ar tinkamai įgyvendinama nepilnamečių justicijos administravimo funkcija.

2. Dauguma (82 %) specialistų teigia, kad pritaria ar greičiau pritaria nei nepritaria, jog didžiausias dėmesys turi būti skiriamas viešosios pozityviosios atsakomybės ugdymui ir tik tuomet, kai pozityvioji atsakomybė nebeužtikrina teisėto asmens elgesio – taikoma negatyvioji atsakomybė. Hipotezė pasitvirtino.

3. 71 % specialistų, mano, kad nepilnamečių daromų teisės pažeidimų sumažėtų, jeigu jau nuo pradinių klasių būtų mokoma teisės pagrindų – ugdoma pozityvioji atsakomybė. Taip pat respondentai teigia, kad nepilnamečių nusižengiamumui didelę įtaką (vidutiniškai apie 75 %) daro šeima.

Administracinė teisė siejama su viešuoju socialiniu valdymu, kuomet sprendžiami uždaviniai reikšmingi valstybei ir visiems jos piliečiams, todėl viešąjį valdymą atliekantys subjektai turi nuolat peržiūrėti ir tobulinti mūsų valstybės sistemą, kuri įtakoja nepilnamečių daromų teisės pažeidimų skaičių. Priemonės, kovojant su šia problema, labai įvairios, tačiau svarbu, kad jos būtų įgyvendinamos kompleksiskai. Griežtindami sankcijas ir jaunindami atsakomybės amžių, nesumažinsime teisės pažeidimų skaičiaus, pirmiausia reikia šalinti priežastis skatinančias neteisėtai elgtis.

REKOMENDACIJOS

❖ Nepilnamečių teisės pažeidimų daugėja, jie darosi vis labiau pavojingesni. Nemažai problemų sukelia skurdi šeimos materialinė bei teisinė padėtis, todėl būtinas tinkamas jų pragyvenimo lygio užtikrinimas ir visiems prieinamo teisinio švietimo organizavimas. Tinkamas pragyvenimas čia įvardinamas, kaip didesnio dėmesio skyrimas sunkiai besiverčiančioms šeimoms, t.y. jeigu reikia aprūpinimas gyvenamu būstu, socialinių išmokų didinimas atsižvelgiant į šeimos asmenų skaičių, tėvų įdarbinimas, o jei reikia ir suteikimas galimybės įgyti profesiją ar persikvalifikuoti. Tiesa, kai kur tai yra daroma, tačiau minimaliai, todėl reikėtų plėsti ir apimti kuo daugiau šeimų. Visiems prieinamas švietimas – tai radio ir televizijos laidos, kur būtų kalbama apie nepilnamečių teisės pažeidimus, kaip jų išvengti ir ką daryti vienu ar kitu atveju.

❖ Mokyklose būtinas teisinis švietimas jau nuo pradinių klasių, nes teisės pažeidimus daro vis jaunesni asmenys, be to šiame amžiuje vaikai labiau klauso ir stengiasi elgtis kaip pasakytą. Kuo anksčiau vaikas sužinos apie teisę, teisėtą elgiasį ir stengsis tai įsiminti, įgyvendinti, tuo mažiau bus linkęs į delinkventiškumą.

❖ Tikslinga organizuoti seniūnijose ar mokyklose šeimų pasitarimus, kur būtų kalbama apie atsakomybę už šeimą, vaikų gerbuvį, dalinamasi patirtimi, ieškoma problemų sprendimų variantų bendradarbiaujant. Čia galėtų dirbti teisininkai, psichologai, socialiniai darbuotojai ir kt., kurie teiktų nemokamą informaciją bei pagalbą. Iš pradžių ši priemonė nesusilauktų daug dėmesio, bet po truputi taptų labiau žinoma ir reikalinga.

❖ Būtina papildyti ATPK teisės normomis, nustatančiomis nepilnamečio statuso ypatumus administraciniame procese bei detalizuoti pareigūnų veiksmus atliekant procesinius veiksmus, kai juose dalyvauja vaikai, t.y. įtvirtinti normas, dėl nepilnamečio duomenų neskelbtinumo, neatsižvelgiant į jo procesinę padėtį, siekiant išvengti stigmatizacijos ir kito neigiamo poveikio; dėl apklausos, kuomet privalomas ne tik vaiko atstovo, bet ir vaiko teisių apsaugos institucijos atstovo ar psichologo bei, pagal galimybę, tėvų ar globėjų dalyvavimas. Tai tik trumpas apibūdinimas, bet būtinas nuodugnus ATPK normų susijusių su nepilnamečių justicija peržiūrėjimas ir tobulinimas, siekiant tinkamai užtikrinti teisėtus vaiko interesus bei kiek galima mažiau pakenkti jo harmoningam vystymuisi.

❖ Įtvirtinti, ATPK projekte numatytą normą, taikyti auklėjamojo poveikio priemones už neteisėtas veikas, padarytas nepilnamečio iki 16 metų bei atsisakyti ATPK 13 str. numatytos tėvų ar globėjų administracinės atsakomybės, nes ji mažai veikia arba visai neveikia patį pažeidėją, o šeimos atžvilgiu vieni dar labiau nuskurdinami, kitiems – tai neturi jokios įtakos.

❖ Atsižvelgiant į vaiko amžių būtina riboti jo buvimo ne namie laiką. Tai yra, diferencijuotai, pagal amžių nustatomos tam tikros valandos, kuomet vaikas be tėvų (globėjų)

priežiūros negalėtų šlaistytis gatvėmis ar būti kitose viešose vietose. Jei šiai normai nepaklūstama, vaikas pristatomas į namus, o tėvams taikomos piniginės baudos už vaiko nepriežiūrą.

❖ Būtina sutvarkyti nepilnamečių justicijos sistemą, t.y. teisėsaugos institucijos ir Statistikos departamentas turi nuolat rinkti, sisteminti ir atnaujinti duomenis apie nepilnamečių teisės pažeidimus: jų pobūdį, pakartotinumą ir pan. Tai turėtų būti daroma nacionaliniu lygmeniu ir skelbiama viešai, nes tokia bendra informacija padėtų susidaryti tikslesnį vaizdą apie nepilnamečių justiciją, prevencinių programų veiksmingumą bei ieškoti naujų priemonių kovai su šia problema.

VIEŠOSIOS POZITYVIOSIOS IR NEGATYVIOSIOS ATSAKOMYBĖS TAIKYMAS NEPILNAMEČIAMS

SANTRAUKA

Sąvokos: atsakomybė, teisinė atsakomybė, privatinė atsakomybė, viešoji atsakomybė, pozityvioji atsakomybė, negatyvioji atsakomybė, epilnamečių atsakomybė, epilnamečių administracinė justicija, teisinės atsakomybės taikymas nepilnamečiams.

Teisinės atsakomybės taikymas nepilnamečiams – tai pagrindinė priemonė kovojant su jų daromais teisės pažeidimais. Todėl būtinas nuolatinis šios priemonės efektyvumo vertinimas. Autorė, siekdama prisidėti prie šios problemos sprendimo atliko tyrimą, kurio tikslas išanalizuoti viešosios pozityviosios ir negatyviosios atsakomybės taikymo ypatumus nepilnamečiams.

Atliktas kokybinis tyrimas, kurio metu, pasitelkus interviu metodą, apklausti 28 Vilniaus miesto specialistai – tai socialiniai pedagogai, Vaiko teisių apsaugos inspektoriai ir nepilnamečių reikalų pareigūnai.

Tyrimo metu spręsti šie uždaviniai: aiškintis, kaip specialistai vertina dabartinę teisinę sistemą susijusią su nepilnamečių teisėsaugos pažeidimais; kokia, respondentų nuomonė, apie viešosios pozityviosios ir negatyviosios atsakomybės taikymą nepilnamečiams; tai pat domėtasi, kaip specialistai vertina mokyklos ir šeimos, kaip artimiausios vaiko aplinkos, įtaką ugdant teisinę atsakomybę.

Apibendrinus tyrimo rezultatus paaiškėjo, kad būtinas teisinės sistemos, susijusios su nepilnamečių daromų teisės pažeidimų mažinimu, reformavimas, t.y. skiriama daugiau dėmesio pozityviosios atsakomybės ugdymui; organizuojamas tėvams prieinamesnis teisinis švietimas; didinamas nepilnamečiams taikomų sankcijų spektras; atsakomybės taikymas nuo 14 metų, o iki to amžiaus – auklėjamųjų priemonių ir t.t. Taip pat, būtina daugiau dėmesio skirti šeimų materialiniam gerbūviui bei šeimos ir vaiko santykių stiprinimui. Be to svarbu, kad sprendžiant šią problemą, poveikio priemonės būtų taikomos kompleksiskai, kitu atveju jos nebus pakankamai efektyvios.

Application of the Public Positive and Negative Liability to the Minors

SUMMARY

Conception: liability, legal liability, private liability, public liability, positive liability, negative liability, minors liability, administrative justice to the minors, application of legal liability to the minors

Application of legal liability to the minors is the key instrument in struggling against their offences. Thus constant estimation of efficiency of this instrument is required. For the purpose of contributing to handling of this problem, the author has carried out the research which aims at analysing the peculiarities of application of the public positive and negative liability to the minors.

During the qualitative research and through the method of the interview, 28 specialists of Vilnius City, including social pedagogues, inspectors for child rights protection, and officers for the issues of the minors, have been inquired.

The following tasks have been dealt with during the research: it has been investigated into how the specialists construe the present legal system pertaining to the offences of the minors; what is the opinion of the respondents of application of the public positive and negative liability to the minors; it has been also inquired into how specialists construe the influence of the school and family - the closest environment of a child - in developing of legal liability.

Summation of the research results demonstrated that reformation of the legal system related to reduction of the offences committed by the minors is necessary: expansion of the range of the sanctions inflicted on the minors; application of liability starting from the age of 14 and undertaking of educative remedies for those under 14; greater attention to developing of positive liability; ensuring of better accessibility of legal education to parents, etc. A greater importance must be attached to material facilities of the families and cementing of the family-child relationships. Furthermore, it is essential that handling of this problem would involve a complex application of sanctions, or else they would never prove to be effective enough.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

I Nacionaliniai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014
2. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000 10 25 Nr.89-2741
3. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas // Valstybės žinios. 1985, Nr. 1 – 1.
4. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 85-2566.
5. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807.
6. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso projektas. Iš Lietuvos Respublikos Seimas [interaktyvus]. www.lrs.lt

II Tarptautiniai teisės aktai

7. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Ratifikuota nuo 1995 04 27 // Valstybės žinios. 1995 05 16 Nr.40-987
8. Europos Tarybos Ministrų komiteto Rekomendacija Nr. (87) 20 Valstybėms narėms dėl socialinės reakcijos į nepilnamečių nusikalstamumą. Iš *Nacionalinės prevencijos Lietuvoje centro* [interaktyvus]
http://www.nplc.lt/nepilnameciai/dokumentai/uzs_teis_aktai/euro%20rekomendacija.htm
9. Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos vadovaujantys principai (Rijado principai). 1990 m. lapkričio 14 d. Iš *Nacionalinės prevencijos Lietuvoje centro* [interaktyvus] http://www.nplc.lt/nepilnameciai/dokumentai/uzs_teis_aktai/rijado%20gaires.htm
10. Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (Pekino taisyklės). 1985 m. lapkričio 29 d. Iš *Nacionalinės prevencijos Lietuvoje centro* [interaktyvus]
http://www.nplc.lt/nepilnameciai/dokumentai/uzs_teis_aktai/pekinotaisykles%20red.htm
11. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. Ratifikuota nuo 1995 07 03// Valstybės žinios. 1995, Nr. 60-1501.
12. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. – Vilnius, 1991

III Specialioji literatūra

13. Juodaitytė A. Socializacija ir ugdymas vaikystėje. Vilnius. 2002.
14. Kai ugdoma vaikų teisinė sąmonė Tėvai negali likti nuošalėje. Policija, 2006 Gegužė Nr.10
15. Kardelis K. mokslinių tyrimų metodologija ir metodai: vadovėlis. Kaunas, 2002.
16. Kvieskienė G. Socializacijos pedagogika. Vilnius, 2003.
17. Лайне М. Криминология и социология отклоненного поведения. Хельсинки, 1994.
18. Laurinčiukienė L. Teisė kiekvienam. Iš *Švietimas* [interaktyvus] <http://svietimas.takas.lt/il/il.php?st=3&msgid=269>
19. Lastauskienė G. Požiūrio į teisinę atsakomybę paieška. Jurisprudencija, 2001, T. 19(11)
20. Leonas P. Teisės enciklopedijos paskaitos; sociologijos paskaitos; [sudarytojas V. Andrulis] . Raštai T 2. Vilnius, 2005
21. Lietuvių enciklopedija. T. 1. Boston, 1953. P. 372
22. Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. T. 1. Vilnius, 1976 m.
23. Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius, 1995
24. Motiejūnas V. Nepilnamečių nusikaltimų socialiniai veiksniai. Iš *Sociumas* [interaktyvus]. <http://www.sociumas.lt/Lit/nr22/nepilnameciai.asp>
25. Nacionalinė nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa. Iš *Vidaus reikalų ministerija* [interaktyvus] <http://www.vrm.lt/uploads/media/Programa.doc>
26. Nacionalinės teismų administracijos statistinė ataskaita. Iš *Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras* [interaktyvus] <http://www.nplc.lt/stat/atas/pd/sptarn.htm>
27. Nusikaltusio vaiko ar jaunuolio grąžinimo į socialų gyvenimą visuomenėje koncepcija. Iš *Švietimo ir mokslo ministerija* [interaktyvus] http://www.smm.lt/old/reformos_d/file/tyrimas_3.doc
28. Paužaitė-Kulvinskienė J. Administracinė justicija: teorija ir praktika. – Vilnius, 2005
29. Preventing Crime by Investing in Families and Communities. – The National Crime Prevention Council. – Ottawa, 1997
30. Seime sklando idėja steigti Šeimos ir jaunimo ministeriją. Iš *Omni* [interaktyvus] http://www.omni.lt/index.php?base/z_353633
31. Sakalauskas G., Jatkevičius A. Tarptautiniai dokumentai reglamentuojantys vaikų ir jaunimo baudžiamąją atsakomybę // Teisės problemos. 2000, Nr. 3-4

32. Specializuotų teismų šeimos ir nepilnamečių byloms nagrinėti įsteigimo Lietuvoje poreikis ir galimybės: mokslo taikomas tyrimas. Iš *Nacionalinės prevencijos Lietuvoje centras* [interaktyvus]. Vilnius, 2002. www.nplc.lt/nj
33. Stankevičienė A. Kaip iš padaužų padaryti žmones. Iš *Laikas* [interaktyvus] <http://www.laikas.net/Default.aspx?tabid=90&ItemId=136>
34. Šedbaras S. Administracinė atsakomybė. Vilnius, 2005
35. Šedbaras, S. Bendrojo administracinio proceso teisinis reglamentavimas Lietuvos Respublikoje: problemos ir sprendimai. Socialinių mokslų teisės krypties daktaro disertacija. Vilnius, 2005
36. Теория государства и права / под ред. Н. И. Матузова, Г. В. Малько. Москва, 1997
37. Teisinio švietimo (“Street Law”) programa. Iš *Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras* [interaktyvus]. www.nplc.lt
38. Teisės pagrindai vaikams – jau vidurinėse mokyklose. Iš *Litlex* [interaktyvus] http://www.litlex.lt/portal/start_visuom.asp?act=news&Tema=44&str=14113
39. Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija. Situacijos analizė ir metodinės rekomendacijos. Iš *Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras* [interaktyvus] <http://www.nplc.lt/leidyba.html>
40. Vaikų teisės ir jų įgyvendinimo garantijos. Vilnius, 1996
41. Vaikų teisės. Nuostatų įgyvendinimas. Vilnius, 2002
42. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius, 2004
43. Vaišvila A. Baudžiamoji justicija – juridinė asmens teisinio statuso identifikacija // Teisės problemos. 1998. Nr. 3-4.
44. Vaiko teisių apsaugos garantijos baltijos šalių teisinėse sistemose: nepilnamečių justicija. Vaikai konflikte su įstatymu. Alternatyvos įkalinimui. Vilnius, 2001
45. Veličkienė A.T. Ariadnės siūlas. Vilnius, 1999
46. Žemaitis V. Atsakomybė. Vilnius, 1995
47. Žukauskienė R., Giedrienė R. ir kt. Nusikaltusio vaiko ar jaunuolio grąžinimo į socialų gyvenimą visuomenėje koncepcija. Iš *Švietimo ir mokslo ministerija* [interaktyvus] http://www.smm.lt/old/reformas_d/file/tyrimas_3.doc

ANKETA

Gerbiamas(-a) respondente,

MRU administracinės teisės ir proceso katedroje rašomas magistrinis darbas labai aktualia tema “Viešosios pozityviosios ir negatyviosios atsakomybės taikymo ypatumai nepilnamečiams”, todėl mes prašome Jūsų pagalbos atliekant šį tyrimą.

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti Jūsų požiūrį į pozityviosios ir negatyviosios atsakomybės taikymą.

Anketa anoniminė, gauti duomenys bus naudojami tik apibendrinamajai analizei. Mums labai svarbi kiekvieno Jūsų asmeninė nuomonė, o Jūsų nuoširdūs atsakymai padės parengti objektyvesnias išvadas ir rekomendacijas dėl atsakomybės taikymo nepilnamečiams.

Prašome atidžiai perskaityti klausimą ir pateikti atsakymų variantus.

Pasirinkite Jums tinkamą atsakymą(-us) ir apibraukite jo numerį(-ius). Kur reikia, įrašykite savo atsakymus.

PASTABA:

Anketos rengėjų nuomone, **viešojo pozityviojo atsakomybė** – tai kuomet valstybė rūpinasi kaip įdiegti savo piliečiams teisingą jų teisių ir pareigų vienovės sampratą, suformuoti tinkamą teisinę sąmonę bei išugdyti valinį asmenybės pasiryžimą veikti pagal teisę, t.y. jo teisinę kultūrą. **Viešojo negatyviojo atsakomybė** – tai valstybės (atstovaujamos teisės saugos institucijų: teismų, įvairių inspekcijų, pareigūnų) taikomos sankcijos asmenims pažeidusiems viešosios teisės (baudžiamosios ar administracinės teisės) normas. **Administraciniu teisės pažeidimu (nusižengimu)** laikomas priešingas teisei, kaltas veikimas ar neveikimas, kuriuo kėsiamasi į valstybinę viešąją tvarką, nuosavybę, piliečių teises ir laisves, į nustatytą valdymo tvarką, už kurią įstatymai nustato administracinę atsakomybę (ATPK 9 str.)

1. Kokią apytikriai Jūsų darbo laiko dalį (procentais) sudaro darbas su nepilnamečiais teisės pažeidėjais?

Apie%

2. Kaip Jūs vertinate dabartinę nepilnamečių nusižengiamumo situaciją Lietuvoje lyginant su paskutiniaisiais dvejais metais?

- 1) pagerėjo
- 2) pablogėjo
- 3) nepakito
- 4) neturiu nuomonės

3. Kaip Jūs vertinate dabartinę mūsų šalies teisinę sistemą susijusią su nepilnamečių nusižengiamumu?

- 1) teigiamai
- 2) labiau teigiamai, nei neigiamai
- 3) labiau neigiamai nei teigiamai
- 4) neigiamai

Pakomentuokite savo pasirinkimą.....

.....

4. Kaip manote, ar valdžios įstaigų taikomos administracinės priemonės pakankamos nepilnamečių teisės pažeidimų mažinimui bei kontrolei?

- 1) pakankamos
- 2) nepakankamos
- 3) neturiu nuomonės

Pakomentuokite savo pasirinkimą.....

.....

.....

5. Nuo kokio amžiaus nepilnamečiai turėtų atsakyti pagal baudžiamąjį kodeksą, t.y. už pavojingiausius teisės pažeidimus?

1.	10 m.	6.	15 m.
2.	11 m.	7.	16 m.
3.	12 m.	8.	17 m.
4.	13 m.	9.	18 m.
5.	14 m.		

6. Nuo kokio amžiaus nepilnamečiai turėtų atsakyti pagal administracinių teisės pažeidimų kodeksą, t.y. už mažiau pavojingus teisės pažeidimus?

1.	10 m.	6.	15 m.
2.	11 m.	7.	16 m.
3.	12 m.	8.	17 m.
4.	13 m.	9.	18 m.
5.	14 m.		

7. Kaip manote ar egzistuojanti socialinė aplinka įtakoja nepilnamečių nusižengiamą elgesį? (prie kiekvieno teiginio atitinkamai pažymėkite "x")

Socialinė aplinka		Labai įtakoja	Įtakoja	Neįtakoja
1.	valdžios ir visuomenės konfliktai			
2.	prastos šeimų materialinės sąlygos			
3.	labai geros šeimų materialinės sąlygos, tačiau didelis tėvų užimtumas			
4.	nepilnos šeimos			
5.	vieši valdininkų teisės pažeidimai			
6.	neigiamas požiūris į nepilnamečius teisės pažeidėjus			
7.	mažas mokyklos dėmesys ugdamą teisinę sąmonę ir kultūrą			
8.	mažas savivaldybių dėmesys probleminėms šeimoms			
9.	visuomenės informavimo priemonės			
10.	Kita			

8. Ar Jūs pritarumėte nuomonei, kad teisinės sankcijos reikia taikyti tik kraštutiniu atveju (už pavojingiausias ar sistemingas teisės pažeidimus), o didžiausias dėmesys turėtų būti skiriamas viešosios pozityviosios atsakomybės diegimui?

- 1) taip, tvirtai pritariu
- 2) taip, pritariu
- 3) greičiau pritariu, nei nepritariu
- 4) greičiau nepritariu, nei pritariu
- 5) ne, nepritariu

9. Jei Jūs esate labiau negatyviosios atsakomybės šalininkas (-ė), prašytumėme pakomentuoti savo poziciją. (Jei pozityviosios, neatsakinėkite į šį klausimą)

.....

.....

.....

.....

10. Jei esate labiau pozityviosios atsakomybės šalininkas (-ė) nurodykite, kokiomis priemonėmis, Jūsų manymu, galėtų būti ugdoma pozityvioji teisinė atsakomybė? (Jei negatyviosios, neatsakinėkite į šį klausimą)

.....

.....

.....

.....

11. Ar Jūsų manymu sumažėtų nepilnamečių teisės pažeidimų, jeigu jau nuo pradinių klasių būtų mokoma teisės pagrindų, ugdoma pozityvioji teisinė atsakomybė?

- 1) taip, sumažėtų
- 2) ne, nesumažėtų
- 3) tai neturėtų jokios įtakos nepilnamečių elgesiui

Pakomentuokite savo pasirinkimą.....

.....

.....

.....

12. Kaip Jūs vertinate nepilnamečių, kurie sistemingai daro administracinius teisės pažeidimus uždarymą į specialias auklėjimo įstaigas?

- 1) teigiamai, nes pabuvę tokioje aplinkoje vėliau jie bijos nusikalsti
- 2) neigiamai, nes tokia aplinka neigiamai įtakoja asmenybės brendimą
- 3) kita.....

13. Kokią procentinę dalį, Jūsų nuomone, sudaro šeimos įtaka nepilnamečių nusižengiamumui?

Apie %

Pakomentuokite savo pasirinkimą.....

.....

14. Ar Jūsų manymu, mažinant teisės pažeidimų skaičių, būtų tikslinga šviesti šeimas teisės klausimais, pasitelkiant visuomenės informavimo priemones?

1) taip

2) ne

Pakomentuokite savo pasirinkimą.....

.....

15. Kalbant apie šeimas, kokių priemonių, Jūsų manymu, turėtų imtis valstybė, kad mažėtų nepilnamečių nusižengiamumas?

.....

.....

16. Gal galėtumėte išvardinti kokios dar, Jūsų manymu, tinkamos priemonės, nepilnamečių teisės pažeidimų mažinimui?

.....

.....

17. Ar per pastaruosius dvejus metus Jums teko dalyvauti seminaruose, kvalifikacijos kėlimo kursuose, kuriuose buvo nagrinėjamos nepilnamečių nusižengiamumo problemos?

1) taip, teko

2) ne, neteko

18. Jei į 17 klausimą atsakėte teigiamai, nurodykite kiek kartų ir kokiuose kvalifikacijos kėlimo renginiuose dalyvavote per pastaruosius dvejus metus:

.....

.....

.....

19. Jeigu nedalyvavote tokiuose renginiuose, prašytume nurodyti, kodėl?

1) negaunu informacijos apie tokius renginius

2) tam trūksta laiko

3) abejotina kokybė

4) kita.....

Duomenys apie respondentą

Darbo stažas m. Jūsų amžius m. Lytis: 1) moteris
2) vyras

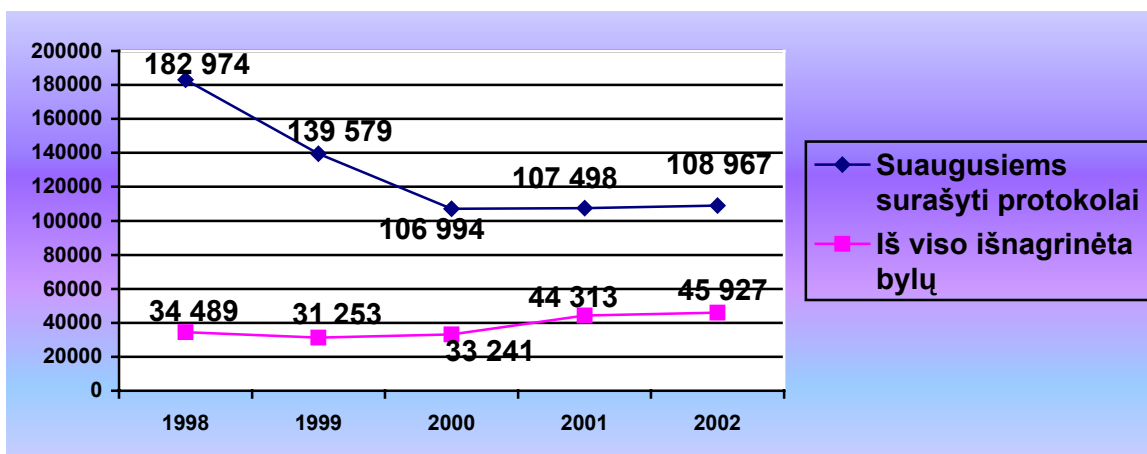
Jūsų pastabos ir pasiūlymai, susiję su nagrinėjama tema ir šia anketa:

.....
.....
.....
.....
.....
.....

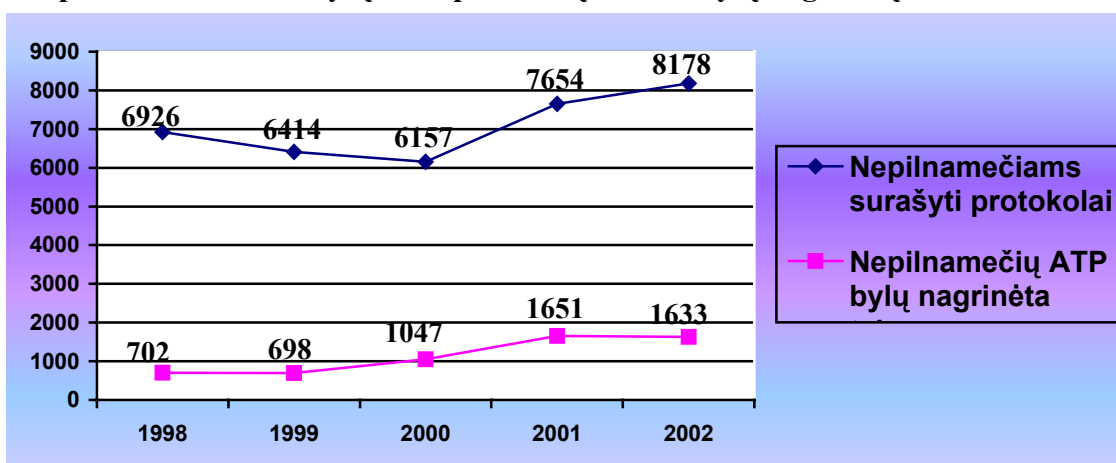
Dėkojame Jums už atsakymus ir linkime sėkmės darbe 😊

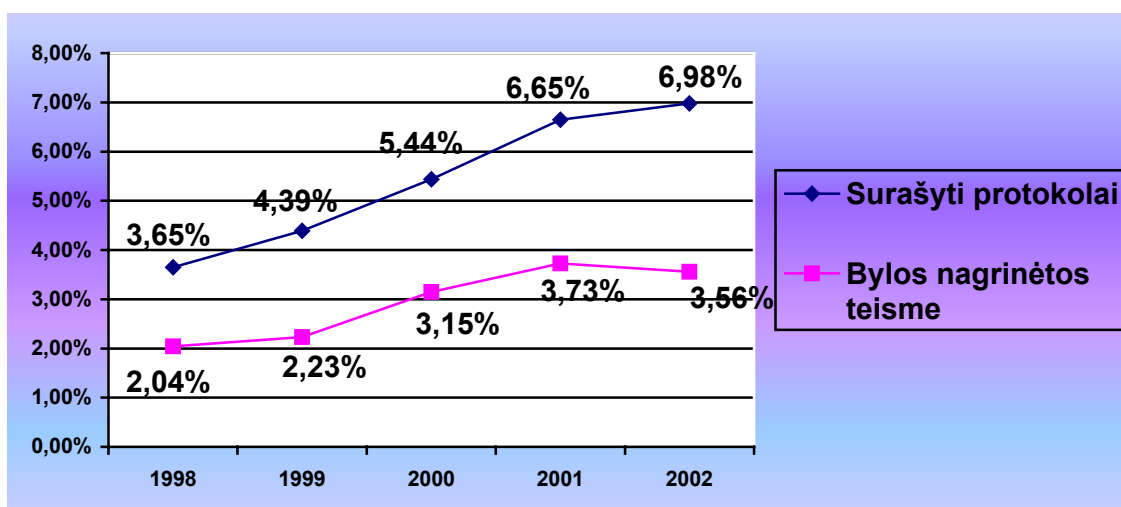
Surašytų ATP protokolų ir ATP bylų nagrinėtų teisme skaičius

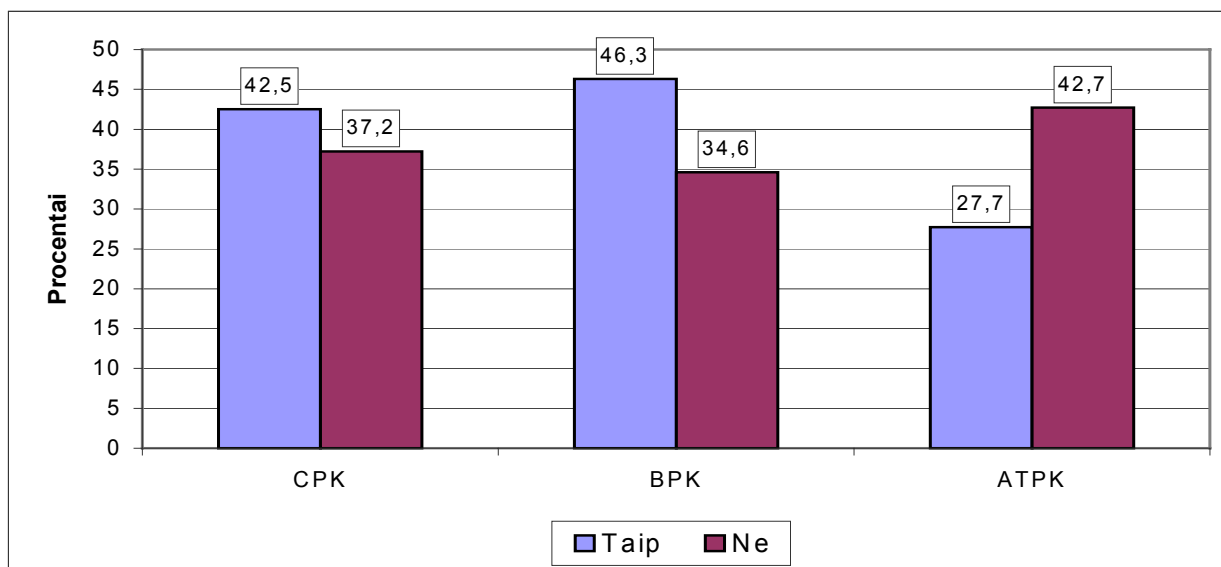
Nepilnamečiams surašytų ATP protokolų ir ATP bylų nagrinėtų teisme skaičius

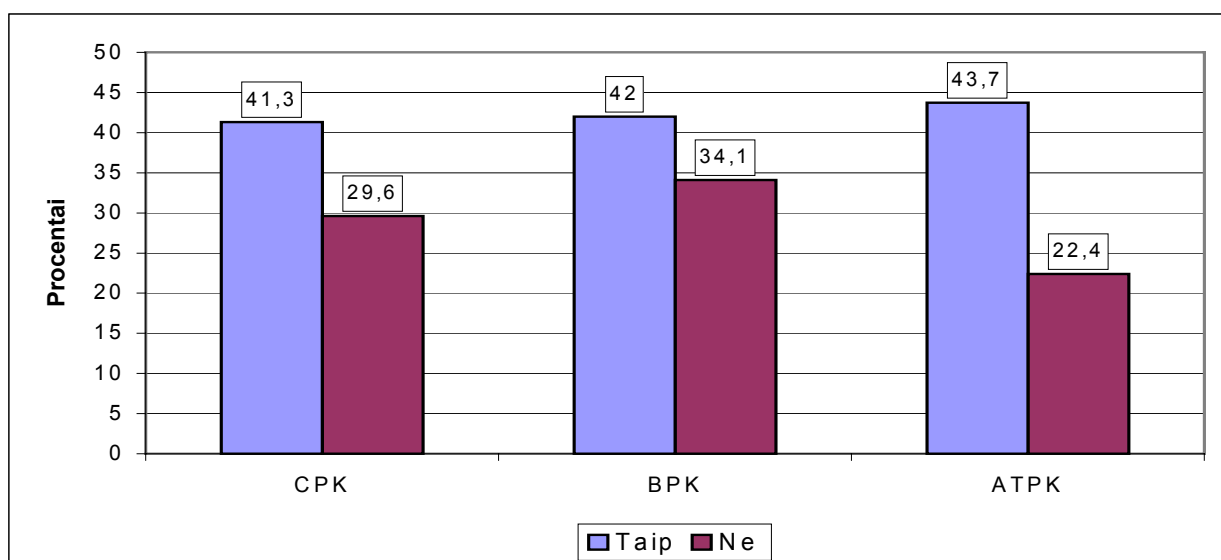
ATP protokolų ir ATP bylų nepilnamečių lyginamoji dalis procentais

Galiojančių įstatymų pakankamas reglamentavimas, šeimos ir nepilnamečių bylų tyrimo procese*

Ar reikėtų keisti ir papildyti galiojančių CPK, BPK, ATPK nuostatas?*

* Specializuotų teismų šeimos ir nepilnamečių byloms nagrinėti įsteigimo Lietuvoje poreikis ir galimybės: mokslo taikomasis tyrimas. – Vilnius, 2002 m. www.nplc.lt/nj

* ten pat

Tiriamųjų skaičiaus procentinis pasiskirstymas

Tiriamųjų sk.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Procentinė išraiška	4 %	7 %	11 %	14 %	18 %	21 %	25 %	29 %	32 %	36 %	39 %	43 %	46 %	50 %	54 %

Tiriamųjų sk.	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28
Procentinė išraiška	57 %	61 %	64 %	68 %	71 %	75 %	79 %	82 %	86 %	89 %	93 %	96 %	100 %

4 PRIEDAS

Socialinės aplinkos įtaka nepilnamečių nusizengiamumui (suranguota, pagal tiriamųjų skaičių, mažėjančia tvarka)

Eil. nr.	Labai įtakoja	Tiriamųjų skaičius	Įtakoja	Tiriamųjų skaičius	Neįtakoja	Tiriamųjų skaičius
1.	Prastos šeimų materialinės sąlygos	18	Mažas savivaldybių dėmesys probleminėms šeimoms	22	Valdžios ir visuomenės konfliktai	11
2	Labai geros šeimų materialinės sąlygos, tačiau didelis tėvų užimtumas	10	Nepilnos šeimos	20	Vieši valdininkų teisės pažeidimai	9
3.	Visuomenės informavimo priemonės	10	Mažas mokyklos dėmesys ugdant teisinę sąmonę ir kultūrą	19	Neigiamas požiūris į nepilnamečius teisės pažeidėjus	9
4.	Nepilnos šeimos	8	Labai geros šeimų materialinės sąlygos, tačiau didelis tėvų užimtumas	18	Mažas mokyklos dėmesys ugdant teisinę sąmonę ir kultūrą	3
5.	Neigiamas požiūris į nepilnamečius teisės pažeidėjus	7	Vieši valdininkų teisės pažeidimai	17	Visuomenės informavimo priemonės	3
6.	Mažas mokyklos dėmesys ugdant teisinę sąmonę ir kultūrą	6	Valdžios ir visuomenės konfliktai	16	Mažas savivaldybių dėmesys probleminėms šeimoms	1
7.	Mažas savivaldybių dėmesys probleminėms šeimoms	5	Visuomenės informavimo priemonės	15		
8.	Vieši valdininkų teisės pažeidimai	2	Neigiamas požiūris į nepilnamečius teisės pažeidėjus	12		
9.	Valdžios ir visuomenės konfliktai	1	Prastos šeimų materialinės sąlygos	10		
Kita	Šeimos požiūris į savo vaiką, matymas tik savo vaiką nesvarbu ar jis teisybės ar ne. Menkas nepilnamečių užimtumas	2	Užimtumo problema	1		

